

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Vít Banasinský

**Reflexe soumraku Britského impéria
ve vybraných dílech anglicky psané
krásné literatury**

**The Reflection of the Twilight
of the British Empire in Selected Works
of the English Belles-lettres**

Praha 2012

Vedoucí práce: doc. PhDr. Martin Kovář, Ph.D.

Na tomto místě děkuji svému vedoucímu práce, panu doc. PhDr. Martinu Kováři, Ph.D. za věnovaný čas, cenné rady a informace. stejně jako laskavost a vstřícnost, díky nimž mohla má diplomová práce vzniknout.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Ve Třech Dvorech, 24. 7. 2012

.....

Abstrakt

V rámci Britského impéria došlo od poloviny 19. století k mnoha převratným změnám. Ve své diplomové práci jsem se zaměřil na analýzu těchto témat a fenoménů, jež jsou v dostatečné míře reflektovány v anglicky psané krásné literatuře, spolu s porovnáním zkoumaných témat v historickém kontextu v těch tematicky zaměřených okruzích, kde byla komparace možná, ale zároveň i v těch, kde možnost zpětné vazby chybí. Vzhledem ke specifičnosti celé práce se úvod i závěr dotýká otázky studia beletristických textů jakožto pramenné základny. Cílem práce je hledání odpovědi na otázku, zda lze použít beletrie jako pramene v tomto konkrétním tématu, a pokud ano, za jakých podmínek a s jakým výsledkem.

Klíčová slova

Britské impérium od poloviny 19. století, analýza reflexe historických událostí a témat v beletrii, beletrie jako pramen.

Abstract

In the British Empire many revolutionary changes took place from the 1850s. In my thesis I focused on the analysis of those issues and phenomena which are sufficiently reflected in the English-language belles-lettres, along with a comparison of topics in a historical context in those thematic areas where the comparison is possible, but even in those where possibility of feedback is missing. Given the specificity of the whole work is an introduction and conclusion concerns the question of literary texts as a study of sources. The aim is to answer the question whether the use of belles-lettres as a source in this particular topic is possible, and if so, under what conditions.

Keywords

The British Empire, the 19th Century, the Reflection of Historical Events and Themes, Belles-Lettres, Historical Sources

Obsah

Úvod	7
Britské impérium v 19. a v první polovině 20. století	7
Struktura práce	10
Rozbor pramenů a literatury	11
První kapitola	14
Britské společenství a kultura života v Indii na stránkách krásné literatury	
1.1 Úvod	15
1.2 Obraz Indie v krásné literatuře anglicky píšících autorů	19
1.3 Fyzické a psychické trable Britů v Indii	22
1.4 Každodennost vojenského i civilního života	26
1.5 Závěr	34
Druhá kapitola	37
Nadvláda bílého muže v zájmových oblastech a koloniích na stránkách krásné literatury	
2.1 Pracovní vztahy kolonizátorů k domorodcům	38
2.2 Rasové poměry kolonizátorů k domorodcům	40
2.3 Fascinace „přebarvováním“ pleti	46
2.4 Sřet civilizací	48
2.5 Reflexe názorů k tématu Britského impéria	53
2.6 Závěr	57
Třetí kapitola	61
Vybrané konflikty v Britském impériu na stránkách krásné literatury	
3.1 Velké indické povstání v letech 1857-1859	61
3.1.1 Povstání sipáhů na stránkách krásné literatury	66
3.2. Fragmenty jiných konfliktů na stránkách krásné literatury	69
3.2.1 Súdánské tažení a bitva u Umm Durmánu	71

3.2.2 Búrská válka a bitva u Spion Kopu	75
3.3 Irské nepokoje ve dvacátých letech 20. století	78
3.3.1 „Troubles“	79
3.4 Britská Střední Afrika	82
3.4.1 Peřeje	83
3.5 Závěr	88
Čtvrtá kapitola	90
Fenomén bohatství a pokladu v krásné literatuře	
4.1 Velká Británie a její materiální bohatství na konci 19. století	90
4.2 Osmdesátá léta 19. století „Ostrov pokladů“ a „Doly krále Šalamouna“	92
4.3 Devadesátá léta 19. století: „Podpis čtyř“ a „Mahárádžův náhrdelník“	95
4.4 Conradovo hledání pokladu na začátku 20. století	97
4.5 Závěr	102
Závěr	104
Seznam pramenů a literatury	106
Odborná literatura	106
Beletrie	116

Úvod

Za cíl své diplomové práce jsem si vytkl analýzu vybraných literárních děl anglických autorů pojednávajících o problematice Britského impéria od poloviny 19. století do meziválečných, potažmo poválečných let století dvacátého, a to v konfrontaci se skutečností. Šlo mi tedy především o zjištění toho, zda, a pokud ano, tak do jaké míry, odrážela výše zmíněná beletristická díla realitu, a pokud ne, proč tomu tak bylo a v čem se pohled literátů od skutečnosti lišil.

Jsem si vědom toho, že se jedná o nesmírně složitou problematiku, a to ať už jde o Britské impérium samotné, nemluvě o jeho reflexi, respektive o reflexi níže uvedených témat v krásné literatuře. Je tomu tak především proto, že bylo třeba prostudovat nejen velké množství románů a povídek a vybrat z nich ty pasáže, jež se „nabízejí“ ke komparaci se skutečností, respektive s odbornou literaturou, ale také proto, že někteří autoři psali o tématech, jimž se odborná literatura nevěnuje. V takových případech jsem musel porovnávat jednotlivá beletristická díla a zasazovat je do historického kontextu na základě obecných znalostí a znalostí vzorců chování britské, respektive domorodé komunity v té či oné části impéria v té či oné době.

Britské impérium v 19. a v první polovině 20. století

Britské impérium procházelo v 19. a v první polovině 20. století nesmírně dramatickým, ba přímo překotným vývojem, nejen pokud jde o získávání nových území, ale celkově i snahou se v nových koloniích konsolidovat, stejně jako pokud jde o zavádění převratných technologií a technických vymožeností (železnice, parolodě a telegraf) spojených s procesem průmyslové revoluce v Anglii.¹ Zisk nových území byl spojen s ochranou stávajících kolonií proti

¹ K problematice Britského impéria srv. PORTER, A., *The Oxford History of the British Empire: Volume III: The Nineteenth Century*, Oxford 2001; BRENDON, P., *The Decline and Fall of the British Empire, 1781-1997*, London 2007; FERGUSON, N., *Empire. How Britain Made the Modern World*, London 2003; JUDD, D., *EMPIRE. The British Imperial Experience, form 1765 to the Present*, London 1996, JUDD, D., *The Victorian Empire. A Pictorial History 1837-1901*, London 1970; LAWRENCE, J., *The Rise and Fall of the British Empire*, London 1997; GOODLAD, G. D., *British foreign and imperial policy, 1865-1919: Questions and Analysis in History*, London 2000; HYAM, R., *Britain's Imperial Century, 1815-1914: A Study of Empire and Expansion*, London 2002; LEE, S. *Aspects of British political History, 1815-1914*, London 1994; LLOYD, T. O., *The British Empire 1558-1995*, Oxford 1996; MARSHALL, P. J., *The Cambridge Illustrated History of the British Empire*, Cambridge 1996; PARSONS, T., *The British Imperial Century, 1815-1914: A World History Perspective*, Lanham 1999; česky srv. BECHYNĚ, J., Imperiální zájmy a britská zahraniční politika v 19. století, in: *Historický obzor*, 8. roč., č. 1-2,

ostatním mocnostem, především proti Rusku, Francii a Německu, či se tak dělo z důvodu zkracování obchodních cest nebo kvůli monopolizaci vývozu pro impérium nezbytně důležitých surovin a v neposlední řadě rovněž díky ambiciózním a smělym plánům jednotlivců.

Britská zahraniční politika se od konce napoleonských válek do vypuknutí první světové války v zásadě řídila zásadou tzv. „skvělé izolace“ (*Splendid Isolation*),² někteří současníci i historikové používali, respektive používají též termín *Pax Britannica*.³ Hlavním cílem britské zahraniční politiky byla kontrola světového obchodu. Rivaly Británie na světové politické scéně té doby byly Rusko, Francie a Německo.

O Rusko jde jako o soupeře Velké Británie v období od druhé poloviny 19. století ve sféře vlivu v oblastech centrální Asie, kde ve zmiňované epoše probíhal mezi oběma mocnostmi proces, jenž je dnes známý jako „Velká hra“ (*Great Game*).⁴ Ten se, zjednodušeně řečeno, rozvinul poté, co dřívější vliv Osmanské říše začal slábnout. Do souboru střetů a konfliktů mezi Velkou Británií, respektive některými částmi jejího impéria, a Ruskem v oblastech centrální Asie patří: První britsko-afghánská válka⁵ z let 1839-1842, v roce 1876 britská anexe oblasti nacházející se jihozápadně od dnešní Indie, tehdy nazývaná Balúčistán, následně v letech 1878-1880 proběhla druhá britsko-afghánská válka⁶. V roce 1878 obě mocnosti podepsaly smlouvu o narovnání společných hranic, kterou rozšířily britsko-ruskou dohodou (*Anglo-Russian Entente*)⁷ z roku 1907. V letech 1904-1905 proběhla rusko-japonská válka⁸, jíž se účastnila také Británie. Jediným

s. 9-14; SKŘIVAN, A., Británie na sklonku viktoriánské éry, in: *Historický obzor*, 3. roč. č. 7-8, s. 194-201.

² Srv. CHARMLEY, J., *Splendid Isolation? Britain and the Balance of Power 1874-1914*, London 1999.

³ Srv. ROBERTS, M., *Britain 1846-1964: The Challenge of Change*, Oxford 2001; HAMILTON, R. F., *Origins of World War One*, Cambridge 2003.

⁴ Srv. JOHNSON, R., *Spying for Empire: The Great Game in Central and South Asia, 1757-1947*, London 2006; MEYER, K. - BRYSAK, S., *Tournament of Shadows: The Great Game and the Race for Empire in Asia*, 2006. HOPKIRK, P., *The Great Game*, New York 1992.

⁵ Srv. KAYE, S. J., *History of the First Afghan War*, London 1860; MACROY, P., *Retreat from Kabul: The Catastrophic British Defeat in Afghanistan, 1842*, Guilford 2002.

⁶ Srv. BARTHORP, M., *Afghan Wars and the North-West Frontier 1839-1947*, London 2002; WILKINSON – LANTHAM, R., *North-West Frontier 1837-1947*, London 1977.

⁷ Srv. ADELSON, R., *London and the Invention of the Middle East: Money, Power, and War, 1902-1922*, Cambridge 1995.

⁸ Srv. CONNAUGHTON, R. M., *The War of the Rising Sun and the Tumbling Bear - A Military History of the Russo-Japanese War 1904-1905*, London 1988; OLENDER, P., *Russo-Japanese Naval War 1904-1905*, 2 svazky, Sandomierz 2009-2010; NISH, I. H., *The Origins of the Russo-Japanese War*, London 1985; WARNER, D. - WARNER, P., *The Tide at Sunrise, A History of the Russo-Japanese War 1904-1905*, 1975.

konfliktem, který se týkal Velké Británie a Ruska a nepatřil do výčtu vztahujícího se k „Velké hře“, byla Krymská válka⁹ probíhající v letech 1854-1856.

Mezi Británií a Francií a Německem v poslední čtvrtině 19. století probíhal v Africe proces nazvaný jako „Rvačka o Afriku“ nebo také „Závod o rozdělení Afriky“ (*Scramble for Africa*).¹⁰ Do tohoto procesu patří britské územní zisky ohledně Egypta v roce 1882¹¹ včetně Suezského kanálu, dále Súdánu v letech 1896-1898, a poté proběhla v letech 1899-1902 druhá búrská válka¹² na jihu Afriky. V procesu „Rvačky o Afriku“ přispěl do Britského impéria oblastmi na severovýchod od kolonie Jižní Afriky svými koloniálními ambicemi Cecil Rhodes.¹³

Kromě „starých“ soupeřů, jakými byly Rusko a Francie, se na přelomu 19. a 20. století objevilo Německo s hospodářským plánem.¹⁴ Po první světové válce se jako další soupeř na hospodářském poli konsolidovaly Spojené státy americké.¹⁵ V meziválečném období dosáhlo Britské impérium největšího územního rozsahu. Na bývalé Osmanské říši získalo území Palestiny a Íráku. Na poraženém Německu kolonie: Německá východní Afrika, Německá jihozápadní Afrika, Togo a Německá Nová Guinea. Od dvacátých let až do konce 20. století probíhal v Britském impériu proces dekolonizace. V tomto období získala většina

⁹ Srv. BAMGART, W., *The Crimean War, 1853-1856*, London 2002; FIGES, O., *Crimea: The Last Crusade*, London 2010; PONTING, C., *The Crimean War*, London 2004; ROYCE, S., *The Crimean War and Its Place in European Economic History*, London 2001.

¹⁰ Srv. PAKENHAM, T., *The Scramble for Africa*, London 1991.

¹¹ Srv. DALY, M. W., *The Cambridge History of Egypt: Modern Egypt from 1517 to the End of the Twentieth Century*, Cambridge 1998, ARTHUR, G., *Life of Lord Kitchener*, London 1920; HOLT, P. M., *The Mahdist State in the Sudan, 1881-1898*, Oxford 1970; HOLT, P. M. - DALY, M. W., *A History of the Sudan*, London 1988.

¹² Srv. DAVENPORT, S., *South Africa: A Modern History*, London 2000; PAKENHAM, T., *The Boer War*, New York 1979; GOOCH, J., *The Boer War: Direction, Experience and Image*, London 2000.

¹³ Srv. MAUROIS, A., *Cecil Rhodes*, London 1968; ROTBERG, R. I., - SHORE, M. F., *The Founder: Cecil Rhodes and the Pursuit of Power*, Oxford 1988.

¹⁴ Srv. BERGHAN, V. R., *Imperial Germany, 1871-1914: Economy, Society, Culture, and Politics*, New York 2005; MOMMSEN, W., *Imperial Germany, 1867-1918: Politics, Culture, and Society in an Authoritarian State*, London 1995; SCHOLLGEN, G., *Escape into War? The Foreign Policy of Imperial Germany*, Oxford 1990; STÜRMER, M., *The German Empire, 1870-1918*, New York 2000.

¹⁵ Srv. BAGBY, W. M., *America's international relations since World War I*, Oxford 1999; MILLER, N., *New World Coming: The 1920s and the Making of Modern America*, Cambridge 2003.

dřívějších britských kolonií nezávislost. Irskem počínaje¹⁶, pokračujíc přes Indii a Pákistán,¹⁷ africké kolonie¹⁸ a konče vypršením nájemní smlouvy s Hongkongem.

Struktura práce

Pokud jde o strukturu práce, diplomovou práci jsem rozdělil do čtyř kapitol. Součástí každé kapitoly je v její úvodní části či v poznámkách pod čarou uvedený stručný historický kontext týkající se daného tématu. Poté následuje analýza nebo komparace reflexe vybraných fenoménů na základě studia povídek a románů a v závěru každé kapitoly vyvozují obecněji platné a historické skutečnosti blížící se poznatky. Tento parametr mi vyplynul během studia reflektovaných témat, jelikož považuji za rozumné shrnout získané informace v dílčích závěrech za každou kapitolou.

V první kapitole analyzuji beletristickou reflexi přírodních podmínek Indie spolu se souvisejícími faktory, jakými byly nemoci vyvolané především nezvyklými klimatickými podmínkami. Kromě toho se v ní zabývám například tématem, jež se dotýká nezbytného přizpůsobení se, respektive pokusu Britů přizpůsobit se nejen odlišnému klimatu, ale i koloritu. Dále analyzuji v beletrii reflektované téma trávení volného času vojáky i úředníky v Indii spolu s popisem bělošských stanic a domů, v nichž civilní i vojenští představitelé pobývali.

Ve druhé kapitole jsem se zaměřil nejprve na analýzu vztahů mezi kolonizátory a kolonizovanými, respektive na analýzu poměrů bílých mužů s domorodými ženami a bělošek s domorodými muži v průběhu bezmála jednoho století z vybraných beletristických děl. Dalším důležitým zkoumaným podtématem byl s nadsázkou nazvaný „střet civilizací“ a názorová platforma kolonizátorů a kolonizovaných. V první ze zmíněných podkapitol vkládají spisovatelé do úst svých hlavních postav myšlenky ohledně markantních rozdílů vnímání reality a toho, co je pro danou kulturu správné. Ve druhé části analyzuji otázku názoru Britů na domorodé obyvatelstvo a opačně. Vsuvkou mezi těchto

¹⁶ Srv. COTTRELL, P., *The Anglo-Irish War, The Troubles, 1913-23*, Oxford 2006; HOPKINSON, M., *The Irish War of Independence*, London 2002; HART, P., *The IRA at War, 1916-1923*, Oxford 2003.

¹⁷ Srv. GILMARTIN, M., *Empire and Islam: Punjab and the Making of Pakistan*, Berkeley 1988; IKRAM, S. M., *Indian Muslims and Partition of India*, Delhi 1995; KHAN, Y., *The Great Partition: The Making of India and Pakistan*, London 2007; RAZA, H. S., *Mountbatten and the partition of India*, New Delhi 1989.

¹⁸ Srv. BIRMINGHAM, D., *The Decolonization of Africa*, London 1995.

několik témat pak je krátké zastavení se nad bělošskou fascinací ohledně přebarvování pleti.

Ve třetí kapitole, již jsem věnoval těm konfliktům, o kterých se s dostatečnou měrou v beletrii psalo, jsem podle historické skutečnosti a časové osy nejprve analyzoval reflexi povstání sipáhíů. Poté jsem se zaměřil na reflexi bitev u Omdurmánu (Umm Durmánu) a Spion Kopu, respektive na reflexi búrské války v krásné literatuře, stejně jako v několika odstavcích ohledně vojenských konfliktů v Indii v druhé polovině 19. století. Následně jsem analyzoval reflexi irských nepokojů v první polovině 20. století a posléze „vření“ v nejmenované britské kolonii v druhé polovině 20. století v centrální Africe.

Poslední kapitola má v zásadě poněkud odlišný charakter. Zatímco v již zmíněných částech práce se jednalo o fenomény, které mají spíše podobu konkrétních modelů chování, jednání nebo například pouze reflektovaly popisy budov, ve čtvrté kapitole analyzuji na základě studia krásné literatury reflexi fenoménu pokladu a bohatství, jenž se mi jeví jako abstraktní.

V závěru na konci práce se zabírám základními myšlenkami obsaženými v kapitolách stejně jako esenciální otázkou, jak lze využívat krásnou literaturu jako historický pramen.

Rozbor pramenů a literatury

Téma této diplomové práce je specifické v tom, že vyžaduje jednak znalost historie a obecně problematiky Britského impéria, jednak schopnost analyzovat a interpretovat beletristická díla věnovaná tomuto tématu. Pokud se jedná o první okruh literatury, za nejvýznamnější autory orientující se na problematiku *British Empire*, pokládám autory, jakými jsou Niall Ferguson, Denis Judd, Marc Ferro, Percival Spear, John Hargreaves, Judith Brown, Vincent Arthur Smith, Dharma Kumar a Kevin Shillington, jejichž práce jsou pro českého badatele ve většině případů dostupné v obecné studovně Národní knihovny v pražském Klementinu.

Mezi české autory, jejichž prací jsem použil nejen jako odkazů v textu, ale i pro srovnání v poznámkách pod čarou se řadí Jan Pilát, Karel Lacina, Aleš Skřivan st., Michal Wanner a Jan Bechyně. Mnoho dalších českých i zahraničních autorů, kteří se podíleli na vzniku mnou použitých odborných knih či článků, jsem uvedl v poznámkách pod čarou.

Pokud jde o anglické beletristy, tj. romanopisce, povídkáře a esejisty, rozdělil jsem je na dvě skupiny podle toho, zda jsem některá z jejich děl v textu použil nebo ne. Mezi ty, jejichž díla v textu analyzuji, patří Rudyard Kipling, Edward Morgan Forster, Henry Rider Haggard, Desmond Stewart, Basil Davidson, James Gordon Farrell, Robert Louis Stephenson, Joseph Conrad, Arthur Conan Doyle, George Orwell, Saki (Hector Hugh Munro), Winston Churchill, Lawrence Durrell, John Galsworthy, Wilbur Smith a Dominique Lapierre a Larry Collins.

Některá díla jsem vzhledem k zadanému tématu vyloučil, ačkoli jsem je prostudoval. Patří mezi ně například knihy Agathy Christie „Smrt na Nilu“ (*Death on The Nile*; 1976), „Karibské tajemství“ (*A Caribbean Mystery*; 1964), „Schůzka se smrtí“ (*Appointment with Death*; 1968), „Vražda v Mezopotámii“ (*Murder in Mesopotamia*; 1961) a autobiografický román „Pověz mi, jak žijete“ (*Come, Tell Me How You Live*; 1975).¹⁹ Dalším, až na několik málo použitých poznámek, je soubor krátkých povídek Arthura Conana Doylea o Sherlocku Holmesovi; konkrétně se jedná o „Návrat Sherlocka Holmese“ (*The Return of Sherlock Holmes*; 1905), „Poslední poklona Sherlocka Holmese“ (*His Last Bow; The Case-book of Sherlock Holmes*, 1966), „Vzpomínky na Sherlocka Holmese“ (*The Memoirs of Sherlock Holmes*; 1894) a „Studie v šarlatové“ (*A Study in Scarlet*; 1887).²⁰ Ostatními romány, které jsem vzhledem k tématu přečetl, naznačují nebo otevírají navazující fenomény k možné analýze a korespondují se *Soumrakem Britského impéria ve vybraných anglicky psaných dílech krásné literatury*, jsou: Ian Fleming – „Casino Royale“ (*Casino Royale*; 1953), James Clavell – „Král Krysa“ (*King Rat*; 1979), James Aldridge – „Můj bratr Tom“ (*My Brother Tom*; 1966), William Somerset Maugham – „Odsouzen k útěku“ (*The Narrow Corner*; 1971), Evelyn Waugh – „Sestup a pád“ (*Decline and Fall*; 1967), Norman Lewis

¹⁹ Detektivky obsahují úzce provázaný děj k tématům vraždy. Chybí zde pro tuto práci nezbytný popis, krajiny, místních obyvatel, koloritu a dalších faktorů, jež analyzuji, až na pár nezbytně nutných okrajových poznámek, které jsem nevyužil vzhledem k četnosti informací u jiných spisovatelů. Z mého pohledu jsou pro tuto práci nejtatraktivnější pouze názvy zmíněných detektivek, jejichž příběhy se odehrávají ve všech koutech Britského impéria. V knize „Pověz mi, jak žijete“ Christie vzpomíná na archeologickou výpravu, jíž se v meziválečných letech zúčastnila v Sýrii, jež tehdy spadala do francouzské sféry vlivu. Nevyužil jsem ji jednak z důvodu, že se Christie zaměřuje na francouzské koloniální metody a hlavně kvůli tomu, že svým zaměřením otevírá další témata k rozboru a spíše z memoárové literatury než beletrie (Výjimku ve stylu pamětí v mé práci zaujmají pouze „Mé životní začátky“ od Winstona Churchilla).

²⁰ S nadsázkou řečeno Sherlock Holmes má ve svém řešení detektivních příběhů široký záběr. Pokud se nějaký případ týkal „záhady“, vztahující se bezprostředně k Britskému impériu, zasadil jsem okrajově některé z Doylových postřehů v těchto povídkách do svého textu.

– „Útěk z temného rovníku“ (*The Flight from the Dark Equador*; 1972) a John Boynton Priestley – „Ztracené ráje“ (*Lost Empires*; 1965).²¹

²¹ Tento výčet chápu jako otevřenou řadu románů, povídek a esejů, z nichž mohou - po prostudování témat, jimiž se zmínění autoři zabývají, ale i z navazujících děl krásné literatury - případně vycházet další analýzy, jejichž pracovní názvy by mohly znít například „Britské impérium a druhá světová válka na stránkách krásné literatury“, „První světová válka a meziválečné období, Velká Británie ve Studené válce na stránkách krásné literatury, Post koloniální éra v beletristické reflexi a jiné, za předpokladu, že ke zmíněným tématům se nachází dostatečná „pramenná“ základna.

První kapitola

Britské společenství a kultura života v Indii na stránkách krásné literatury

Cílem této kapitoly je analýza každodenního života členů britské civilní služby a vojáků v Indii na stránkách beletristických děl vybraných autorů - Rudyarda Kiplinga,²² Edwarda Morgena Forstera,²³ Jamese Gordona Farrella.²⁴ Tato část práce se dále dělí podle kritérií, jež byla v dostatečné míře na stránkách krásné literatury reflektována. Tím mám na mysli konkrétní témata, jakými jsou obraz Indie a přírodních podmínek (například počasí) a jejich vlivu na britskou společnost a související další hojně beletristicky reflektované téma týkající se

²² Rudyard Kipling (1865-1936), prozaik, povídkář, novinář a básník. Narodil se v Bombaji v Indii, jeho otec působil jako výtvarník a správce uměleckého muzea v Bombaji, později Láhauru. Kipling studoval v letech 1871-1881 v Anglii, posléze se vrátil do Indie, kde od r. 1882 do r. 1889 pracoval jako pomocník šéfredaktora v městě Láhauru. V těchto letech načerpal mnohé ze zkušeností, jež se později odrazily v jeho literárním díle, rovněž zde vydal prvotiny. Roku 1889 přijel do Londýna, pokračoval v publikování a získal věhlas. O tři roky později si vzal za ženu Američanku Carolinu Balestierovou, následně žil s rodinou až do roku 1896 ve Spojených státech. Do roku 1902 hojně jezdil jako novinář po světě, mimo jiné byl i dopisovatelem v búrské válce. Od roku 1902 se usadil v Anglii, v Sussexu, roku 1907 obdržel Nobelovu cenu za literaturu. Od počátku 20. století se vzdaloval sílícím liberálním kruhům v literatuře a svým dílem zavdal příčinu ke kritice a odmítnutí, zejména pokračujícím oslavováním britské imperiální politiky. Mezi jeho nejznámější díla patří: „Kniha džunglí“ (*The Jungle Book*; 1894); „Druhá kniha džunglí“ (*The Second Jungle Book*; 1895); „Kim“ (*Kim*; 1901); „Bajky i neabajky“ (*Just So Stories*; 1902). STRÍBRNÝ, Z., *Dějiny anglické literatury*, Praha 1987, II. sv., s. 574-579; PROCHÁZKA, M. a kol., *Slovník spisovatelů*, Praha 1996, s. 400-403. Srv. GILMOUR, D., *The Long Recessional: The Imperial Life of Rudyard Kipling*, New York 2003; RICKETTS, H., *Rudyard Kipling: A Life*, New York 2001.

²³ Edward Morgan Forster (1879-1970), spisovatel, literární kritik a esejista. Patřil k členům literární skupiny v Bloomsbury v čele s Virginií Woolfovou. Narodil se v Londýně v poměrně dobře situované rodině architekta. Po brzké otcově smrti ho vychovávala matka spolu s ženskými příbuznými z otcovy strany. Studoval na vybraných školách - Tonbridge a Cambridge. Po ukončení studií se naplno věnoval psaní. Hojně cestoval po Evropě - Itálie, Řecko, Německo, ale i po vzdálenějších oblastech - Egypt a obzvláště Indie, kterou procestoval v letech 1912-1913 a 1921. Jako starý mládenec se usadil v hrabství Surrey, od roku 1946 bydlel v Cambridgi. Nejproslulejší dílem je „Cesta do Indie“ (*A Passage to India*; 1924), STRÍBRNÝ, Z., *Dějiny anglické literatury*, Praha 1987, II. sv., s. 624, 626-629; PROCHÁZKA, M. a kol., *Slovník spisovatelů*, Praha 1996, s. 283-284. Srv. ACKERLEY, J. R., *E. M. Forster: A Portrait*, Londýn 1970; BEAUMAN, N., *Morgan*, Londýn 1993; MOFFAT, W., *E. M. Forster: A New Life*, Bloomsbury 2010.

²⁴ James Gordon Farrell (1935-1979), romanopisec. Narodil se v Liverpoolu, studoval práva v Oxfordu, pro onemocnění obrnou nedokončil. Roku 1960 dokončil studia francouzštiny a španělštiny. Další dva roky pracoval jako učitel jazyků ve Francii a začal psát. Na konci šedesátých let se usadil v Londýně a stal se spisovatelem. V roce 1979 tragicky zahynul v Irsku. Proslavil se takzvanou „imperiální trilogií“ (*Empire Trilogy*), „Nepokoje“ (*Troubles*; 1970); „Obléhání Krišnapuru“ (*The Siege of Krishnapur*; 1973); „Sevření Singapur“ (*The Singapore Grip*; 1978). PROCHÁZKA, M. a kol., *Slovník spisovatelů*, Praha 1996, s. 273-274; STRÍBRNÝ, Z., *Dějiny anglické literatury*, Praha 1987, II. sv., s. 745-746; přebal knihy FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990. Srv. MCLEOD, J., *J. G. Farrell*, Tavistock 2007; GREACEN, L., *J. G. Farrell: The Making of a Writer*, Londýn 1999.

nemocí (například cholery), smrti a psychických strastí. V posledním bloku této kapitoly analyzuji na základě beletristické reflexe každodenní život kolonizátorů na indickém subkontinentu. Jedná se o reflexi britských základen, obydlí a trávení volného času v podobě plesů, čajových dýchánek, pikniků, sportu a koňských dostihů,²⁵ a částečně i mezilidských vztahů britských rodin žijících v Indii. Na konci kapitoly ze získaných informací z krásné literatury rekonstruuji stručný a obecný model života britských vojáků, úředníků, jejich žen a dětí v druhé polovině 19. století v Indii a vyvozují, dle mého názoru, obecněji platné závěry.

1.1 Úvod

V letech 1858-1905, respektive až do dvacátých let 20. století, o nichž zmínění spisovatelé psali ve svých románech a povídkách, zažili Britové a jejich správa v Indii vrcholné období vlády.²⁶ V přibližně padesátiletém období proběhlo mnoho Brity iniciovaných hospodářských změn a sociálních procesů, jež měly za následek postupnou přeměnu indického subkontinentu.²⁷ Na nejdůležitější z nich se nyní v krátkosti zaměřím, abych mohl na postupné změny poukázat a posléze na vybraných textech z krásné literatury demonstrovat hospodářsko-sociální aspekty každodenního života Britů, které se s názory romanopisců mohou shodovat.

Mezi tyto faktory zcela jistě patřilo vybudování železniční a telegrafní sítě, díky nimž se zefektivnilo spravování tak rozsáhlé země, jakou Indie bezesporu byla.²⁸ Zhruba během devadesátiletého období (do roku 1940) protkaly britské soukromé společnosti indický subkontinent sítí železnic o různých rozchodech

²⁵ Každodennost úředníků a vojáků Východoindické společnosti, se od života v druhé polovině devatenáctého století lišila jen okrajově. Srv. WANNER, M., Nabobové v Bengálsku: Obrazy ze života britsko-indické komunity v letech 1757-1800, in: *Historický obzor*, 17. roč., č. 7-8, s. 146-160.

²⁶ Srv. TOMLINSON, B. R., *The Political Economy of the Raj: The Decline of Colonialism*, in: *The Journal of Economic History*, Vol. 42, č. 1, *The Tasks of Economic History*, 1982, s. 133-137; MAJUMDAR, R. C., *The History and Culture of the Indian People*, Vol. 9, *British Paramountcy and Indian Renaissance*, I. a II. sv., Bombaj 1970; MAJUMDAR, R. C., *An Advanced History of India*, Londýn 1946; SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India: 1740-1947*, Dillí 1974; SMITH, V. A., *The Oxford History of India*, Oxford 1965.

²⁷ Srv. DODWELL, *Cambridge History of India*, 4 svazky, *A Sketch of the History of India 1858-1918*, 1925; O'MALLEY, L. S. S., *Modern India and the West*, 1941; YUSUF ALI, A., *A Cultural History of India during the British Period*, 1940. K oblastem, jakými bylo školství, lokální vláda, Indická civilní služba atd. viz SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 284.

²⁸ SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 283; KRÁSA, M., MARKOVÁ, D., ZBAVITEL, D., *Indie a Indové: Od dávnověku k dnešku*, Praha 1997, s. 201. Srv. ŠVEJNAR, Z., ŽIŽKA, A., *Industrializace Indie: Změny v zahraničním obchodě a koloniální závislosti*, Praha 1964.

v celkové délce více jak čtyřiceti tisíc mil, tj. přibližně šedesát tisíc kilometrů.²⁹ Propojení pobřežních přístavních měst s vnitrozemím mělo za následek lepší vývoz surovin do zámoří především v rámci Britského impéria, kromě toho dalo podnět i k zakládání nových plantáží na pěstování plodin, jakými byly bavlník, juta, indigovník, čajovník, kávovník, cukrová třtina a olejniný.³⁰ Na zkrácení vzdáleností železnicí a telegrafem neprofitovali pouze kolonizátoři,³¹ ale postupem času rovněž domorodí obyvatelé. Pro v začátcích oddělené a nepočtené intelektuální skupiny hindského nebo muslimského náboženství zde posléze existoval nástroj,³² díky němuž se od osmdesátých let 19. století začal formovat moderní celonárodní nacionalismus.³³

Ačkoli po povstání sipáhíů se Angličané k podpoře rozvíjení moderního školství s výukou angličtiny v Indii stavěli zpočátku zdrženlivě,³⁴ nakonec jim nic jiného nezbylo, pokud chtěli i nadále tak velké zemi s počtem 294 miliónů obyvatel z odhadu sčítání obyvatel k roku 1901 vládnout.³⁵

V praxi ovšem měli právo na spravování Indie i na těch nejnižších postech pouze Britové,³⁶ a to z mnoha důvodů, jež se ztuhla měnily až v druhé polovině 19.

²⁹ SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 263-266, 283; BROWN, J. M., *Modern India: The Origins of an Asian Democracy*, Oxford 1994, s. 107-109. V české literatuře se udává 40 000 kilometrů. Srv. KRÁSA, M., MARKOVÁ, D., ZBAVITEL, D., *Indie a Indové: Od dávnověku k dnešku*, Praha 1997, s. 201; PILÁT, J., *Dobyvatelé, proroci, patrioti*, Praha 1965, s. 158.

³⁰ SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 264-269; BROWN, J. M., *Modern India: The Origins of an Asian Democracy*, Oxford 1994, s. 101; KRÁSA, M., MARKOVÁ, D., ZBAVITEL, D., *Indie a Indové: Od dávnověku k dnešku*, Praha 1997, s. 201-202.

³¹ BROWN, J. M., *Modern India: The Origins of an Asian Democracy*, Oxford 1994, s. 107.

³² Kromě železnice a telegrafu, postupně vznikala i moderní indická národní publicistika a s ní spojené vydávání novin. Srv. BROWN, J. M., *Modern India: The Origins of an Asian Democracy*, Oxford 1994, s. 109.

³³ KRÁSA, M., MARKOVÁ, D., ZBAVITEL, D., *Indie a Indové: Od dávnověku k dnešku*, Praha 1997, s. 200-203.

³⁴ SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 275-277.

³⁵ SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 271; KUMAR, D., *The Cambridge Economic History of India*, Cambridge 1984, II. sv., s. 487-489. Britové na indickém subkontinentu vytvořili novou vládnoucí „kastu“, skládající se z civilních a vojenských složek, jejichž početní stavy spolu s rodinami úředníků a vojáků se pohybovaly nejvýše okolo dvou set tisíců lidí. Např. v roce 1921 veškerá evropská populace zahrnující i ženy měla okolo 156 000 lidí. Na počátku 20. století bylo ve všech civilních odvětvích v Indii zaměstnáno celkem 3500 bělochů. V indické civilní službě v té době pracovalo na necelý jeden tisíc úředníků. Srv. BROWN, J. M., *Modern India: The Origins of an Asian Democracy*, Oxford 1994, s. 100.

³⁶ SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 276; BROWN, J. M., *Modern India: The Origins of an Asian Democracy*, Oxford 1994, s. 148. O britské civilní službě, in: FERGUSON, N., *Britské impérium: Cesta k modernímu světu*, Praha 2007, s. 210-214.

a první polovině 20. století.³⁷ První Ind vstoupil po náročných zkouškách do Indické civilní služby až v roce 1863.³⁸ Důvody ohledně přijetí Indů se netýkaly jen finančního hlediska, jelikož přijímací zkoušky a následné studium se prováděly po dlouhou dobu pouze v Anglii a vycestování z Indie bylo z náboženského pohledu hinduistů přísným tabu. Další důležitou roli pro přijetí uchazečů hrál jejich věk. V letech 1859 až 1877 se požadavky na maximální věkovou hranici neustále snižovaly, z původních dvaadvaceti let na devatenáct roků. Nespokojenost indických absolventů s přísnými kritérii pro přijetí narůstala až do roku 1879, kdy Britové navrhli systém tzv. statutární civilní služby, již v osmdesátých letech nahradila provinční civilní služba, v níž se hindští a muslimští uchazeči realizovali na základě doporučení na postech úřednictva s menší důležitostí.³⁹ Podobně tomu bylo i s policií v případě provinčních a podřízených postů. Indická civilní služba tak přes všechny manévry zůstala až do dvacátých let 20. století výsadní doménou bělochů, kdy koloniální správa umožnila konání přijímacích zkoušek kromě Anglie i v Indii.⁴⁰

Do britsko-indické armády měli obyvatelé Indie daleko jednodušší podmínky vstupu, protože zde kolonizátoři na rozdíl od civilní služby uplatňovali jinou politiku ve vztahu k domorodcům. Po povstání sipáhíů přišla na počátku šedesátých let 19. století na pořad dne reorganizace armády.⁴¹ Místo původního poměru, v němž na jednoho britského vojáka připadalo zhruba pět místních vojáků, koloniální správa nastavila z bezpečnostních důvodů nový poměr jednoho ku dvěma.

V absolutních číslech se do roku 1863 v Indii nacházelo 45 000 britských ku 238 000 místním vojákům, poté to bylo 65 000 : 140 000.⁴² K roku 1880 reorganizovaná britsko-indická armáda čítala na 66 000 britských a 130 000

³⁷ SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 277.

³⁸ SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 278; BROWN, J. M., *Modern India: The Origins of an Asian Democracy*, Oxford 1994, s. 148.

³⁹ SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 278-279; BROWN, J. M., *Modern India: The Origins of an Asian Democracy*, Oxford 1994, s. 148.

⁴⁰ PILÁT, J., *Dobyvatelé, proroci, patrioti*, Praha 1965, s. 139, 145; BROWN, J. M., *Modern India: The Origins of an Asian Democracy*, Oxford 1994, s. 148. Srv. GOPAL, S., *British Policy in India 1858-1905*, Cambridge 1965. V roce 1909 bylo v civilní službě pouze šedesát Indů z celkového počtu 1142 úředníků. Srv. BROWN, J. M., *Modern India: The Origins of an Asian Democracy*, Oxford 1994, s. 148.

⁴¹ SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 235-236; BROWN, J. M., *Modern India: The Origins of an Asian Democracy*, Oxford 1994, s. 101.

⁴² SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 235; BROWN, J. M., *Modern India: The Origins of an Asian Democracy*, Oxford 1994, s. 101.

indických vojáků.⁴³ Rovněž se uvnitř pluků změnila proporční skladba nových rekrutů. Místo dříve využívaných bráhmanů a rádžputů z centrálních provincií se po povstání armáda daleko více opírala o Gurkhy, Sikhy a paňdžábské vojáky.⁴⁴ Až do roku 1895 měla jednotlivá regionální vojska poměrně velkou benevolenci, co se týče velitelských štábů; ty personálně podléhaly pouze vrchnímu veliteli.⁴⁵

I před povstáním se nacházely v Indii pluky, které byly ryze britské, nicméně po rebelii počet těchto jednotek stoupl a koloniální správa dodržovala více než před tím pravidlo, že vedle místního regimentu s britským velením dohlížela na danou oblast i vojenská jednotka, skládající se výhradně z bělochů, která v případě možné vojenské vzpoury domorodých vojáků okamžitě zasáhla.⁴⁶ Je nutno podotknout, že indiští vojáci patřili především k pěchotnímu vojsku a tehdy se s nimi vůbec až na pár výjimek nepočítalo například v dělostřelectvu.⁴⁷ Britové dosáhli změnami v armádě kýženého výsledku. Vybudovali loajální vojenské složky, se kterými neměli problém až do svého odchodu z Indie⁴⁸ a které věrně sloužily britským zájmům po celou druhou polovinu 19. století nejen v Indii, ale mimo jiné i v Číně, Persii, Etiopii, Singapuru, Afghánistánu, Egyptě, Barmě, Súdánu a Ugandě.⁴⁹

Vylepšený a posléze zaběhnutý systém správy území fungoval pro Brity dobře, bohužel místní obyvatelstvo muselo počítat s vracejícími se vlnami hladomoru. Všech (včetně kolonizátorů) se pak více dotýkaly epidemie cholery, dýmějového moru a černých neštovic.⁵⁰ S nemocemi zápasili Britové až do dvacátých let 20. století. Za poslední čtyři dekády do konce 19. století proběhlo několik vln vražedných epidemií, které si dohromady vyžádaly nejméně třináct miliónů obětí převážně z řad chudého domorodého obyvatelstva v různých částech indického subkontinentu.⁵¹

⁴³ BROWN, J. M., *Modern India: The Origins of an Asian Democracy*, Oxford 1994, s. 101.

⁴⁴ SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 236.

⁴⁵ SMITH, V. A., *The Oxford History of India*, Oxford 1967, s. 679; SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 235.

⁴⁶ SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 235-236.

⁴⁷ SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 235.

⁴⁸ SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 236.

⁴⁹ BROWN, J. M., *Modern India: The Origins of an Asian Democracy*, Oxford 1994, s. 101.

⁵⁰ KUMAR, D., *The Cambridge Economic History of India*, Cambridge 1984, II. sv., s. 530-531.

⁵¹ KUMAR, D., *The Cambridge Economic History of India*, II. sv., s. 530-531; BROWN, J. M., *Modern India: The Origins of an Asian Democracy*, Oxford 1994, s. 118; KRÁSA, M.,

Přes problém vracejících se lokálních humanitárních katastrof, jež se v menší míře dotýkaly i Britů, bylo období přelomu 19. a 20. století pro kolonizátory (ve vztahu k předchozím dobám) věkem „relativního klidu a hojnosti.“⁵² Válečné konflikty se posunuly do pohraničních oblastí a ve vnitrozemí vypukly čas od času pouze rolnické rebelie kvůli nedostatku jídla či zvyšování daní z půdy, s nimiž se vojenské jednotky rychle vypořádaly.⁵³ Britský správní aparát v Indii vnímal období od šedesátých let 19. století jako nenarušenou epochu s nově nastaveným systémem vlády, následně zakonzervovaným až do poloviny dvacátých let 20. století, potažmo až do odchodu Britů v roce 1947.⁵⁴ Přesto od poslední čtvrtiny 19. století se právě díky Britům pomalu objevoval sjednocovací proces, který postupně formoval muslimskou menšinu a hinduistickou většinu, dohromady indickou společnost, jež si kladla stále složitější otázky a na mnohé z nich dostala odpověď až v meziválečném období nebo v období po skončení druhé světové války.⁵⁵

1.2 Obraz Indie v krásné literatuře anglicky píšících autorů

Je otázkou, do jaké míry se Angličané opravdu u sebe doma opravdu zajímali o předpovědi počasí a jeho vlivu na každodenní povinnosti, nicméně ve většině románů a povídek, týkajících se pobytu Britů v Indii, jsem zaznamenal velký důraz na toto téma. Z toho důvodu je celá tato kapitola prostoupena vlivem klimatu jakožto základního parametru ke způsobu života kolonizátorů.

Pokud jde o vyobrazení Indie v krásné literatuře, ponechme na úvod promluvit Jamese Gordona Farrella v knize „Obléhání Krišnapuru“ (*The Siege of Krishnapur*; 1973). Jedná se o pasáž hned na začátku knihy [...] „*Okolo bude nekonečná rovina, stejně nehybná a mlčenlivá, jako byla spousta mil předtím, bezútesný oceán holé země, v jejíž nezměrnosti se docela ztratí tu a tam roztroušená políčka cukrové třtiny nebo hořčice. [...] Zahledíte-li se ale pozorněji*

MARKOVÁ, D., ZBAVITEL, D., *Indie a Indové: Od dávnověku k dnešku*, Praha 1997, s. 209, hovoří o 25 miliónech za poslední čtvrtletí 19. století oproti Pilátovým 15 miliónům, in: PILÁT, J., *Dobyvatelé, proroci, patrioti*, Praha 1965, s. 160.

⁵² SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 237.

⁵³ BROWN, J. M., *Modern India: The Origins of an Asian Democracy*, Oxford 1994, s. 170; KRÁSA, M., MARKOVÁ, D., ZBAVITEL, D., *Indie a Indové: Od dávnověku k dnešku*, Praha 1997, s. 209.

⁵⁴ SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 236-237.

⁵⁵ KRÁSA, M., MARKOVÁ, D., ZBAVITEL, D., *Indie a Indové: Od dávnověku k dnešku*, Praha 1997, s. 203-207; PILÁT, J., *Dobyvatelé, proroci, patrioti*, Praha 1965, s. 150, 171-191. Srv. LAPIERRE, D. a COLLINS, L., *O půlnoci přijde svoboda*, Praha 1983.

a zastíníte si oči před oslňujícím žářem, rozeznáte tu a tam malé vesničky, nezřetelné, protože jsou uplácené ze stejné hlíny jako planina, z níž vyšly; a bezpochyby do ní opět roztávají v období dešťů. [...] Někdy se vesnička krčí v bambusovém háji a ukrývá odpuzující rybník s jedním nebo dvěma buvoly; daleko častěji v ní ovšem najdete jen studnu, od úsvitu do soumraku obsluhovanou týmiž dvěma muži a dvěma volky, den co den, po celý život.“⁵⁶

Obdobně se vyjadřuje o Indii i E. M. Forster v díle „Cesta do Indie“ (*A Pasage to India*; 1924). „[...] skutečná Indie se bude zatím neznatelně vytrácet. Její barva zůstane - pestrá paleta ptáků časně ráno, hnědá těla, bílé turbany, modly s pletí šarlatovou nebo modrou - i pohyb zůstane tak dlouho, dokud se bazary budou hemžit davy a lidé se omývat v kupadlech. Bude je pozorovat ze sedátka bryčky. Ale síla skrytá za touto barvou a pohybem jí bude unikat ještě zoufaleji, než jí uniká teď. Bude vidět Indii stále jako reliéf, nikdy nebude vnímat ducha Indie.“⁵⁷

Rudyard Kipling slovy jedné z ženských povídkových postav píše o Indii jako o zemi, „o kterou se dělí stejným dílem džungle, tygři, brejlovci, cholera a sepojové“⁵⁸ - sipáhíové - indiští vojáci. K podnebí se Kipling vyjádřil takto: „Jednou z kleteb zdejšího života je, že zde nemáme v malířském smyslu ovzduší. Není zde polotónů, které by stály za řeč. Lidé se odrážejí hrubě a drsně od obzoru, neboť zde není nic, co by jejich obrysy nějak změkčovalo, není zde nic, co by jim dodávalo smířlivějších kontur.“⁵⁹ Ke koloritu na jiném místě dodává: „Ale ve zdejší zemi, kde vidíte opravdové lidstvo - drsné, hnědé a nahé lidstvo - kde mezi lidstvem a žhavou oblohou není nic kromě vyčerpané země pod nohama, [...] většina lidí se vrací k naukám prostým.“⁶⁰

Aby mohli kolonizátoři v této zemi vládnout, museli se nejprve vypořádat se zdejšími podmínkami. Jednou z největších překážek pro ně bylo počasí, jemuž museli podřídit způsob správy země. Horké klima Brity deptalo fyzicky i psychicky, a proto každoročně všichni, jež pracovní povinnosti nedržely v nížinách, „utíkali“ i s místokrálem a jeho „dvorem“ na přelomu března a dubna na

⁵⁶ FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 9.

⁵⁷ FORSTER, E. M., *Cesta do Indie*, Praha 1974, s. 44-45.

⁵⁸ KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, I. sv., s. 58; FERRO, M., *Dějiny kolonizací: Od dobývání po nezávislost 13.-20. století*, Praha 2007, s. 155-156.

⁵⁹ KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, II. sv., s. 234.

⁶⁰ KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, I. sv., s. 156. „Většinou lidí“ Kipling míní Angličany.

půl roku do chladnějších oblastí. Mezi nejznámější útočiště patřila oblast Dárdžilingu na východě či Ootacamundu na jihu; zcela výjimečným místem byla Simla⁶¹, nacházející se v podhůří Himalájí, ve výšce zhruba dvou tisíc metrů nad mořem.⁶²

První dům si v Simle nechal postavit Skot Charles Pratt Kennedy v roce 1822 snad proto, že mu zdejší krajina připomínala vzdálenou skotskou vrchovinu. Po dalších čtyřiceti dvou letech, tj. v roce 1864, si toto místo vybrali za letní rezidenci místokrálové vládnoucí Indii a podnikali každoročně tam a zpět strastiplnou cestu v jednom směru dlouhou tisíc pět set kilometrů.⁶³ Dříve, než byla postavena železniční trať, vypadala cesta krytým kočárem v druhé polovině 19. století, přibližně takto: *„Drožka, jež každých čtrnáct dní přivázela poštu z Anglie do vnitrozemí, se koncem dubna jako obvykle trmácela rozlehlou pustinou. [...] Za sebou vlekla oponu prachu, která se zvedala do obrovské výšky a několik mil dozadu visela ve vzduchu jak dešťový mrak. [...] připojil se k cestujícím v nepohodlné drožce, jež spíš připomínala neodpérovanou dřevěnou obdélníkovou truhlu na čtyřech kolech. V tomto dopravním prostředku už strávili skoro dva dny a jejich křehká těla volala po pohodlí. Miriam strávila většinu cesty s nosem zabořeným do kapesníku a z očí jí tekly blátem zkalené slzy [...] díky dusivému prachu, který jí dráždil oční bulvy.“*⁶⁴

Přesun do horského sídla v Simle byl demonstrací síly „nadřazených“ bílých kolonizátorů a zároveň jedním z nejdůležitějších logistických úkolů roku, jelikož do letního místokrálova sídla se *„stěhovali všichni: oddíly jeho gardy, pobočníci, tajemníci, generálové, nejvýznamnější princové, cizí velvyslanci, zahraniční korespondenti, vysocí vládní úředníci a nespočetné davy jejich podřízených. Za nimi následoval houf krejčích, kadeřníků a holičů, ševců, klenotníků, obchodníci s vínem a alkoholickými nápoji, anglické dámy s pyramidami kufrů, se zástupy služebnictva a svými neklidnými potomky. [...] Bedny s archívními dokumenty a soukromá zavazadla se dopravovala na nosítkách nebo na zádech nosičů. V nekonečných řadách, ohnutí pod svým nákladem, přepravovali kuliové neuvěřitelné množství beden plných konzerv,*

⁶¹ KENNY, J. T., Climate, Race, and Imperial Authority: The Symbolic Landscape of the British Hill Station in India, in: *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 85, č. 4, 1995, s. 694-714.

⁶² FERGUSON, N., *Britské impérium: Cesta k modernímu světu*, Praha 2007, s. 208.

⁶³ FERGUSON, N., *Britské impérium: Cesta k modernímu světu*, Praha 2007, s. 207-210.

⁶⁴ FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 46-47.

husích jater, krevet, bílých klobás, bordeauxského a šampaňského vína, sherry [...]“⁶⁵ Mnozí zde měli práci v úřadu místokrále, ostatní sem jezdili na dovolenou, nebo si léčit své neduhy na zdravém horském vzduchu.⁶⁶ Důvodů bylo mnoho.

Železnice až do roku 1903 končila ve stanici s názvem Kalka, jež byla od horského města vzdálena zhruba devadesát kilometrů.⁶⁷ Poslední etapu cesty museli všichni vykonat v sedle koně, v nosítkách, lehkém dvoukolovém kočáru, nebo pokud se rozvodnily řeky, na slonu.⁶⁸ Není tedy divu, když se Kipling zmiňuje o tom, že starší pánové se slabším srdcem nemuseli vždy popsané strasti na cestě vzhůru v drkotajícím voze přežít.⁶⁹

Když se cestující dostali v pořádku až do cíle a aklimatizovali se, nabídl „toto místo příležitosti úžasné. Jsou tam zahradní společnosti a tenisové společnosti a výlety a přesnídávky v Annandale a závody kulovnicemi a obědy a plesy.“⁷⁰ Simla byla malým rájem na zemi a Britové si ji zařídili jednak podle tehdejších nejpokrokovějších možností a rovněž i podle svého vkusu. „Místo bylo půvabné. Mělo hudební pavilón s pilíři z tepaného železa, horské chaty s okny malých čtvercových tabulek, tudorovskou věž anglikánského kostela, jehož zvon pocházel podle válečných tradic viktoriánského křesťanství z roztavených děl, ukořistěných za válek se sikhy [...] Srdcem Simly byla široká třída Mall, která procházela celým městečkem a nabízela chodcům nepřetržitou řadu obchodů, bank a kaváren.“⁷¹

1.3 Fyzické a psychické trable Britů v Indii

Zatímco manželky anglických důstojníků a úředníků si užívaly příjemného prostředí, pěkného počasí a svěžího vzduchu a občas se postaraly o nějakou menší senzaci, či skandál, kterým elektrizovaly smetánku Simly, o mnoha takových případech Kipling píše,⁷² řádila cholera i jiné nemoci v menší či větší míře po

⁶⁵ LAPIERRE, D. a COLLINS, L., *O půlnoci přijde svoboda*, Praha 1983, s. 103.

⁶⁶ FERGUSON, N., *Britské impérium: Cesta k modernímu světu*, Praha 2007, s. 208.

⁶⁷ Držím se zde raději Kiplingových 60 mil než Lapiarových a Collinsových 60 km. Srv., KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, I. sv., s. 140; LAPIERRE, D. a COLLINS, L., *O půlnoci přijde svoboda*, Praha 1983, s. 103.

⁶⁸ FERGUSON, N., *Britské impérium: Cesta k modernímu světu*, Praha 2007, s. 209; LAPIERRE, D. a COLLINS, L., *O půlnoci přijde svoboda*, Praha 1983, s. 103.

⁶⁹ KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, I. sv., s. 140.

⁷⁰ KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, I. sv., s. 216; FERGUSON, N., *Britské impérium: Cesta k modernímu světu*, Praha 2007, s. 209.

⁷¹ LAPIERRE, D. a COLLINS, L., *O půlnoci přijde svoboda*, Praha 1983, s. 103, 104.

⁷² KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, I. a II. sv.

celém indickém subkontinentu. Nikdo nikdy nevěděl, kdy a kde vypukne další smrtelná vlna, nicméně se s nimi muselo vážně počítat.⁷³ Obraz blížící se epidemie cholery a posléze plnou vahou dopadající smrtelné nemoci nejen na domorodé obyvatelstvo, ale i na Brity v Indii, zachytil Kipling v povídce Emira. „*Co je to s choleraou?*“ ptal se někdo. „*Nevím,*“ řekl komisař zamyšleně. „*Přišly kobylky. Porůznu vyskytuje se cholera po celém severu, aspoň říkáme, že porůznu, toť víte, ze slušnosti. Jaře jsou zakrslé v pěti okresích a nikdo neví, kde zůstaly deště. Ted' bude už březen. Nechci nikoho lekat, ale myslím, že přijde letos příroda na revisi s velikou, červenou tužkou.*“ „*Zrovna, když jsem chtěl jít na dovolenou,*“ řekl někdo z druhého konce pokoje. „*Z té dovolené nebude letos asi nic; za to bude asi mnoho postupů.*“ „*Tedy starý program, [...] hlad, zimnice a cholera?*“ Ó, *nikoliv. Jenom místní nouze a neobyčejné rozšíření obdobných nemocí. Dočtete se toho všeho ve výročních výkazech na přes rok, budete-li živ. Vy jste šťastný chlapík. Nemáte ženy, kterou byste musel odstěhovat do hor, mimo nebezpečí. Myslím, že bude letos na horských stanicích žen plno.*“ [...] *Potom přišla cholera ze všech čtyř úhlů světa. Vrazila do půl miliónu poutníků na posvátném místě. Mnozí umírali u nohou svého boha; druzí se rozutekli po zemi roznášejíce mor. Vrazila do hrazeného města a zabíjela dvě stě lidí denně. Lidé stékali vlaky, věšíce se na stupadla a lezouce na střechy vozů; cholera za nimi; na každé stanici vyvlékali mrtvé a umírající. Umírali podle cest, a koně Angličanů plašili se nad mrtvolami v trávě. Deště nepřicházely, a země proměnila se v železo, aby člověk neunikl smrti, skrýváje se do ní. Angličané posílali své ženy do hor a šli po své práci nastupující podle rozkazu do mezer vykosených smrtí.*⁷⁴ Pod pojmem „cholera vrazila do půl miliónů poutníků“, jež Kipling užil, podrobněji z pohledu muslima žijícího v Indii zabarveně mezi řádky píše E. M. Forster v románu „Cesta do Indie“ (*A Passage to India*; 1924): „*Všechny choroby pocházejí od hindů,*“ prohlásil pan Hak. *Pan Said Muhammad se byl podívat na jejich náboženské slavnosti v Iláhábádu a v Udždžainu a popisoval je s jízlivým opovržením. V Iláhábádu odnáší prý špínu tekoucí proud, ale v Udždžainu je tamní potok Sipra zahrazen náspem a tisíce koupajících zanášejí do té stojaté*

⁷³ Srv. SHARMA, S., *Famine, Philanthropy and the Colonial State: North India in the early Nineteenth Century*, Delhi 2001; DUTT, R., *Indian Famines: Their Causes and Prevention*, London 1901; CHAUDHURI, B. B., *Peasant history of late pre-colonial and colonial India*, VIII. sv., 2. část, Delhi 2008; ARNOLD, D., *Social Crisis and Epidemic Disease in the Famines of Nineteenth-Century India*, in: *Social History of Medicine*, 1993/12, s. 385-404.

⁷⁴ KIPLING, R., *Obrázky z Indie*, Praha 1896, s. 25-26.

louže své bakterie. Hovořil s odporem o pražícím slunci, o kravském hnoji a květech kalendulí a o sádhúech, žebravých mniších, kteří tam táboří, a někteří z nich prý úplně nazí pobíhají ulicemi.“⁷⁵

Tématem cholery se ve svém románu zabýval i J. G. Farrell. Jak bylo jeho zvykem k jakékoli situaci, již zrovna popisoval, podal i scénu s řáděním cholery v obléhané správcově rezidenci během povstání sipáhíů poněkud groteskně a tragikomicky. Směšná situace se však záhy vypaří, když se dva doktoři, pracující každý jinou metodou na léčení cholery, střetnou v akademické diskusi podpořené argumenty, kde a jak se vyskytla ve 40. a 50. letech 19. století epidemie této nemoci.⁷⁶ Rozepře měla dalekosáhlé důsledky pro mnohé z obyvatel stanice. Šlo o spor, jenž hýbal medicínskou akademickou obcí nejspíše po celou první polovinu 19. století. Bylo potřeba se konečně dopídit, zda se cholera šíří vzduchem či pitnou vodou.⁷⁷ V tomto příběhu dal autor oběma doktorům volné pole působnosti, ovšem pacienti měli z tohoto pohledu pouze nejvýše padesátiprocentní šanci na uzdravení. Roztržka obou lékařů vyvrcholila tím, že jeden z nich vypil tzv. rýžový odvar, nejsilnější koncentraci virů cholery, získaných z výkalů jednoho z pacientů, obsažených ve vodě, jelikož zastával myšlenku, že se cholera šíří v zatuchlém, vlhkém a nevětraném ovzduší.⁷⁸

Téma o choleře, nemoci, která Brity snad děsila úplně ze všech nejvíce, se vyskytuje i u jiných Kiplingových povídek, tentokrát z vojenského prostředí, ve kterých autor zachytil i příčinu vypuknutí nemoci.⁷⁹ „Šli jsme tedy do nové stanice v ohromném vedru. [...] Zdali někdy zapomenou toho pochodu? Vykázali nám dva krátké vlaky - celému pluku - a bylo nás osmsetšedesát mužů. V prvním vlaku byla první, druhá, třetí a čtvrtá setnina [...] Chtěli jsme jeti šest set mil a železnice byly tehdy něco zcela nového. Když jsme tak seděli v břiše vlaku jednu noc - mužstvo bylo vesměs jenom ve spodkách a v košilích s vykasanými rukávy, zuřilo žízň a pilo, co jim přišlo do rukou, a cpalo se shnilým ovocem, kde ho jen bylo možno sehnati - neboť se nedalo ničím zdržeti...tu vypukla cholera. [...] Nu, není mojí věcí popisovati, jak to vypadá při cholerové epidemii. Doktor by vám to snad mohl říci, kdyby nevypadl na nástupiště ze dveří vagonu, odkud jsme

⁷⁵ FORSTER, E. M., *Cesta do Indie*. Praha 1974, s. 95.

⁷⁶ FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 282-291.

⁷⁷ Farrell pracoval do románu rovněž postřeh, že by za vznik epidemii cholery mohli v minulosti Židé. FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*. Praha 1990, s. 298.

⁷⁸ FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 297-302.

⁷⁹ KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, II. sv., *Dcera pluku*.

vynášeli mrtvé. Zemřel pak s ostatními. Někteří z hochů zemřeli ještě první noci a dalších dvacet jich bylo těžce nemocných a ty jsme vynesli. A ženy stály stísněny ve všech koutech a strachem křičely.“⁸⁰

Kromě cholery nebyla v Indii ničím zvláštní i epidemie tyfu, jak se opět můžeme dočíst v další z Kiplingových povídek. „V Indii ví skoro každý, že lékaři, pokud se týká tyfu, jsou velmi bezradní. Bitva musí býti probíhána mezi smrtí a ošetřovatelem nebo ošetřovatelkou minutu za minutou a bod za bodem. [...] Měli jsme ve stanici sedm případů tyfu té zimy a poněvadž průměrem přijde na pět případů jeden smrtelný, byli jsme si jisti, že někoho ztratíme. [...] Ženy bděly, aby ošetřovaly ženy, a muži se také vzchopili a ošetřovali muže svobodné, kteří byli chorobou postiženi, a tak jsme zápasili s těmito případy tyfu šestapadesát dní [...]“⁸¹

Některé z Angličanů zabíjelo v Indii rovněž prostředí, v němž museli pracovat. Na stránkách krásné literatury jsou známy případy jednotlivců, kteří, ačkoli měli vzdělání a předpoklady sloužit britské koruně, neuspěli a sáhli si na život nebo se pomátli, protože brali službu až „smrtelně“ vážně. Někteří usilovně pracovali devět, deset hodin denně, což se v daných klimatických podmínkách rovnalo sebevraždě.⁸²

Splínem a nejistotou v prvních měsících v cizí zemi si nejspíše procházelo větší množství mladých mužů. „Když se snášel soumrak, vyprávěl mně major veškeré svoje obavy kvůli chlapcovi a pak strašné příběhy o sebevraždě, anebo o případech, kdy málem k ní došlo [...] Řekl, že on sám by byl také odešel do téhož údolí stínů jako chlapec, když byl mlád a když přišel do této země. Proto chápal, jaké boje se odehrávají v chlapcově ubohé, spletené hlavě. Také řekl, že mladíci, jakmile nadejdou okamžiky lítosti, považují svoje hříchy za mnohem vážnější a nesmazatelné, než jsou ve skutečnosti.“⁸³

Vedle těchto se občas objevily i zajímavější individuální případy, kdy někteří Britové ze služby zběhli a Indie je, s nadsázkou řečeno, „pohltila“. „Byl to vysoký, plavovlasý muž, pěkné postavy, ale strašně zhroucený pitím a vypadal spíše jako člověk padesátiletý než pětatřicetiletý, neboť řekl, že je v těchto letech. Když v Indii počne některý člověk klesati, a když jeho přátelé ho nepošlou domů

⁸⁰ KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, II. sv., s. 78-80.

⁸¹ KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, II. sv., s. 237.

⁸² KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, I. sv., s. 28-39 a 158-162.

⁸³ KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, I. sv., s. 42-43.

co nejdříve, tu klesne obyčejně velmi hluboko se stanoviska morálky. A v době, kdy přestoupí k jiné víře, jako to učinil McIntosh, není pro něj již nápravy. V největších městech vám mohou domorodci vyprávěti o dvou nebo třech sáhibech – pocházejí ovšem z nejnižších tříd – kteří se stali Hindy nebo Mohamedány a kteří podle toho také více méně žijí.“⁸⁴

Pokud tedy nově příchozí, kteří měli za úkol sloužit v Indii, zvládli první a nejtěžší překážky v podobě absolutně odlišného klimatu, nepodlehli hlubokým depresím z toho, že opustili všechny včetně manželek a dívek, a tuto situaci neřešili sebevraždou či neléčili nadměrným pitím alkoholu nebo se nevyskytli v jádru nějaké epidemie, mohli si začít budovat kariéru. Stávalo se, že mladí a ženatí úředníci v průběhu prvního roku našetřili dostatečnou sumu, aby mohla jejich manželka přijet z Anglie, pokud si nějakou dívku nevzali za ženu až v Indii. „Dicky to nahlédl a poslal ovšem ihned peníze, při čemž měl stále před očima, že za dvanáct měsíců to bude činiti sedm set rupií, aby mohla býti zaplácena plavba první třídy pro dámu.“⁸⁵

Nezadaní angličtí vojáci, pokud jim osud až dosud přál, si mohli značně pošramotit budoucí vojenské postavení, pokud v Kalkatě nebo v jiných velkých městech, podleli „ambiciózním matičkám“, jež dychtily „odhalit půvaby svých dcer [...] Indie je plná mladých důstojníků, kteří nešťastným sňatkem zničili svou kariéru na samém začátku.“⁸⁶

1.4 Každodennost vojenského i civilního života

Když do Indie připlul v devadesátých letech 19. století poprvé Winston Churchill,⁸⁷ tehdy jako řadový důstojník britského jezdeckva,⁸⁸ byl se svou

⁸⁴ KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, II. sv., s. 246-247.

⁸⁵ KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, II. sv., s. 89.

⁸⁶ FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 23.

⁸⁷ Sir Winston Leonard Spencer Churchill (1874-1965) předseda britské vlády v letech 1940-1945 a 1951-1955, politik, státník a spisovatel. V letech 1896-1898 důstojník v Indii, roku 1898 se zúčastnil vojenského konfliktu v Súdánu, v letech 1899-1902 byl válečným dopisovatelem v búrské válce. Od roku 1900 činný v politickém dění na straně konzervativců. V letech 1906-1924 liberál, poté opět konzervavec. Roku 1915 coby první lord admirality z funkce odstoupil po nezdařené operaci v Dardanelách. Během druhé světové války byl ministerským předsedou koaliční vlády, současně ministrem války a financí. Rovněž byl jedním ze tří hlavních představitelů tzv. Velké trojky (Churchill, Stalin a Roosevelt). Jménem Velké Británie jednal na casablanské, teheránské a jaltské konferenci a na počátku postupimské konference. Po skončení války a v prohrě ve volbách se stal vůdcem opoziční strany konzervativců. Roku 1955 odešel z aktivní politiky, ale přesto byl osobním poradcem královny k otázkám zahraniční politiky. Roku 1953 získal Nobelovu cenu za literaturu za šest svazků díla Druhá světová válka (*The Second World War*; 1948-53; PROCHÁZKA, M. a kol., *Slovník Spisovatelů*, Praha 1996, s. 365. Srv.

jednotkou umístěn na jih země, konkrétně do města Bengalúru, jež se nacházelo na náhorní plošině ve výšce zhruba tisíc pět set metrů nad mořem. Churchill později vzpomínal, že zdejší počasí bylo snesitelné.⁸⁹ Ve svých pamětech popsal rovněž základnu tamní bělošské společnosti. *„Klid v těchto oblastech, které se celkovou rozlohou rovnají území Francie, v konečné instanci zajišťují dvě britské posádky, z nichž jedna je umístěna v Bengalúru a má 2000 mužů a druhá, jež má 3000 mužů, je dislokována v Sikundarábádu. Obě jsou doplněny ještě dvojnásobným počtem indických vojáků, takže [...] je tam trvale k dispozici dostatečný počet sil [...] Britské posádky jsou v souladu s neměnnou praxí umístěny vždy pět nebo šest mil od lidnatých měst, která střeží, a v prostoru mezi posádkou a městem jsou po etapách rozmístěny indické pluky. Britští vojáci jsou ubytováni v prostorných, stinných kasárnách s kolonádami. [...] Skvělé cesty, nekonečná dvojitá stromořadí poskytující stín, hojné zásoby čisté vody, impozantní úřední budovy, nemocnice a další instituce, rozsáhlá nástupiště či cvičiště a jízďárny – to vše je typické pro tato střediska společného života značně početných bělošských společenství. [...] Důstojníci nemají zajištěno vojenské ubytování. Místo toho pobírají ubytovací příplatek [...] Důstojnická jídelna jezdeckého pluku je ze všech stran obklopena celým předměstím prostorných přízemních bungalovů, z nichž každý má vlastní pozemek a zahradu ohrazenou nízkou zdí. [...] My tři [...] jsme spojili své finanční příjmy a nastěhovali se do bungalovu připomínajícího menší palác, který byl celý růžovobílý a měl mohutnou střechu krytou taškami a hluboké verandy na bíle omítnutých sloupech, celé obrostlé buganviliemi. Stál na parcele či pozemku o rozloze snad dvou akrů.“*⁹⁰

Obdobná, i když asi ne tak okázalá, byla enkláva ve Farrellově smyšleném městě Krišnapuru (Město Krišново), který měl historický podklad ve městě Lakhnaú.⁹¹ *„Rezidence byla nejbyitelnější a zároveň i nejimpozantnější stavbou v kantonu. Spolu s domem doktora Dunstaplea, kostelem a správní budovou stála na pozemku zhruba trojúhelníkového půdorysu o rozloze několika akrů. Z jedné strany s ní v podobě několika ne zrovna pevných hliněných domků sousedilo*

GILBERT, M., *Churchill: A Life*, Londýn 1992; ROY, J., *Churchill: A Biography*, Londýn 2001; PELLING, H., *Winston Churchill*, Londýn 1974; GILBERT, M., *Churchill*, Praha 2002.

⁸⁸ CHURCHILL, W., Příběh Malakandského sboru, Brno 1997; Srv. HOLMES, R., *Sahib: The British Soldier in India 1750-1914*, New York 2011.

⁸⁹ CHURCHILL, W., *Mé životní začátky*, Praha 1996, s. 95.

⁹⁰ CHURCHILL, W., *Mé životní začátky*, Praha 1996, s. 95-96.

⁹¹ FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, HILSKÝ, M., *Farrellova černá fraška na viktoriánské téma*, s. 362.

domorodé město [...]“⁹² V tomto příběhu rovněž nechybí popis důstojnických a úřednických domů stojících kolem správcovy budovy. „V Kalkatě by si toho člověk možná ani nevšiml, ale tady, v krišnapurském kantonu, měly všechny ostatní domy jen přízemí; luxus vystoupit po schodech nahoru si mohl dopřát toliko správce a jeho hosté.“⁹³ Jedním z tamních bungalovů pak mohla být „žlutě omítnutá budova s verandou kolem dokola a střechou pokrytou rákosem, který uvnitř udržoval chládek. [...] Dvě ložnice, každá s vlastní koupelnou, a dvě další místnosti, oddělené jedna od druhé kusy červené bavlněné látky místo dveří.“⁹⁴ Za zmínku stojí, že některé domy byly z části opuštěné a jiné, pokud byl počet úřednických domů nadhodnocen, již dokonce stačila pohltit džungle.⁹⁵

V jiném příběhu popsal Kipling úřednický příbytek sloužící Angličanům k obývání jako „hezký dům o osmi pokojích a těžce kryt, tak že dokonale chránil před lijáky. Pod krovem byla napjatá tkaniva, jež vypadala tak pěkně jako obílený strop. Domácí pán dal to stropní plátno znova natřít, když Strickland dům najal. Jestliže jste neviděli, jak se takové indické domy stavějí, nebylo by vám ani napadlo, že nad látkou vypíná se trojhranný prostor krovu, kde trámy a kryt hostily množství havěti myši, netopýří, mravenčí a mnohé jiné [...] Ocasý dvou hnědých hadů visely dolů mezi plátnem a stěnou. Vrhaly dlouhé stíny ve světle lampy.“⁹⁶

Další zvláštností, se kterou se museli kolonizátoři dennodenně potýkat, bylo provázání indického prostředí s nejrozmanitější flórou a především faunou, která člověku v jeho obydlí znepríjemňovala život. Od všudypřítomných mravenců, houfů sezónně přemnožených kobylek, brouků, komárů a much, stejně jako stonožek, pavouků a škorpiónů, hadů i jiné drobné „havěti“ až po velká zvířata. I tomuto faktu museli kolonizátoři přizpůsobit své každodenní návyky například tím, že nohy postele i všeho ostatního nábytku stály kvůli lezoucímu hmyzu v konzervách či miskách naplněných vodou a nad palandou visela moskytiéra, aby mohl běloch s klidným svědomím ulehnout a s vědomím, že ho

⁹² FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 110.

⁹³ FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 52.

⁹⁴ FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 49.

⁹⁵ FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 60.

⁹⁶ KIPLING, R., *Obrázky z Indie*, Praha 1896, s. 36-37 a 41.

přes noc nic „nepřekvapí“. Stejně důležitá byla i ranní prohlídka šatstva nebo vyklepávání bot.⁹⁷

Z velkých indických zvířat samozřejmě přitahovali nejvíce pozornosti tygři, jakožto trofeje kráslicí britské rezidence, sloni svou majestátností a krokodýli budící respekt. Odlehčeně vypráví o lovu na tygra Hector Hugh Munro. Podnikavá Angličanka na začátku 20. století „nabídla tisíc rupií za příležitost k zastřelení tygra bez zbytečného rizika a námahy.“⁹⁸ To se jí nakonec poštěstilo, i když při samotném aktu, zabila kozu, jež byla návnadou a „šelma podlehla srdeční mrtvici, vyvolané náhlým zahřměním pušky a urychlené stařeckou sešlostí.“⁹⁹ Většinou se ovšem tento akt odehrával mnohem tragičtěji pro lovce a ne vždy byl úlovek jistý.

Angličané si v Indii ulehčovali život, seč to šlo. Co se týče vojska, pokud nebyly pluky na pravidelném cvičení či expedici, vojáci i důstojníci měli poměrně dost volného času. Po tři roky Churchillova života stráveného v Indii se každý den odehrával podobným způsobem, sám k tomu podotýká, že se tehdy vůbec neměl špatně. „V šest hodin byl pluk už nastoupen a potom jsme vyjeli na rozsáhlou plochu cvičiště a tam jsme hodinu a půl prováděli pořadový výcvik a různé manévry. Poté jsme se vrátili, abychom se vykoukali ve svém bungalovu a nasnídali v jídelně. Pak následovalo zaměstnání ve stájích a učebnách, které trvalo až do půl jedenácté, načež jsme se co nejrychleji přesunuli domů do bungalovu, abychom se stihli skrýt před nejžhavějšími slunečními paprsky. [...] polední slunce tyransky uplatňovalo svou autoritu a dlouhou před jedenáctou hodinou se všichni běloši uchýlili do úkrytů. V půl druhé jsme ve spalujícím vedru spolkli pár soust k obědu a pak jsme se vrátili domů a spali až do pěti hodin. Tehdy posádka znovu ožila. Je to hodina, kdy se hraje pólo. A právě pro ni jsme celý den žili. Když se na pólovém hřišti začaly prodlužovat stíny, loudavě jsme se vraceli, abychom se po horké lázni a odpočinku mohli věnovat večeri, která se podávala v půl deváté večer za zvuků plukovní kapely a cinkání ledu v náležitě naplněných číších. Poté důstojníci, které nepotkalo to neštěstí, že je chytil nějaký starší důstojník, aby s ním hráli [...] whist, kouřili při měsíčku až do půl jedenácté

⁹⁷ FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 50.

⁹⁸ SAKI, (MUNRO, H. H.), *Léčba neklidem*, Praha 1989, s. 42.

⁹⁹ SAKI, (MUNRO, H. H.), *Léčba neklidem*, Praha 1989, s. 46.

nebo nejpozději do jedenácté hodiny, která byla signálem nařizujícím: „A teď už do postele“. Tak probíhal „dlouhý, dlouhý indický den“, [...]“¹⁰⁰

Pokud měli řadoví vojáci volno celý den, trávili je všemožnými způsoby. Jeden takový neortodoxní v podobě „vojenského pikniku“ vypadal jako nezřízená střelba spojená s bujarým veselím: „*Stříleli jsme celé odpoledne a zastřelili jsme dva potulné psy, čtyři zelené, na vejcích sedící samičky papoušků, jednoho vidličnatého luňáka, jednoho hada, jednu bahenní želvu a osm vran. Úlovek byl nádherný. Pak jsme se posadili ke svačině. Měli jsme otrubový chléb a kus masa [...] a v přestávkách, sedíce nedaleko řeky, stříleli jsme na krokodily, než se nám podařilo kapesními noži ono maso rozřezati. Potom jsme vypili všechno pivo, láhve jsme naházeli do vody a stříleli jsme na ně. Potom jsme si uvolnili opasky, natáhli jsme se na teplý písek a kouřili jsme. Byli jsme příliš leniví, abychom pokračovali v lovu.*“¹⁰¹

„Svačinám v trávě“ holdovali i britští civilisté v Indii. Byla to společenská událost všedního dne, kdy se běloši scházeli se svými příbuznými a známými ke společnému hodování. „[...] pokračovali dál mezi stromy, procházeli zelené mýtiny, na nichž pořádali piknik mladí důstojníci se svými dámami [...] Na další mýtině byla opět společnost mladých důstojníků; popíjeli moselské [...] Mladíci mohli stěžít odolati, když nosiči Dunstapleových před jejich zraky rozbalili pravou yorkskou šunku, [...] ústřice, nakládané okurky, pirohy plněné skopovým čedar, volské jazyky, studená kuřata, čokoládu, kandované ovoce a sušenky všeho druhu, upečené z nejvybranější čerstvé kapské mouky: Abernethyho keksy, polomáčené koláčky, kořeněné ořechové sušenky a všelijaké jiné výborné pečivo, jaké si jen lze představit. [...] Mladí důstojníci na oplátku trvali na tom, že se se všemi rozdělí o svoje moselské, kterého měli víc, než mohli spotřebovat.“¹⁰²

Pikniků, plesů a slavností všeho druhu si bez rozdílu pohlaví, práce nebo služby užívali všichni. J. G. Farrell podotýká, že nejvíce možností se obvykle naskýtal v městech, jakým byla například Kalkata. „[...] a začal vypočítávat městské radovánky: dostihy, plesy, krásné ženy, slavnostní večírky v příjemné společnosti a další kratochvilé. [...] naznačoval, že on sám, když byl ještě mladší, strávil, jak to tak bývá, nejednu příjemnou chvíli ve společnosti mladých

¹⁰⁰ CHURCHILL, W., *Mé životní začátky*, Praha 1996, s. 97-98.

¹⁰¹ KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, II. sv., s. 190-191.

¹⁰² FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 32-34.

čiperných vdoviček“¹⁰³ nebo na jiném místě; „Sezóna byla nezvykle úspěšná a nejen pro Louisu (stran nabídek k sňatku se ovšem Louisa projevila jako člověk nadmíru vybíravý). Bylo uspořádáno mnoho nádherných plesů a odehrálo se neobvykle mnoho svateb a jiných kratochvílí.“¹⁰⁴

Britská společnost byla, podle indických měřítek, uzavřenou „kastou“ vyvolenou jen pro sáhiby a mem sáhiby, muže a ženy bílé pleti. V povídkách, příbězích a vzpomínkách se občas naskytne poznámka k této tématice.¹⁰⁵ „Večer co večer si s Ronnym odskočí do klubu, pak se pojedou domů převléknout; budou vídat Lesleyovy a Callendarovy a Turtonovy a Burtonovy, budou je zvat a jimi budou zvaní [...]“¹⁰⁶ Skoro každodenní schůzky Angličanů v jejich klubech roztroušených po stanicích se musely zdát nově příchozím poněkud ustrnulé, stejně jako občasná návštěvy. „Moji krajané tady venku jsou snad blázni. No představte si: pozvat hosty, a tak mizerně se k nim chovat! [...] Měla pravdu. Pánové sice zamýšleli hrát svou úlohu lépe, ale bránily jim v tom jejich partnerky, které museli obskakovat, podávat jim čaj, poskytovat rady o psech a tak dále. Když se začalo s tenisem, byla už přehrada nepřekonatelná. Původně někteří doufali, že se aspoň v několika setech utká Východ se Západem, ale kurtů se výlučně zmocnily obvyklé klubové dvojice.“¹⁰⁷

Jak podotkl Churchill, většina Britů (i Britek) se za celý den těšila nejvíce právě na ty chvíle, kdy se mohli odreagovat sportem, jenž byl mnohdy i jedinou věcí kromě lovu, kterou zde měli muži skutečně rádi.¹⁰⁸ S postupem času přicházely odlišné trendy sportovních her, jak shrnuje Kipling: „Uvažte jen, že moje vypravování se týká doby skoro předhistorické v dějinách anglické Indie. Někteří lidé se ještě pamatují na leta, kdy lawntennis odpočíval dosud v klíně času a kdy všichni hráli croquet. Ba, předtím byly ještě doby, uvěříte-li mně, kdy nebyl vynalezen ještě ani croquet a kdy střelba lukem - byla obnovena v Anglii r. 1844 - byla právě takovým morem, jako je dnes lawntennis. Lidé mluvili vědecky o míření, uvolnění, terči, o lucích padesátišestiliberních, o lucích tisových tak, jako

¹⁰³ FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 26.

¹⁰⁴ FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 23.

¹⁰⁵ Zde se zabývám pouze některými příklady o vnitřním životě britské společnosti, které byly v dostatečné míře v beletrii zaznamenány.

¹⁰⁶ FORSTER, E. M., *Cesta do Indie*. Praha 1974, s. 44. Obdobně se vyjadřuje i Kipling v povídce *Vzkaz*, KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, II. sv., s. 236.

¹⁰⁷ FORSTER, E. M., *Cesta do Indie*. Praha 1974, s. 44.

¹⁰⁸ Srv. JUDD, D., *Impérium: Britská imperiální zkušenost od roku 1765 do současnosti*, Brno 1996, s. 312-318; HUGGINS, M., *The Victorians and Sport*, London 2004.

dnes mluvíme o „zpětných rázech“, „stržení, hře do sítě“, nebo o „šetnáctiuncových pálkách“.¹⁰⁹ V době, kdy E. M. Forster psal svou knihu, byl nejvíce v kurzu tenis. „Opravdu si myslí, že po celodenní práci se už nemusí zatěžovat nějakými sblížovacími dýchánky a může po libosti hrát tenis s partnery sobě rovnými nebo si na lehátku natáhnout nohy.“¹¹⁰

V oblíbě byly rovněž kriketové či již zmiňované pólové zápasy. Zjednodušeně řečeno, v Indii hráli výhradně běloši kriket nebo pólo každý s každým. Nezáleželo, zda byla družstva vojenská nebo civilní.¹¹¹

O dámských kratochvích¹¹² se beletrie zmiňuje sporadicky. Nicméně pro přiblížení životů žen v koloniích lze číst v knize Desmonda Stewarta¹¹³ „Hvězdy nad Orontem“ (*The Unsuitable Englishman; 1955*) pasáž, která sice vykresluje životy manželek koloniálních úředníků po druhé světové válce na Blízkém východě, přesto se jejich situace o moc neliší od předchozích generací v Indii, je pouze třeba zaměnit Libanon nebo Kypr za indické horské oblasti a některé z módních diskuzí vynechat či nahradit jinými, odpovídajícími době: „v letních měsících toho měly na práci ještě méně než v zimě. Nedostávalo se jim energie mluvit o něčem vzdáleném či pomyslném. V prosinci, po honech na šakaly, sedávaly v růžových kabátech kolem malých, otevřených ohňů. Tehdy bývalo snadné diskutovat při sklence o situaci v Anglii po válce či o socialismu, nebo theoreticky uvažovat o správné životosprávě. Avšak v létě prchaly ty šťastnější do Libanonu nebo na Kypr; ty nešťastné se mohly bavit o lidech, o tom, jak působí vedro na jejich manžely, o nevyhovujícím služebnictvu, o královské rodině, o jiných Angličanech, o čemkoli, co jim pomáhalo odvrátit se od nemilosrdného zrcadla.“¹¹⁴ K vyplnění ostatního volného času Angličanek se na základě poznámky J. G. Farrella lze domnívat, že záviselo na ambicích jednotlivých

¹⁰⁹ KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, sv. I., s. 96.

¹¹⁰ FORSTER, E. M., *Cesta do Indie*. Praha 1974, s. 48.

¹¹¹ CHURCHILL, W., *Mé životní začátky*, Praha 1996, s. 97; FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 71-76.

¹¹² Srv. COHEN, B. B., Networks of Sociability: Women's Clubs in Colonial and Postcolonial India, *Frontiers: A Journal of Women Studies*, Vol. 30, č. 3, Women's Clubs at Home and in the World, 2009, s. 169-195. Česky WANNER, M., Nabobové v Bengálsku: Obrazy ze života britsko-indické komunity v letech 1757-1800, in: *Historický obzor*, 17. roč., č. 7-8, s. 146-160.

¹¹³ Desmond Stewart (narozen 1924), je anglickým znalcem islámu, Egypta a Středního východu. Mezi jeho nejznámější díla patří antikolonialistický non-fiction román „Hvězdy nad Orontem“ (*The Unsuitable Englishman; 1955*) a životopis T. E. Lawrence (1977), dobrodruha známého jako „Lawrence z Arábie“; PROCHÁZKA, M. a kol., *Slovník Spisovatelů*, Praha 1996, s. 644.

¹¹⁴ STEWART, D., *Hvězdy nad Orontem*, Praha 1958, s. 43.

správců či na samotných ženách, zda si vytvářely spolky, ve kterých se zabývaly poezií, tancem, čtením nebo jinými podobnými záležitostmi.¹¹⁵

Samostatnou disciplínou, které se účastnila obě pohlaví, byly koňské dostihy.¹¹⁶ Tato zábava měla mnohdy značně kolísavou sledovanost, způsobenou kvalitou nasazených koní i jezdců.¹¹⁷ Přesto se dá říci, že to často byla nejdůležitější sportovně společenská událost roku. Kipling se k tomuto tématu vyjadřuje s nechutí, jelikož dostihy vnímal pouze jako hazard a nikoli jako zábavu. „*Je nutno míti jasně před očima, že veškeré dostihy jsou zpuchřelou věcí, jako vše, co jest spojeno se ztrátou peněz. Zde v Indii přichází ke zpuchřelé povaze dostihů ještě to, že jsou ze dvou třetin podvodem, který se dobře vyjímá pouze na papíře. Zde zná každý každého příliš dobře, aby s ním mohl dělati obchody. A jak by také mohl někdo někoho trápit a pronásledovati pro ztráty při dostizích, když miluje jeho ženu a když s ním žije ve stejném místě? Takový člověk řekne: „Až příštího pondělka - teď mi to není možno!“ A vy řeknete: „Dobrá, milý příteli,“ a budete se považovati za šťastného, když z dluhů dvou tisíc rupií dostanete devět set. Ať se na to díváte, jak chcete, indické dostihy jsou nemorální a nejvyšší nemorální. A to je nejhorší. [...] Kdo nemá ani svědomí, ani citu, ale má dobré ruce a rozumí trochu chodu koní a zná je asi deset let a má k tomu několik tisíc rupií měsíčně, ten může někdy dosti vyhrát při dostizích, aby mohl zaplatiti účet svému obuvníkovi.*“¹¹⁸

K tématu britského manželství v Indii¹¹⁹ na základě příkladů z beletrie podotýkám, že se mohla v mnoha případech od zaběhnutého stereotypu lišit. „*Líbánky trvají v Indii zřídka déle než osm dní, avšak každý manželský párek je může prodloužiti třeba na dva nebo tři roky. Indie je pro manžele, kteří se vzájemně nesmírně milují, ideální zemí. Nikdo jim nepřekáží, aby žili sami pro sebe bez veškerých styků [...] Byli ovšem donuceni tu a tam dávat hostiny, ale při tom se s nikým nepřátelili a stanice se ubírala svojí cestou [...]*“¹²⁰ Obraz takového manželství se může zdát spíše idealizovaný, i když vyloučit nelze. Přesto se skutečnosti nejspíše daleko více blíží příklad J. G. Farrella: „*Ke všemu*

¹¹⁵ FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 15.

¹¹⁶ Srv. VAMPLEW, W. - KAY, J., *Encyclopedia of British Horseracing*, New York 2005.

¹¹⁷ FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 23.

¹¹⁸ KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, II. sv., s. 16-17.

¹¹⁹ Srv. FERRO, M., *Dějiny kolonizací: Od dobývání po nezávislost 13.-20. století*, Praha 2007, s. 152-156; GILMOUR, D., *The Ruling Caste: Imperial Lives in the Victorian Raj*, London 2007.

¹²⁰ KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, II. sv., s. 236.

ještě byl ženatý, žil ovšem v celibátním svazku, tak typickém pro mnohé britské úředníky koloniální správy. [...] hejtmanova žena, která za ním přijela z Anglie, setrvala v Indii dva nebo tři roky, než ji horko, nuda a náhodné těhotenství vyhnalo zpět domů. Kolikrát jen byl správce během svého pobytu v Indii svědkem takového smutného osudu! A nyní se zdálo, že jeho vlastní manželství, jež ve zdejším krutém podnebí přetrvalo tak dlouho, musí stihnout stejný osud, třebaže k tomu dochází později než u většiny ostatních,¹²¹

Zajímavou sondu do života důstojníka v armádě a kasárenského manželství, lze rovněž najít u Kiplinga. „Byl ženatý. A jeho manželka - totiž jeho první manželka, neboť tento McKenna se oženil třikrát - byla jistá Bridget McKennaová, [...] Nuže, tato žena [...] měla věčně děti. A McKenna přísahal, když přišlo páté nebo šesté [...], že bude teď v budoucnosti děti číslovati. Avšak matka Bubníková [Bridget McKennaová, pozn. V.B.] ho prosila, aby je dal raději pokřtíti podle posádek, ve kterých přišly na svět. [...] Když se děti nenarodily řádně, tu umíraly, a jestliže naše děti dnes mrou jako ovce, tu mřely tehdy jako mouchy. [...] Za čtrnáct měsíců zemřelo pět dětí. To je trochu zlé, že ano?“¹²²

Podle toho, jak se o manželství v Indii psalo,¹²³ se dá předpokládat, že bylo dlážděno nesnázemi, v horším případě úmrtím. Realita často vypadala tak, že manželé žili dlouhodobě odděleně, muž v Indii, žena s dětmi mnohdy zpátky v Anglii.

1.5 Závěr

Na tématech, jež jsem si v úvodním odstavci vytyčil, lze na příkladech reflexe krásné literatury analyzovat model života kolonizátorů na území Britské Indie od druhé poloviny 19. století, s mírnou nadsázkou až do konce nadvlády Británie indickému subkontinentu.

První fenomén, který jsem analyzoval na příkladech z krásné literatury, bylo klima, obecně počasí, jež udávalo tón správy země. S tím souvisí vznik horských útočišť, například Simly, kde bylo pro Evropany přijatelnější podnebí. V těchto stanicích trávili Britové letní polovinu roku, jelikož zde léto nemělo tak ničivé účinky jako v nížinách. Se vznikem bělošských osad souvisí dobová

¹²¹ FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 15.

¹²² KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, II. sv., s. 77-78.

¹²³ Příklady se týkají 2. poloviny 19. a začátku 20. století, nevylučuji, že tento model setrval i v první polovině 20. století, i když v menším měřítku.

představa o dopravě a transportu nezbytně důležitých věcí na místo určení stejně jako překonávání obrovských vzdáleností.

Spolu s tropickými vedry se v Indii vyskytovaly nemoci, jež se v Evropě v druhé polovině 19. století považovaly za vymýcené, a proto na ně Britové nebyli fyzicky ani morálně připraveni. O to více o nich psali na stránkách krásné literatury. Smrtelným nemocem každoročně podlehl více Britů, než kolik jich padlo v místních lokálních konfliktech.¹²⁴ Proto jsem si za další zkoumané téma zvolil reflexi cholery, o níž (a okrajově o tyfu) romanopisci a povídkáři často psali. O hladomorech, které se vyskytly ve druhé polovině 19. a v první polovině 20. století napříč indickým subkontinentem, britští spisovatelé takřka nepsali, pravděpodobně proto, že se týkaly výhradně domorodého obyvatelstva.

Na téma smrtelných nemocí navazuje analýza jevu, jež do jisté míry souvisí a jež by se s nadsázkou dala pojmenovat jako zvolání „Indie ničí a vraždí Brity“. V těchto několika odstavcích jsem se pokusil analyzovat dopady změn na psychiku Britů a jejich následné vypořádání se s odlišnou realitou, než na jakou byli zvyklí. Kromě toho jsem zaznamenal několik postřehů ohledně možných „nástrah“, týkajících se mladých svobodných Britek, vůči nezadaným důstojníkům.

Následně jsem analyzoval ubytovací podmínky Britů v Indii spolu s charakterem lokací, v nichž se převážná část bělošského obyvatelstva sdružovala. Kromě přizpůsobení se klimatickým podmínkám museli Britové častokrát čelit dotěrnému hmyzu a různé jiné havěti, jež se dostala prakticky všude. V návaznosti ke způsobu přebývání jsem pokračoval analýzou každodenního života britských vojáků a úředníků. V tomto případě autoři nejvíce psali o konzumaci jídel a o trávení volného času sportovními aktivitami, jakými byly před vznikem moderního tenisu pro muže honby a lov a pro ženy lukostřelba. Mezi uznávané společenské kratochvíle patřily karetní hry, například whist. Z volnočasových sportovních aktivit bavil muže nejvíce kriket a pólo. V obou sportech probíhaly soutěže nejen v britských vojenských posádkách a v civilních složkách a vzájemně mezi nimi, ale i soutěže s domorodými týmy. O ženských aktivitách toho spisovatelé nenapsali mnoho. Na základě studia je snadné dojít

¹²⁴ Např. během období povstání sipáhů 1857-1859, padlo v bojích 2034 Britů a dalších 8987 zemřelo na cholery a jiné nemoci. PILÁT, J., *Dobytelé, proroci, patrioti*, Praha 1965, s. 148.

k závěru, že ženy většinu dne probdělly uvnitř domů, nudily se a těšily se na odpolední čaj, kdy mohly probrat novinky společně s ostatními manželkami. Na přelomu 19. a 20. století byly pro Brity koňské dostihy vyvrcholením letní sezóny. I tento druh zábavy často jitiřil mezilidské vztahy, jak se zmiňuje například Kipling. Britové si totiž často půjřovali peníze na sázky, což mělo závažné společenské dopady.

Dalším tématem, které jsem v této kapitole na základě studia krásné literatury reflektoval, je zimní sezóna, kdy Britové pořádali různé plesy, slavnosti a večírky, jeř kromě pobavení vytvářely a nabízely možnosti k seznámení. Pokud v Indii vzniklo nové manželství a pár založil rodinu, po celé 19. i po celou první polovinu 20. století platilo většinou pravidlo, že rodiče posílali děti na studia do Anglie. Často se stávalo, že i manželka po určité době strávené v Indii odjížděla ke známým či rodině zpět do Anglie. Podle romanopisců odjezd vdaných žen z indického subkontinentu zapřířičinovala v první řadě neschopnost přizpůsobit se podnebí, případně těhotenství, oslabení organismu po dlouhodobé nemoci nebo stesk po dětech. Z těchto analyzovaných faktorů soudím, že nejhezřím obdobím v životě britských manželů v Indii byly měsíce po svatbě. Následná léta prořilo mnoho ženatých mužů i vdaných žen v dlouhodobém odloučení s možnou vidinou shledání, pokud jednoho z nich neskolila epidemie cholery, tyfu, případně nějaká jiná nemoc, úraz a podobně.

Takto vytvořený model na základě analýzy vybraných děl krásné literatury povařuji pomocí komparace a následné shody u větřiny autorů nad zmíněnými tématy za beletristickou reflexi, jeř se ve větřině relevantních ohledů rovná historické skutečnosti.

Druhá kapitola

Nadvláda bílého muže v zájmových oblastech a koloniích

Mnozí ze spisovatelů¹²⁵ píšících o koloniích, se vzhledem ke svým příběhům nemohli vyhnout tématu kolonizátorů a kolonizovaných, rozdílů civilizací a vzájemných vztahů, mnohdy zabíhající až do extrémů. V této kapitole se pokusím na vybraných příkladech analyzovat reflexi chování a jednání „bílých mužů“ i žen, tedy Angličanů, k domorodému obyvatelstvu, vycházející ze zkušeností v oblastech Blízkého východu, Afriky a především Indie.

V první podkapitole analyzuji reflexi pracovních vztahů Britů a domorodců na základě vybraných příkladů v beletrii. Následně se zabývám fenoménem tabuizovaného poměru bělocha a domorodkyně, respektive bělošky a domorodce zaznamenaného na stránkách krásné literatury. Poté na několika odstavcích analyzuji reflexi, která se zaobírá „přebarvováním“ pleti u bělochů. V podkapitole zabývající se střetem civilizací analyzuji beletristickou reflexi, která se zaobírá touto tématikou, tedy odlišným nazíráním domorodců k civilizaci kolonizátorů a naopak. S tímto tématem souvisí další poměrně hojně zastoupená a v beletrii reflektovaná platforma, týkající se diskuze kolonizátorů s domorodci ohledně vnímání Britského impéria. V závěru na základě komparace prostudovaných beletristických textů, týkajících se zmíněných fenoménů, vyvozují obecněji platné společenské modely chování a názorů uplatňovaných v britském impériu od druhé poloviny 19. století.

Po celou dobu, od povstání sipáhů až do přelomu století, potažmo až do konce druhé světové války, zastávaly vedoucí složky britské koloniální správy v Indii konzervativně „osvícenecký“ pohled k „civilizačnímu úkolu“. Po indickém povstání v letech 1857-1859 se kolonizátoři více stranili místních náboženských zvyklostí spolu s politikou nevměšování se mezi domorodé záležitosti. Britové sami otcovsky¹²⁶ věřili, že jejich vláda je pro Indii tím nejlepším, co kdy mohlo zemi potkat, a že spolu s jejich správou podporují v zemi pokrok, který byl ovšem primárně zaměřený na podporování britských investic do obchodu v Indii a

¹²⁵ Pro tuto kapitolu jsem čerpal z děl Josepha Conrada, Rudyarda Kiplinga, Edwarda Morgena Forstera, Normana Lewise, Desmonda Stewarta, Basila Davidsona a dalších.

¹²⁶ SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 247.

následně na vývoz do všech koutů impéria.¹²⁷ S britskou nadvládou rovněž většina bělochů bezesporu zastávala stanovisko o nadřazenosti „bílé rasy“ nad domorodým obyvatelstvem a podle tohoto zakořeněného vzoru se k nim také chovala.

2.1 Pracovní vztahy kolonizátorů k domorodcům

U těch Britů, kteří žili a pracovali v koloniích, převládal názor, že se mají k místnímu obyvatelstvu jakékoli jiné barvy pleti než bílé chovat s despektem. Tento vztah popisovali různě, například k černochům se chovali nejčastěji jako dospělí k dětem. U Basila Davidsona¹²⁸ lze číst: *„Hluboké rýhy na Jamesově svraštělém čele mohly vyjadřovat cokoliv, nebo také nic. S největší pravděpodobností nevyjadřovaly nic. Oni přece nikdy samostatně nepřemýšlejí. Ještě k tomu nedorostli. Proto je má rád láskou otcovskou.“*¹²⁹ O několik stran dále: *„Člověk se s nimi nesmí přít. Jsou jako děti. Jakmile se s nimi začneš přít, jsi ztracen - to je všeobecně známo. [...] Rovněž na ně člověk nekřičí a nehrozí jim. Jen dává tiché rozkazy a nikdy je nemění. Ani když jsou nesprávné. Tehdy zvlášť ne.“*¹³⁰ Snad osobní Conradova zkušenost coby kapitána lodi s černošským kormidelníkem vyjadřuje Davidsonovu myšlenku jiným způsobem. *„Svého mrtvého kormidelníka jsem strašně postrádal [...] Možná, že se vám bude zdát zvláštní tak litovat divocha, který neznamenal víc než zrnko písku na nějaké černé poušti. Víte, musíte si uvědomit, že něco dělal - on kormidloval; po celé měsíce jsem ho míval za zády - pomocník - nástroj. Bylo to jakési společenství. On pro mě kormidloval - já jsem se o něho musel starat, mrzely mě jeho nedostatky a tak se mezi námi vytvořilo neviditelné pouto, které jsem si uvědomil, až když se náhle přerušilo.“*¹³¹

V Indii se z britského pohledu s místními jednalo o podobný problém. *„Nesmíte zapomenouti, že domorodci rozumějí právě tak málo jako děti, co znamená autorita, jakož i co znamená její porušení. Proto musí míti neustále před*

¹²⁷ SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 271.

¹²⁸ Basil Davidson (1914-2010), anglický romanopisec a novinář. Během druhé světové války aktivně bojoval proti Němcům po boku partyzánů na Balkáně, od padesátých let se stal uznávanou autoritou ohledně historie Afriky, což se odrazilo i v jeho románech: *„Peřeje“ (The Rapids; 1955)*, *„Objevení staré Afriky“ (Old Africa Rediscovered; 1959)*, *„Černá paní“ (Black Mother; 1961)* a *„Africká minulost“ (The African Past; 1964)*; PROCHÁZKA, M. a kol., *Slovník Spisovatelů*, Praha 1996, s. 207.

¹²⁹ DAVIDSON, B., *Peřeje*, Praha 1962, s. 8.

¹³⁰ DAVIDSON, B., *Peřeje*, Praha 1962, s. 11.

¹³¹ CONRAD, J., *Srdce temnoty*, Praha 2010, s. 83-84.

*očima viditelné zevní značky naší autority.*¹³² V jiném příběhu sami kolonizátoři rozjímají v dialogu nad tím, zda dokonce neplní v dané zemi úlohu bohů. „*Nejsme tu proto, abychom se chovali přívětivě!*“ „*Co tím myslíš?*“ „*To, co říkám. Jsme tu proto, abychom zajišťovali spravedlnost a udržovali mír. Tak to cítím já. Indie není salón!*“ „*Máš pocity, jaké má snad jen Bůh,*“ řekla tiše, [...] „*Indie má ráda bohy,*“ [...] „*A Angličani se rádi tváří jako bohové.*“ „*Tohle všechno je vedlejší. Jsme tady a zůstaneme tady a tahle země se s námi musí smířit, ať už jsme nebo nejsme bohové.*“¹³³

Civilisté, úředníci a vojáci se neobešli bez pomoci a spolupráce domorodého obyvatelstva například v zajišťování každodenních povinností chodu jejich domácností, kdy takové vztahy byly bezesporu na úrovni. O domorodém obyvatelstvu a jeho službách se pochvalně zmiňuje W. Churchill: „*S ranním rozbřeskem se objevilo velké množství uctivých, obřadných, oturbanovaných žadatelů o místa komorníků, oblékačů a vrchních lokajů, kteří v té době tvořili základ domácnosti nižšího důstojníka jezdeckva. [...] Kdo si přál být obsluhován a zbaven starostí s vedením domácnosti, měl odjet do Indie před třiceti lety, kde tehdy byly tyto věci zorganizovány naprosto dokonale. [...] Za skromný plat, spravedlivé zacházení a pár laskavých slov byli pro vás ochotni udělat všechno. [...] Žádná námaha, dlouhá pracovní doba ani nebezpečí je nedokázalo vyvést z naprostého klidu ani nemohly narušit jejich spolehlivou péči. Panovníci si nemohli žít lépe než my.*“¹³⁴ Přesto se mnohdy v realitě mohlo stát, a někteří romanopisci to jemně zmiňují, že běloši byli symbolicky nadřazení barevnému domorodému obyvatelstvu jakožto svobodné panstvo.¹³⁵ Tento jev platil počínaje placenými lidskými ovívači s obrovským vějířem v dobách, kdy ještě nebyla vynalezena klimatizace, přes různé nosiče, číšníky, domorodé kuchaře, kteří se museli naučit vařit evropská jídla, dopravce všeho druhu, zahradníky a příslušníky mnoha dalších povolání.

Jednu z těchto nuancí vyjádřil Desmond Stewart takto: „*Jsem obklopena lháři. Někteří z nich patří ke smetánce, jiní přišli z ulice, jedni mají vyznamenání z Oxfordu, druzí dostali řády a medaile. Ale všichni jsou falešní, neupřímní,*

¹³² KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, sv. I., s. 120.

¹³³ FORSTER, E. M., *Cesta do Indie*, Praha 1974, s. 47.

¹³⁴ CHURCHILL, W., *Mé životní začátky*, Praha 1996, s. 93-94.

¹³⁵ Právě v tomto bodě je zmíněn pojem velice křehký k pochopení. Určitě byl z hlediska rasového vztahu Britů k domorodcům rozdíl mezi tím, kdo poskytoval své služby komukoli a tím, kdo sloužil jen jim. Za zmínku stojí, že v Indii navíc tehdy fungoval neprostupný kastovní systém.

neschopni vytvořit si nějaký opravdový vztah, ať k tomuto národu, či mezi sebou. Je to tu totéž jako v Indii, jako v Palestině. Tam to bylo taky takové, postupovalo se tímž způsobem. Vždycky: „Zítřka budeme přáteli, dnes si toho však až na pár bohatých a těch několik, co jsme si koupili, nezasloužíte“. Jediní lidé, které známe, jsou naši služebníci, a co o nich vlastně víme?“¹³⁶ Velice obdobně k tomuto tématu nechal promluvit Basil Davidson i svého románového hrdinu: „Křikl na Jamese tak, jak na něj křičel odjakživa, a při tom mu najednou svítilo, že dokonce i to jeho obvyklé křičení na Jamese bude teď s veškerou pravděpodobností musit vypadat jinak než dřív. Je to můj sluha... ano, ale náš přítel, v tom je ta potíž, které není lehké porozumět, není-liž pravda?“¹³⁷ Kipling tuto tematiku v jedné ze svých povídek v podstatě shrnuje slovy: „Slečna Vezzisová přišla s druhé strany hranic. Měla až do příchodu anglické vychovatelky míti dozor nad dětmi jedné dámy. Tato dáma řekla, že slečna Vezzisová je nepozornou, špinavou a špatnou chůvou. Nikdy jí nevstoupilo na mysl, že slečna Vezzisová žije svým vlastním životem, že má vlastní starosti a že právě tyto věci jsou pro slečnu Vezzisovou na celém světě nejdůležitější. Málokterá paní připustí takové stanovisko svých zaměstnanců.“¹³⁸

2.2 Rasové poměry kolonizátorů k domorodcům

Jakékoli jiné než přímě podřízené pracovní vztahy s místními byly pro Angličany po celé 19. století chápány jako společenské tabu. Tento jev převládal i po celou první polovinu 20. století. Výjimky se ale objevovaly. Téma zakládající si v milostných hrátkách Britů s domorodkyněmi či ve smíšených manželstvích se přesto z období nadvlády Británie u romanopisců objevuje. Tyto „přestupky“ proti koloniálnímu společenství se týkaly převážně bílých mužů, zřídka žen.¹³⁹ Několik příkladů se nachází v Kiplingových povídkách. Jedním z mnoha může být příběh anglického úředníka, u jehož „*nohou seděla žena šestnáctiletá a v jeho očích byla mu celým světem. Podle každého pravidla a zákona neměla mu tím býti, neboť on byl Angličan a ona dítě muslimské, koupené před dvěma roky od její matky,*

¹³⁶ STEWART, D., *Hvězdy nad Orontem*, Praha 1958, s. 51.

¹³⁷ DAVIDSON, B., *Peřeje*, Praha 1962, s. 137.

¹³⁸ KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, sv. I., s. 115.

¹³⁹ Zatímco o přestupcích koloniálních úředníků a vojáků se psalo nepřetržitě, o ženách, které se provdaly do cizí kultury, se autoři zmiňují podrobněji až od konce druhé světové války. Tento jev byl nejspíše zapříčiněn ustrnulými názory bělochů, u Angličanů navíc podpořených nadnesenými zprávami o zvěrstvech, jež se děly během povstání v letech 1857-1859 v Indii.

kteřá, nemajíc peněz, bývala by prodala Emíru hořekujíc knížeti temnoty, kdyby byl podával dost.“¹⁴⁰ Tento svazek musel před ostatními Brity skrývat a žil spokojeně dvojitý život do doby, než mu mladá muslimka porodila syna. Angličanovu svízelnou situaci v Kiplingově podání vyřešila až zimnice, které podlehl dítě, choleře zase jeho matka.¹⁴¹

V jiném případě se britský úředník sloužící v Indii zamiloval do místní dívky či ženy, která však podle tehdejších rasových předsudků byla naprosto nevhodná pro tamní bílou komunitu. „Byla to dívka velmi rozkošná a velmi zbožná, ale z mnohých důvodů byla „nemožná“. Zcela jistě! Všechny dobré matky vědí, co znamená takové „nemožná“. Proto bylo naprosto nesmyslné, když si ji chtěl Peythroppe vzít. Malá opálová skvrna, podobná onyxu, na spodním kraji jejích nehtů prohlašovala to tak jasně, jako by to bylo tištěno.“¹⁴² Na rozdíl od prvního případu se o tomto vztahu Angličané dozvěděli a „poblouzněného“ úředníka poslali na sedm týdnů do hor na dovolenou, aby z nerovného poměru vystřízlivěl lovm a výpravami se svými přáteli.¹⁴³

Rovněž se mohlo přihodit, že Angličan měl „pletky“ s hindkou. Kipling popsal jejich vztah jako vztah Angličana a vdovy, která se považovala za černou dívku, „měla však světlejší pleť než surové zlato z mincovny [...]“¹⁴⁴ Na rozdíl od prvního příkladu se o flirtování dozvěděla rodina dotyčné a rázně vztahu učinila přítrž. „Z černé tmy napřáhla Bisesa svoje paže do měsíčního světla. Obě ruce jí byly uříznuty u zápěstí a pahýly byly již skoro zahojeny. Když Bisesa se štkáním položila hlavu mezi svoje paže, zavrčel někdo jako dravé zvíře v pokoji a něco ostrého - nůž, meč nebo oštěp - vyletělo a zasáhlo Trejaga do burky.“¹⁴⁵

V těchto třech vybraných příkladech, zastupujících soubor Kiplingových povídek k tématu „nerovného“ poměru, autor nabádá k morálnímu ponaučení, že s místními ženami, byť by měly i světlou pleť, je společensky zakázáno cokoli si začít. Pro Kiplinga je ovšem charakteristický rys, že vždy více psychicky či fyzicky trpí, nebo umírá místní žena, na rozdíl od Angličana, jenž v závěru jeho povídek vychází jako by obrozený a „úlety“ jsou posléze jím samotným

¹⁴⁰ KIPLING, R., *Obrázky z Indie*, Praha 1896, s. 4.

¹⁴¹ KIPLING, R., *Obrázky z Indie*, Praha 1896, s. 3-33.

¹⁴² KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, sv. I., s. 188. Podle názoru Angličanů si ji dotyčný nemohl vzít, jelikož měla „barevné“ předky.

¹⁴³ KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, sv. I., s. 190-194.

¹⁴⁴ KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, II. sv., s. 36.

¹⁴⁵ KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, II. sv., s. 36-37.

zapomenuty. Poslední z uvedených příkladů končí následujícími slovy: „*A mříž, která vedla u okna do uličky Emira Nathana, byla zazděna. Trejago činí pravidelně svoje návštěvy a je zařad'ován mezi rozumné lidi. Není při něm nic zvláštního kromě lehké ztuhlosti, která mu zůstala v pravé noze - po nějaké přílišné námaze při jízdě na koni.*“¹⁴⁶

V jiných případech (než u Kiplinga) je rovněž možné najít náznaky, týkající se tématu bělochů a místních žen. Takovou je poznámka v románu Jamese Gordona Farrella odmítající raději jakoukoli možnost poměru: „*S domorodými ženami ovšem ne, [...] Těch jsem se nikdy nedotkl, ani jako úplný mladíček.*“¹⁴⁷ Je více než jisté, že běloši přes všechny společenské zákazy přesto objevovali půvaby exotických žen i v průběhu 19. a na počátku 20. století, jak je možné si domyslet z románů Josepha Conrada. Když už nějaký poměr vznikl, bylo těžké to držet v tajnosti, to platí především pro Indii, kde to bylo „*pozorováno a [...] o tom také mluveno nejen lidmi našeho plemene, nýbrž také několika sty domorodců.*“¹⁴⁸

Jakýkoli vztah mezi Angličankou a barevným mužem je možné analyzovat jako vývoj společenského názoru Britů k tématu reflektovaného v románech. Během a hlavně po povstání sipáhů v roce 1857 až do 20. let 20. století měly Britky, které se v životě potkávaly jen s bělochy, panický strach z „černých ďáblů“. Ve druhé polovině 19. století bylo považováno za velké překročení mezí v uzavřené viktoriánské společnosti nejen mimo britské ostrovy¹⁴⁹ i to, pokud by mladá dáma zažila intimní sblížení s bělochem, aniž by se poměr dále vyvíjel:¹⁵⁰ „*Louisa ovšem nesměla zapomenout, že Lucy přišla o čest. Ta milá a zcela nevinně vypadající dívka [...] kdysi dovolila, nebo snad k tomu i dala popud, aby jí nějaký muž učinil jisté věci; dokonce snad dovolila, aby se dotýkal jejích šatů a pomuchlal je [...] třeba ji i spatřil – co ona ví – třeba ji i spatřil nahou. Pomyšlení na to, že Lucyino rozkošně modelované tělo [...] bylo vystaveno pohledu nějakého*

¹⁴⁶ KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, II. sv., s. 38.

¹⁴⁷ FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 26.

¹⁴⁸ KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, II. sv., s. 34.

¹⁴⁹ Zažité standardy z Velké Británie se s větší či menší úspěšností, s ohledem na místní prostředí, snažili Angličané udržovat i v koloniálním prostředí.

¹⁵⁰ Srv. KAISER, M., *The World in Play: A Portrait of a Victorian Concept*, *New Literary History*, Vol. 40, č. 1, 2009, s. 105-129. Český BUŠKOVÁ, Š., *Postavení ženy ve viktoriánské Británii* (1. část), in: *Historický obzor*, roč. 19, č. 9-10, s. 206-220. Ostatní autorčiny části jsou z našeho pohledu méně důležité, nicméně lze je nalézt, in: BUŠKOVÁ, Š., *Postavení ženy ve viktoriánské Británii* (2. část), in: *Historický obzor*, roč. 20, č. 1-2, s. 2-14; 3. část, in: *Historický obzor*, roč. 20, č. 3-4, s. 73-81.

*džentlmena, Lousu velmi skličovalo.*¹⁵¹ V ženském společenství v sipáhií obleženém kantonu „*Lucy Hughesová skýtala problém... Ze společnosti ji vyloučily dokonce i členky nejnižších skupin, vlastně všechny až na Louisu. Lehátko, na němž si ustlala, vystrčily až na samý konec sálu, pod vanoucí výheň otevřeného okna. Bylo to jediné lůžko, které mělo kolem sebe prostor [...]*“¹⁵²

Zakořeněný názor k tabuizovanému tématu, sice obroušený dvěma světovými válkami, přesto převládal u starší generace až do posledních chvil impéria. Britská společnost nacházející se mimo domovinu by se dala ve vztahu bělošek a domorodců charakterizovat jako schizofrenní. „*Já bych tedy nesnesla, aby na mne sáhl domorodec.*“ *To ho tak popíchlo, že řekl hrubě: „Proti tomu, aby vám domorodec ustlal postel, námitky nemáte, ale aby si do ní taky vlezl, to zase něco?“ Snažila se skrýt pobouření, které v ní tato slova vyvolala: „Připadá mi to proti přirozenosti. Mně tedy ano.“*¹⁵³

Po první světové válce se začaly objevovat knihy, které kritizovaly „skvělou izolaci“ vztahů Angličanů a jiných národů v koloniálním systému.¹⁵⁴ Mezi nimi je zřejmě nejlepším příkladem „*Cesta do Indie*“ Edwarda Morgena Forstera,¹⁵⁵ v níž se nachází mnoho pasáží, které se dotýkají nejen otázky, zda je možné navázat přátelství mezi Angličanem (Angličankou) a muslimem či hindem. Jak podotýká jedna z postav, pan Turton: „*Mám s touhle zemí co dělat už pětadvacet let [...] a během těchto pětadvaceti let jsem nezažil, aby jakýkoli pokus o důvěrnější společenské sblížení mezi Angličany a Indy neskončil pohromou. Kontakty, prosím. Zdvořilosti, beze všeho. Důvěrnost - nikdy, nikdy.*“¹⁵⁶ Vedle toho je ve Forsterově příběhu neméně důležitá linie tzv. Marabarského případu, ve kterém šlo o to, zda byla slečna Questedová skutečně napadena a znásilněna v komplexu Marabarských jeskyní někým ze skupiny jejího průvodce, muslimského lékaře, či zda došlo k malé chybě a nedorozumění, z něhož pak

¹⁵¹ FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 217.

¹⁵² FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 176. Tato scéna dobře slouží k doslovnému vyobrazení takové skutečnosti britské společnosti mimo její domovinu.

¹⁵³ DAVIDSON, B., *Peřeje*, Praha 1962, s. 173.

¹⁵⁴ Srv. FORSTER, E. M., *Cesta do Indie*, Praha 1974; STEWART, D., *Hvězdy nad Orontem*, Praha 1958; DAVIDSON, B., *Peřeje*, Praha 1962; LEWIS, N., *Útěk z temného rovníku*, Praha 1978; MAUGHAM, W. S., *Odsouzen k útěku*, Praha 1976.

¹⁵⁵ Podle Forsterovy knihy natočil v roce 1984 režisér David Lean stejnojmenný film, v němž se režisér primárně zaměřil na zápletku mezi Angličankou a muslimským doktorem a vyobrazil ji, troufám si říci, ještě lépe, než jak je tato dějová linie zachycena v knize. Bohužel už není s takovým ohledem zachycena druhá neméně důležitá myšlenka, která se ke konci filmu úplně vytrácí, totiž otázka britsko-muslimského nebo britsko-hindského přátelství.

¹⁵⁶ FORSTER, E. M., *Cesta do Indie*. Praha 1974, s. 151.

údajně poškozená slečna Questedová, jež z horka, vlhka a ztráty orientace v jeskyních prožila hysterický záchvat následovaný zhroucením organismu¹⁵⁷ a nafoukla bublinu, která by mohla po soudním přelíčení předurčit mnohé místní obyvatele k záhubě. Britové ve svém klubu začali „mluvit o „ženách a dětech“ – *spojení těchto dvou slov, je-li častěji opakováno, zprošťuje obvykle muže soudnosti. Každý z nich měl pocit, že je v sázce všechno, co je mu na světě nejdražší, každý vyžadoval pomstu, každý byl prostoupen jakýmsi blaživým žářem, v němž se studené, ne zcela povědomé rysy slečny Questedové rozplynuly a místo nich se jim zjevovalo vše, co v jejich soukromém životě bylo nejmilejší a nejhřevnější. „Jde přece o ženy a děti,“ opakovali... Mnohé ze zmíněných žen a dětí měly v nejbližších dnech odjet do osady v horách a padl návrh, aby byly okamžitě vypraveny zvláštním vlakem.“*¹⁵⁸ Ať se stalo v jeskyních cokoli, mladá Angličanka, která původně přijela do Indie proto, aby se vdala za úředníka britské civilní služby, svoje nařčení stáhla, nicméně za své pochybení se musela vrátit zpět do Anglie, jelikož její přítomnost „jitřila mysl počestných bělošek“.

Autoři, jakými byli Desmod Stewart nebo Basil Davidson, zaznamenali v knihách, jež napsali k tématice poměru bělošky a barevného muže po druhé světové válce, posun. Ačkoli starý způsob nahlížení na vztah muže a ženy byl stále silný, myšlenka, že by běloška z uzavřeného společenství kolonizátorů mohla žít s mužem jiné pleti a jiného vyznání, se stále více drala na stránky poválečných knih. Rovněž románový pohled společenství Angličanů k této situaci se změnil. To, co bylo kdysi nepřipustné společenské tabu, se nyní pomalu začalo s velkou nechutí tolerovat a dokonce se vyskytovaly náznaky společenské diskuze, jako v příkladu, kdy se sešly Angličanky nad odpoledním šálkem čaje a bavily se na téma života bělošky s domorodcem: „*Někdo z našich vojáků, a sedět s arabským řidičem? Vyloučeno!*“ „*Možná, že to ani nebyl Angličan - třeba byl jen světlovlasý.*“ „*Naši vojáci se tu za první světové války dopustili mnoha mesaliancí. Bezpochyby to bude nějaký míšenec, světlé vlasy a černé srdce, ani ryba ani rak.*“¹⁵⁹ Ovšem tato diskuze měla hluboký společenský dopad na jednu z nich, která „*se provdala za medijského lékaře, byla zde mezi Angličany známá jako Madame Taufíková, jako by prosté „paní“ nemohlo zakrýt takové spojení.*

¹⁵⁷ STRÍBRNÝ, Z., *Dějiny anglické literatury*, Praha 1987, II. sv., s. 627.

¹⁵⁸ FORSTER, E. M., *Cesta do Indie*. Praha 1974, s. 168-169.

¹⁵⁹ STEWART, D., *Hvězdy nad Orontem*, Praha 1958, s. 47.

V Anglii se jmenovala Molly Goughová.¹⁶⁰ Následující postoj manželek kolonizátorů a jejich rozhovor za zády jedné z nich se jeví jako pokrytecký a povýšený: „Ale ještě než Madame Taufíkovou pustila [...] řekla jí starší žena mateřsky: „Strašně mne to kvůli vám mrzí, drahoušku. Váš manžel je skvělý člověk, naprosto výjimečný. Můj muž je jím nadšen. Nesmíte se nechat takovými nepříjemnými příhodami rozrušit.“ [...] Avšak zpět v domě [...] řekla: „Heleno, jestli se jí omluvíš, budu z toho zoufalá. Je to má vina. Myslela jsem si jenom, že bude laskavé ji pozvat.“ Helena [...] pozvedla k hostitelce své upřímné, modré oči: „To je ti ke cti, May. Jsem však přesvědčena, že Ernest má pravdu, když říká, že žena, která klesne tak hluboko, aby snášela objetí těchto lidí, dokáže se už snížit ke všemu. Čím víc je znám, tím víc jsem o tom přesvědčena.“¹⁶¹ Stejně dobře o tehdejšímu stavu společenských předsudků na jiném místě vypovídá scéna: „Když sem Molly letěla, seděla vedle ní v letadle jakási žena, která rovněž cestovala do Medie. Chovala se přátelsky. Molly se líbila. Bavily se spolu příjemně až do Říma. Pak se jí její sousedka zeptala, co bude v Medii dělat. Vdávám se za medijského lékaře, odpověděla Molly. Nu, a ta žena se okamžitě zvedla a šla si přesednout na jiné sedadlo.“¹⁶²

Basil Davidson v románu „Peřeje“ (*The Rapids; 1956*) naznačuje podobnou linii, nicméně v tomto tématu posouvá hranice ještě dál. Když se dcera zpovídá svému otci, bělošskému plantážníkovi v Jižní Africe, který měl za manželku černošku, je možno cítit obdobný pocit, jako z knihy Desmonda Stewarta. „Musela jsem mu to povědět, tatínku, nemyslíš? A když se dověděl o tobě a o tom, že moje matka byla Afričanka, a ne Portugalka, řekl... Ale na tom, co řekl, nezáleží. Stačí, že tím mezi námi všechno skončilo.“¹⁶³ Pro dobro své dcery, aby jejich život byl ve společnosti plantážníků snesitelný a navíc mohla posléze studovat na evropských univerzitách, musel odeslat otec svou černošskou manželku a zároveň její matku zpět do rodné vesnice: „Mezi otcem a dcerou se vyskytly také okamžiky trapné, ale Stanton se je snažil předvídat a ledacos zařídil, někdy s vynaložením dost velké námahy, aby je sprovodil ze světa předem. Tak například poslal Mfuni zpátky na vesnici už před třemi nebo čtyřmi lety a Stelle napsal, že její matka zemřela. Bylo mu naprosto jasné, že jiným způsobem v tomto

¹⁶⁰ STEWART, D., *Hvězdy nad Orontem*, Praha 1958, s. 48.

¹⁶¹ STEWART, D., *Hvězdy nad Orontem*, Praha 1958, s. 48-49.

¹⁶² STEWART, D., *Hvězdy nad Orontem*, Praha 1958, s. 63-64.

¹⁶³ DAVIDSON, B., *Peřeje*, Praha 1962, s. 53.

*případě postupovat nemůže, že tento nejpevnější ze všech lidských svazků musí být přetažen, že tento nejsilnější kořen rozdvojenosti musí být odstraněn, má-li Stella dojít k přesvědčení, že je považována za Evropanku zcela bez výhrad. Poslal Mfuni zpátky do rodné vsi nedaleko Mumfordovy misijní stanice a postaral se, aby se ti, kdo ještě znali pravdu o vztahu Mfuni k Stelle, dověděli, že Mfuni zemřela.*¹⁶⁴ Příběh je symbolický v tom, že přesto, že se otec snaží dceru začlenit do evropského společenství a nejráději by byl, kdyby se do Evropy i provdala, ona si vybírá jako svůj domov Afriku a nakonec se zde po bojích o samostatnost státu, v němž se nacházela nejmenovaná britská kolonie, usazuje s Afričanem, se kterým se potkala na studiích v Evropě. Navíc se společně zasadili o podkopání britské koloniální autority.¹⁶⁵

V příkladech lze sledovat dva hlavní proudy. Celkově se tematika poměru mezi bělochy a barevnými domorodci dá zjednodušeně vyjádřit slovy: *„Je tu spousta nových lidí a ti se snaží udávat tón pořád víc a víc. Někteří jsou správní chlapi a u těch by to vůbec nevdalo, kdyby se to dověděli. [...] Ale ostatní [...] ostatní by ti mohli udělat ze života peklo, kdyby se to dověděli. Docela určitě. Ale pokud se to nedovědí, a oni se to nedovědí, nebude nikdo o tvém postavení ani na okamžik pochybovat, [...]“*¹⁶⁶

2. 3 Fascinace „přebarvováním“ pleti

Vedle možnosti psát o zapovězených poměrech bělochů a domorodců či naopak, se rovněž u některých spisovatelů objevila fascinace přebarvování pleti a převlékání se do běžných šatů místního obyvatelstva, jež byla považována většinou za zábavu, nicméně pokud se žert přehnal, mohl mít i neblahé důsledky. Nejvíce je možno se s tímto jevem setkat u Rudyarda Kiplinga v jeho „Prostých povídkách“ z hor, v nichž vystupuje jako hlavní postava Angličan Strickland, nebo v románu Kim, kde je aktérem stejnojmenný chlapec. V obou případech mělo přebarvování pokožky hlavní příčinu v tom, aby mohl být Angličan na blízkou své milované bělošce, jelikož bylo mnohdy jednodušší se dostat do její blízkosti v převleku a přebarvení za muslimského či hinduistického sluhu, než za normálních okolností, kdy byla pověst a čest dcer přísně střežena jejich otci.

¹⁶⁴ DAVIDSON, B., *Peřeje*, Praha 1962, s. 58.

¹⁶⁵ DAVIDSON, B., *Peřeje*, Praha 1962.

¹⁶⁶ DAVIDSON, B., *Peřeje*, Praha 1962, s. 64.

V příběhu o anglickém sirotkovi, jménem Kim, potloukajícím se po Indii, lze číst pasáž: „*Potřebuju jen trochu nabarvit a kus plátna, potřebuju to na takový žert. Snad toho nechci moc!*“ „*A kdo je ona? Je trochu mladý na podobné čertoviny, když uvážím, že je sáhib.*“ „*Kdo je ona? Je to dcera jednoho učitele z pluku, co tu je v armádních barákách. Už mě dvakrát zbil, když jsem v těchhle šatech přelézal plot. Teď tam chci jít jako zahradníkův pomocník. Staří chlapi jsou hrozně žárliví.*“ „*To má pravdu. A teď hezky držel a nehýbal hlavou, až mu budu barvit obličej.*“ „*Ale ne moc na tmavo, Naikan. Nechci se před ní objevit jako hubši (černoch).*“ [...] *Dívka se dala horlivě do práce. Namáčela malý hadřík do nádobky s hnědou barvou, takovou, co vydrží mnohem déle než šťáva z vlašských ořechů.*“¹⁶⁷

V jiném z Kiplingových příběhů vystupuje Angličan Strickland jako jeden z mnoha policistů, udržujících v Indii pořádek. Spisovatel o něm napsal toto: „*Strickland byl u policie a lidé mu nerozuměli. Říkali proto, že je jakýmsi pochybným člověkem a vzdalovali se ho. Strickland sám mohl za to děkovat. Měl zvláštní teorii, že indický policista se má snažit vědět o domorodcích právě tolik jako vědí oni sami. [...] Strickland byl dosti pošetilý [...] a řídě se svojí směšnou teorií, hudlařil na všelijakých nelibých místech, na něž by žádný slušný člověk nevzpomněl, aby tam pátral – vesměs mezi domorodou lůzou. Vzdělával se tímto podivným způsobem po celých sedm let, ale lidé toho nedovedli ocenit. Chodil neustále mezi domorodci, aby vypátral jejich „triky“, ve které ovšem nikdo z rozumných lidí nevěří.*“¹⁶⁸ Na rozdíl od Kiplingových, spíše romanticky zabarvených příběhů, jiná událost, která proběhla během dělení Indie v roce 1947, potvrzuje, že fascinace přebarvováním pleti zřejmě opravdu existovala a v tomto konkrétním případě mohla změna vnějšího vzhledu údajně zachránit Angličance život před rozrušenými sikhy. Její manžel, sir Fíróz Chán Nún,¹⁶⁹ ji vykoupal „v hypermangánu, aby jí ztmavla pokožka. Potom jí natíral obličej krémem, který z ní měl udělat opravdovou Indku. [...] O několik minut později diskrétně opustila Angličanka v indickém sári, s červeným tilakem na čele a se zlatým kroužkem

¹⁶⁷ KIPLING, R., *Kim*, Praha 2006, s. 172.

¹⁶⁸ KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, I. sv., s. 45-46; FERRO, M., *Dějiny kolonizací: Od odobývání po nezávislost 13.-20. století*, Praha 2007, s. 155.

¹⁶⁹ Feroz Khan Noon (1893-1970), předseda Pákistánské vlády v letech 1957-1958). Pákistánský politik. Vystudoval Aitchinson College v Láhauru a později šel studovat do Oxfordu. Politickou dráhu začal ještě před koncem období britské Indie. Po konci druhé světové války se stal významnou osobou pákistánského hnutí za svobodu a blízkým spolupracovníkem Muhammada Alího Džináha (prvního pákistánského prezidenta).

v jedné nosní dírce své útočiště [...]“ Pro případ, že by se jí během cesty barva smyla, dostala s sebou hnědý krém na boty, aby si mohla barvu obličeje doopravit.¹⁷⁰

2. 4 Střet civilizací

Spolu s příchodem Angličanů do méně vyspělých oblastí, které se posléze staly jejich koloniemi, lze v románech sledovat i další linii nesoucí se v kontextu vyobrazení základních faktorů „nadvlády bílého muže“, mezi něž dozajista patřila i diskuse „o střetu civilizací“. Nad rozdílem nejen tak zřetelných věcí, jako byl odlišný postup stavby budov nebo způsobu boje, ale i daleko delikátnějších záležitostí, jakými bylo chápání jednotlivých slov a porozumění cizímu jazyku či vůbec alespoň laickému zasvěcení do základní mentality místního obyvatelstva, se musel pozastavit každý běloch, nacházející se v jedné z mnoha mimoevropských kolonií či zájmových území, v tomto případě britských.

Diskusí a polemik proběhlo v anglických klubech¹⁷¹ na toto téma určitě bezpočet, mnohé z nich zanesli zkušenější pozorovatelé do knih. K tématu střetu civilizací nacházíme u E. M. Forstera a J. G. Farrella odstavce, ve kterých každý z autorů porovnal civilizace na základě odlišných kritérií. První z pohledu Angličana, který se snažil místní zvyky a kulturu pochopit v etnologické rovině, v druhém případě prosvítá koloniální otažítost spolu s naivitou a ospravedlněním úsilí a vykonané práce bělochů. „*Hostina, třebaže bouřlivá, se vydařila a na pestré společnosti se teď snášelo blaženství pohovy, jakou Západ - zvyklý jen pracovat nebo zahálet – vůbec nezná. Civilizace tu bloudí jako duch, vrací se k troskám dávné říše a rozpoznáte ji nikoli v uměleckých dílech či velkolepých činech, ale v gestech kultivovaných Indů, když usedají nebo uléhají.*“¹⁷² Oproti: „*Valná většina domorodců má první kontakt s naší vyspělou civilizací teprve před sebou,*“ řekl hejtman. „*Ti šťastnější už možná jednou nebo dvakrát ve svém životě*

¹⁷⁰ LAPIERRE, D. a COLLINS, L., *O půlnoci přijde svoboda*, Praha 1983 s. 246.

¹⁷¹ O těchto tématech se v Londýně nejvíce hovořilo v klubech, které měly co dočinění s koloniálním světem. Mezi tyto instituce patřil Oriental Club založený roku 1824 hodnostáři Východoindické společnosti, kteří neměli přístup do vojenských klubů. Druhým neméně důležitým místem schůzek a rokování pak byl od roku 1837 Army and Navy Club, ve kterém se scházeli pouze důstojníci, již se vrátili z vojenské služby v Indii. Pod patronací Arthura Wellesleyho, prvního vévody z Wellingtonu, přibyli do klubu v jeho počátcích také příslušníci námořnictva. Srv. LEJEUNE, A., *The Gentlemen's Clubs of London*, London 1979; MILNE-SMITH, A., *London Clubland: A Cultural History of Gender and Class in late-Victorian Britain*, London 2011

¹⁷² FORSTER, E. M., *Cesta do Indie*, Praha 1974, s. 228.

zahlédli zardělé mladíčky z Haileybury nebo Adiskombu, jak se kolem nich přehnali na koních.“ [...] „Samozřejmě, všechno ještě není úplně ideální,“ povzdechl si správce. „Přesto se odvažuji tvrdit, že čas nakonec prokáže nevyhnutelnost vyspělé civilizace našeho typu. Spojením pokroku ve vědě i morálce jsme zcela jasně našli tu nejlepší cestu, jíž se máme ubírat.“¹⁷³

Oba spisovatelé mají pravdu, avšak všeobecně byl více zažitý trend, jenž je zmiňován v druhém příkladu. Podobný názor na civilizaci se vyskytuje i v diskuzi mezi Angličanem Floddenem a Medijcem Dárím. „*Pokud jde o mne, já sám vše primitivní obdivuji. Ochotně připouštím, že civilizace je kastrace. Nelítostným řezem nás zbavuje mnoha věcí, jež bychom si rádi podrželi. Jejich amputace je však vyvážena větším dobrem. Ach, ano, za civilizaci musíme platit.*“ Dáří odpověděl lehkým tónem, ale rozhodně: „*Za tu vaši.*“ [...] „*Je snad nějaká jiná?*“ [...] „*Ať jdete kamkoli - do Ruska, do Indie, do Jižní Ameriky či do Egypta – shledáte, že každý napodobuje Západ. Všude se v tomto století snaží Západ dohonit, osvojit si jeho civilizaci.*“¹⁷⁴

Výrazem „všechno ještě není úplně ideální“¹⁷⁵ z knihy J. G. Farrella se nyní zabývejme podrobněji. Základním kamenem k pochopení nesmazatelného rozdílu bylo nazírání na spravedlnost, náboženství a porozumění jazyku. K prvnímu faktoru lze konstatovat toto: „[...] „*vezmi si jen systém vykonávání spravedlnosti, který Společnost do Indie přinesla. I kdyby nebylo už nic jiného...*“ „*Ta spravedlnost je ale pouhá iluze! V krišnapurském okrese máme dva hejtmany na téměř jeden milión lidí. A ve spoustě okresů je to ještě horší.*“¹⁷⁶ Skutkovou podstatu toho, co bylo myšleno jako „pouhá iluze“, lze konkrétně vyjádřit takto: „*Den co den neúnavně pracuje u soudu, snaží se rozhodnout, která ze dvou nepravdivých výpovědí je méně nepravdivá, snaží se neohroženě zjednat spravedlnost, chránit slabé proti méně slabým, zakřiknuté proti vemlouvavým, obklopen lží a pochlebnictvím. Dnes ráno odsoudil jednoho železničního úředníka za to, že cestujícím předražoval jízdenky, a jednoho Pathánce za pokus o znásilnění. Nečeká za to vděk ani uznání, a jak úředník, tak Pathánec se možná odvolají, v odvolací lhůtě podplatí účinněji své svědky a třeba i rozsudek*

¹⁷³ FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 179-180.

¹⁷⁴ STEWART, D., *Hvězdy nad Orontem*, Praha 1958, s. 126.

¹⁷⁵ Problémy, o nichž bude řeč, byly pro Angličany nepřekonatelné až do konce jejich vlády v Indii.

¹⁷⁶ FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 179.

zvrátí.“¹⁷⁷ Úplatky existovaly v arabském světě včetně Indie už před příchodem Angličanů, nicméně během jejich vlády se tento nešvar rozbujel, jak můžeme číst v tomto odstavci: „*paní Turtonová bere úplatky, [...] „Úplatky?“ „To nevíte? Když se pro Střední Indii projektoval průplav, jistý rádža nebo kdo jí věnoval šicí stroj z ryzího zlata, aby voda tekla přes jeho území.“ „A teče?“ „Neteče - v tom je právě paní Turtonová tak šikovná. Když vezme úplatek někdo z nás černých ubožáků, provedeme to, zač jsme byli podplaceni, a vzápětí máme na krku zákon. Angličan vezme, a neudělá nic.“*“¹⁷⁸

V době, o níž zde hovořím, přibližně od druhé poloviny 19. století, lze sledovat jev, jenž byl nastartován již dříve. Tím myslím učení se domorodců jazyku kolonizátorů a nikoli naopak.¹⁷⁹ K této problematice se vyjadřuje E. M. Forster pomocí sondy velice výstižnými slovy: „*Indy jeho řeč má tla. Myšlenkový postup jim nebyl cizí, ale slova byla příliš určitá a strohá. Jestliže se věta nepřibarví aspoň letmým komplimentem morálce a spravedlnosti, její skladba zraňuje jejich uši a ochromuje jejich mozky. To, co říkají, se zřídka shoduje (leďa ve chvílích vzrušení) s tím, co cítí. Mají četné mentální zvyklosti, a jsou-li zlehčovány, těžko se jim přemýšlí.*“¹⁸⁰

Poslední z nepřekonatelných bariér k pochopení koloritu a kultury bylo pro Angličana náboženství. Je propojeno s nazíráním na spravedlnost. Jazyk zde hraje důležitou úlohu. Víra navíc prostupuje všední den většiny obyvatel na indickém subkontinentu. Přesto že zde byly misie určené ke konvertování na křesťanství, to v Indii zůstalo okrajové, jak se zmiňuje R. Kipling o horalce Lispeth v úvodu stejnojmenné povídky. „*Lispeth přijala křesťanství ochotně a nevzdala se ho, jako činívají některé horalky, když vospěla v ženu. Její příbuzní jí nenáviděli, a sice proto, jak říkali, že stala memsahib a protože se denně myla.*“¹⁸¹ Nenávist či spíše nepochopení odlišných náboženství vyvolávalo „zlou krev“ u kolonizátorů i v kolonizovaných. Jedním příkladem za všechny se jeví odlišný pohled na rozvodnění řeky v Indii. „*Se záplavami tu ovšem měli starosti a rok od roku to bylo horší, protože záplavy rozbíjely břehy. Topil se dobytek a ničila úroda. Učinit záplavám přítrž zpevněním pobřežních valů bylo ctižádostí jak správce, tak*

¹⁷⁷ FORSTER, E. M., *Cesta do Indie*, Praha 1974, s. 47-48.

¹⁷⁸ FORSTER, E. M., *Cesta do Indie*, Praha 1974, s. 12.

¹⁷⁹ To mělo i svůj pragmatický důvod v tom, že na rozdíl od Angličanů, Indové mluví mnoha jazyky a nářečnými, typickými pro dané oblasti.

¹⁸⁰ FORSTER, E. M., *Cesta do Indie*, Praha 1974, s. 102.

¹⁸¹ KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, I. sv., s. 8-9.

i hejtmana. [...] Proč si přidělovat tolik problémů, chtěli vědět statkáři, když přece řeka by si mohla dát říct obětováním černé kozy. „Ale vždyť to nezabírá. Už jste to zkoušeli. Záplavy jsou rok od roku horší.“ Statkáři zůstali zticha ve zdvořilém ohromení nad tím, že někdo vůbec může být tak bláhový a pochybovat o účinnosti oběti, pakliže je řádně provedena brahmány. Tváří v tvář takové tuposti se zmítali mezi pobavením a strachem.“¹⁸² Pro doplnění zmiňuji ještě pasáž, jež popisuje chování Indů, jako něco neměnného, jako něco, s čím se musel Angličan smířit, aby mohl domorodce vůbec pochopit. „Nejsme schopni dělat cokoli soustavně, cokoli, a v tom to vězí. Klidně nedodržíme dané slovo, klidně zmeškáme vlak. To je celá takzvaná duchovnost Indie. My dva jsme už dávno měli být na schůzi hodnostářů - nu, a nejsme tam; náš přítel doktor Lál má být u svých pacientů; není tam. Takhle to jde s námi pořád dál a dál a půjde to tak nejspíš až do skončení věků.“¹⁸³

Všechny zmíněné jevy, jimiž jsem se zabýval, se více či méně dotýkaly oblasti „rozdílu ras“. Otázka srovnávání odlišných kultur je vždy jednou z prvních, pokud dojde k interakci. U anglických spisovatelů se kromě popisování a vymezování odlišností ostatních kultur či civilizací můžeme setkat rovněž i s dostatečnou měrou šovinismu a rasové nadřazenosti. Zcela zřetelné poznámky jsou u Josepha Conrada.¹⁸⁴ A na první pohled se to také tak jeví u Rudyarda Kiplinga.¹⁸⁵ Ten byl důležitým „hlasatelem“ propagace Britského impéria¹⁸⁶ a kromě beletrie více oslavují „bílé plemeno“ některé z jeho veršů, jako je tomu ve sbírce básní *Písně mužů*. „*Toto je krok - jím kráčí bílý muž, cizí kraj když očistit jde, pod nohou kov a nad hlavou blesk, hlubinu tam i zde. Tou cestou my šli,*

¹⁸² FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 99.

¹⁸³ FORSTER, E. M., *Cesta do Indie*, Praha 1974, s. 102.

¹⁸⁴ Joseph Conrad, vlastním jménem Teodor Józeff Nalecz Korzeniowski (1857-1924), anglický spisovatel. Narodil se v polské zemanské rodině v Berdičevu v dnešní Ukrajině. Otec byl romantickým spisovatelem a účastníkem hnutí za nezávislost, roku 1862 následovala rodina otce do vyhnanství. V jedenácti letech se stal Conrad sirotkem. Roku 1874 odešel do Marseille, kde se stal námořníkem, po třech letech přešel k britskému obchodnímu loďstvu a učil se anglicky. Roku 1886 získal kapitánskou hodnost i britské občanství. Při plavbě po řece Kongo v roce 1890 vážně onemocněl malárií. Natrvalo se kvůli podlomenému zdraví usadil v roce 1894 v Anglii a věnoval se psaní románů, v nichž vystupují psychologicky propracované postavy na pozadí exotických prostředí. Mezi jeho nejznámější díla patří: „Lord Jim“ (*Lord Jim*; 1900), „Srdce temnoty“ (*Heart of Darkness*; 1902); „Nostromo“ (*Nostromo*; 1904). STŘÍBRNÝ, Z., *Dějiny anglické literatury*, Praha 1987, II. sv., s. 549-558; PROCHÁZKA, M. a kol., *Slovník spisovatelů*, Praha 1996, s. 193-194. Srv. MEYERS, J., *Joseph Conrad: a Biography*, New York 1991; BATCHELOR, J., *The Life of Joseph Conrad: a Critical Biography*, Oxford 1996; NAJDER, Z., *Joseph Conrad: a Life*, Rochester 2007.

¹⁸⁵ Nezabývám se tím, zda někteří autoři byli ve větší či menší míře rasisty nebo jimi nebyli vůbec. Ke Kiplingovu „rasismu“ viz poznámka č. 205.

¹⁸⁶ ORWELL, G., *Uvnitř velryby a jiné eseje*, Brno 1997, s. 214.

vlhkem a v bouř my šli a hvězdy své viděli plát. A blažen je svět, když kráčí po něm krok sevřených bělošských řad.¹⁸⁷ Ve své slavné básni, nesoucí název „Břímě bělochů“ (*The White Man's Burden*; 1899), na prvních řádcích píše: „*To bělochů je břímě: své syny vyšlete, ať v cizích krajích slouží těm, jimž prý pány jste; ať obranný jsou pancíř divochům divných ras, z nichž každý plaše zírá, půl děcko a půl d'as.*“¹⁸⁸ K tématice „pod nohou kov a nad hlavou blesk“ se zmiňuje i Joseph Conrad v románu „Srdce temnoty“ (*Heart of Darknes*; 1902), když slovy ruského harlekýna popisuje Kurtzovy metody k ovládnutí místních afrických kmenů. „*Co můžete čekat? vybuchl, „přišel k nim s hromy a blesky - a byl hrozný. On uměl být hrozný. Pana Kurtze nemůžete posuzovat jako nějakého obyčejného člověka. Ne, ne, ne!*“¹⁸⁹ O tom, jak asi uměl být pan Kurtz hrozný, vypovídá jedna z jeho poznámek zaznamenaných v jeho zprávě určené zaměstnavatelům v Evropě. „*Vyhleďte všechna ta hovada!*“¹⁹⁰ Tato věta je tou nejtvrděší výpovědí, s jakou jsem se zatím na stránkách krásné literatury setkal. Poněkud mírnější poznámka, která vysvětluje Kurtzovo chování, se nachází v jedné z povídek Arthura Conana Doylea.¹⁹¹ „*Žil jsem dlouho mezi divochy a mimo dosah zákona,*“ řekl, „*že jsem si zvykl prosazovat zákon sám.*“¹⁹²

Daleko mírnější a v širší míře přijímaný názor k rasové tematice se objevuje opět v jedné z Kiplingových povídek. Zjednodušeně řečeno: Domorodé

¹⁸⁷ KIPLING, R., *Písně mužů, Zpěv bělochů*, Praha 2007, s. 13.

¹⁸⁸ KIPLING, R., *Písně mužů, Břímě bělochů*, Praha 2007, s. 19. Verš, „*ať v cizích krajích slouží těm, jimž prý pány jste*“ jasně dokládá, že Kipling rasistou nebyl, pouze pokud chtěl nějak popsat stávající jev, použil k tomu z dnešního pohledu expresivních výrazů, které ale v jeho době ještě postrádaly pejorativní zabarvení, in: ORWELL, G., *Uvnitř velryby a jiné eseje*, Brno 1997, s. 212-214.

¹⁸⁹ CONRAD, J., *Srdce temnoty*, Praha 2010, s. 92.

¹⁹⁰ CONRAD, J., *Srdce temnoty*, Praha 2010, s. 83.

¹⁹¹ Arthur Ignatius Conan Doyle (1859-1930), autor detektivních příběhů a významný představitel tohoto žánru. Narodil se do rodiny státní úředníka spolu s dalšími devíti sourozenci. V roce 1868 ho rodiče poslali studovat jezuitskou školu ve Stonyhurstu, po jejím skončení nastoupil v roce 1876 na studia medicíny v Edinburgu. Během studií začal psát své prvotiny. Roku 1882 si otevřel lékařskou praxi v Plymouthu, o tři roky později složil doktorát a oženil se. V devadesátých letech cestoval do Švýcarska a Káhiry, kvůli podlomenému zdraví manželky, jež trpěla tuberkulózou. V roce 1900 se zúčastnil búrské války jako lékař a za své zásluhy během bojů byl v roce 1902 povýšen do šlechtického stavu. V letech 1900 a 1906 neúspěšně kandidoval do britského parlamentu. Po smrti první manželky roku 1906 se po roce podruhé oženil a usadil se v hrabství Sussex. Po vypuknutí první světové války se podílel na organizování dobrovolníků, do aktivní služby byl vzhledem ke svému věku odmítnut. Ve dvacátých letech hojně cestoval se svou rodinou po Evropě, Americe, Austrálii a Africe. Roku 1930 zemřel na infarkt. Mezi jeho nejznámější díla patří soubor tzv. holmesiád, příběhy Sherlocka Holmese, např. „Pes baskervillský“ (*The Hound of Baskervilles*; 1902), popularitu získal i sci-fi román „Ztracený svět“ (*The Lost World*; 1912). PROCHÁZKA, M. a kol., *Slovník spisovatelů*, Praha 1996, s. 239-240; STRÍBRNÝ, Z., *Dějiny anglické literatury*, Praha 1987, II. sv., s. 560-564. Srv. LELLENBERG, J., (ed.) *Arthur Conan Doyle: A Life in Letters*, London 2007.

¹⁹² DOYLE, A. C. s., *Poslední poklona Sherlocka Holmese*, Praha 1975, s. 161.

obyvatelstvo se teprve dočká emancipační vlny, v níž se bude moct vyjádřit. Nikdo ze současníků ovšem nepředpokládal, že by k tomuto jevu mohlo poměrně brzy dojít. Bylo to chápáno jako „jednou“. *„Když se obracíme zády k recepcím, dvorním slavnostem a plesům, když máme daleko za sebou lidi a věci, které jsme poznali v civilisovaném životě, tu konečně přicházíme ke hranicím, kde již nebije ani jediná kapka bílé krve a kdy počíná plynouti plný proud krve černé. Bylo by snadnější rozmlouvat s nějakou novopečenou vévodkyní, s níž jsme se neočekávaně setkali, než s člověkem z onoho hraničního pásma, bychom hluboce neurazili jeho citů nebo mravů. Běloši a černí se zde směšují podivným způsobem. Mnohdy se prozrazuje bílá krev ve výbuchu dětinské pýchy - je to rasovní pýcha, ale znetvořená - a mnohdy zase krev černá v ještě prudším sebeponížení a pokore, v polopohanských zvycích a v jakémsi zvláštním, nezbadatelném pudu ke zločinu. Jednoho dne tito lidé [...] se promění ve spisovatele nebo básníky - a pak teprve budeme vědět, jak žijí a jak cítí.“*¹⁹³ V základě podobnou myšlenku, ovšem se zamítnutím naroubování evropského myšlení na africké, zanesl do své knihy i Basil Davidson. *„Prostě naše civilizace [...] se pro ně [domorodé africké obyvatelstvo, pozn. V. B.] nehodí, a oni si toho jsou vědomí. Nejsou pro ni zralí. Než pro ni dozrají, vystřídá se několik generací, a možná, že pro ni nedozrají nikdy. Až konečně vyspějí, až už přestanou být dětmi, budou chtít uctívat něco lepšího než boha peněz, jediného boha, jak se zdá, kterému se dokážeme klanět my.“*¹⁹⁴

2.5 Reflexe názorů k tématu Britského impéria

Autoři románů vpravili do úst svých hrdinů myšlenky, které se dotýkají tématu, tedy problematiky britského kolonialismu. Většinu z nich bych nazval popisem stávající nedokonalé či nezralé situace. Společný faktor všech příběhů je ten, že o základních neshodách s koloniálním systémem vypovídá v diskuzi s Angličanem domorodec či se jedná o monolog „imperialisty“. Jedním z mnoha postřehů k tomuto tématu může posloužit příklad debatujícího bělocha s členem fiktivního národa Medijců. Rozhovor se řadí do poválečných let druhé světové války. *„Vy tedy nevíte, že v naší zemi vládnete vy? Lidé v Anglii to nevědí?“ „Na našich mapách nejste označeni červeně. Jste přece nezávislí?“* [...] *„Ale vždyť*

¹⁹³ KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, I. sv., s. 114-115.

¹⁹⁴ DAVIDSON, B., *Peřeje*, Praha 1962, s. 64-65.

máte krále.“ „Podle jména jsme stejně svobodni jako Švýcarsko. Ve skutečnosti podléháme vašemu velvyslanectví. A ne přímo, což je horší. Přímá cizí vláda je lepší - rozhořčuje lid a připravuje ho k revoluci. Zde jsou našimi vládci Medijci, mají však jen málo skutečné moci. Za nimi stojí váš vyslanec. Když mluví naši ministři, je to arabský překlad něčeho, co bylo napsáno v Londýně.“¹⁹⁵

Na jiném místě se ten samý Medijec rozhořčuje nad posláním Angličanů v zemi, která jim nepatří. „Připouštím, že jsem studoval na anglické univerzitě, že jsem pokládal Anglii za vlast svobody, za přítele Arabů. Anglické knihy jsem čítal více než arabské a dělám to dosud. Býval jsem hrdý na to, že jsem uměl mluvit anglicky tak dobře, že mne pokládali za jednoho z nich. Vždyť polovinu svého života myslím anglicky. Ale tuto polovinu zničím nadobro. Jen se na něj podívej. Vždycky jen falešné sliby, zaručují Palestinu našemu králi Husejnovi a zároveň Židům, a pak si ji nechají pro sebe, což by mohl nějaký jiný národ tak podvádět? A po celou tu dobu se pod maskou přátelství obohacují na naše útraty, udržují u moci úplatkářské negramotné šejchy, kupují si vlády, dostávají olejářské koncese za směšné uznávací poplatky, dělají všechno, co je v jejich moci, aby znemožnili našemu lidu vzdělání, a přitom o vzdělání mluví, jako by to byl jejich vynález, jako by jen oni věděli, jak ho používat - v tomto městě stála universita dávno předtím než v Oxfordu. Jim vděčíme za to, že údělem našeho lidu je chudoba, nemoce, špína. Všechno jen proto, že tito kulturně vyspělí cizinci berou naší zemi jediné bohatství, které má - a prodávají ji s ohromným ziskem.“¹⁹⁶

V základě podobným způsobem se k tématu anglické nadvlády staví Lawrence Durrell¹⁹⁷ v knize s názvem Alexandrijský kvartet (*The Alexandria Quartet*; 1957) v diskuzi mezi nastupujícím členem britského diplomatického sboru v egyptské Alexandrii a vzdělaným Koptem. „Vaše přeřeknutí dokonale vystihuje britské stanovisko – názor, s kterým jsme my Koptové vždycky museli

¹⁹⁵ STEWART, D., *Hvězdy nad Orontem*, Praha 1958, s. 41.

¹⁹⁶ STEWART, D., *Hvězdy nad Orontem*, Praha 1958 D, s. 68.

¹⁹⁷ Lawrence Durrell (1912-1990), anglický romanopisec a básník. Do svých dvanácti let pobýval s rodinou v Indii, v podhůří Himalájí. Na příkaz otce měl studovat práva v Oxfordu, ale neúspěšně. Stal se jazzovým pianistou a s matkou a třemi sourozenci se odstěhoval na Korfu. V letech 1941-44 pracoval na britském velvyslanectví v Káhiře, v roce 1945 jako tiskový atašé v Alexandrii. Po válce působil v Řecku, Argentíně, Bělehradu a Kypru. Od roku 1956 se usadil ve Francii poblíž Avignonu. Mezi jeho nejznámější díla patří „Alexandrijský kvartet“ (*The Alexandria Quartet*; 1957) a „Avignonský kvintet“ (*The Avignon Quintet*; 1974-1985); STŘÍBRNÝ, Z., *Dějiny anglické literatury*, Praha 1987, II. sv., s. 724-725; PROCHÁZKA, M. a kol., *Slovník spisovatelů*, Praha 1996, s. 250-252. Srv. BOWKER, G., *Through the Dark Labyrinth: A Biography of Lawrence Durrell*, New York 1997; MACNIVEN, I., *Lawrence Durrell - A Biography*, London 1998.

bojovat. Než sem přišli Britové, nedocházelo v Egyptě mezi námi a muslimy nikdy k žádným různicím. To oni naučili muslimy nenávidět Kopty a utlačovat je. [...] To Britové přiměli muslimy, aby nás utiskovali. Podívejte se, co dělá váš Úřad vysokého komisaře. Promluvte si o Koptech s vašimi krajany tady a uvidíte, jak námi opovrhují; a totéž naočkovali muslimům.“¹⁹⁸ Diskuze se posléze mění v historickou apologii Koptů, přičemž rozhořčený vypravěč klade důraz na to, že sami „muslimové, kteří nenáviděli Řeky a Židy, rozpoznali v Koptech skutečné dědice staré egyptské rasy.“¹⁹⁹ Tudíž si je zvolili za své správce majetku, kteří se navíc starali o všechny finanční záležitosti v zemi.²⁰⁰ „Znovu a znovu budete zjišťovat, že v Egyptě jsme ve skutečnosti vládli my, opovrhovaní Koptové, poněvadž jsme v sobě měli víc rozumu a poctivosti než ostatní.“²⁰¹ Monolog se dostává do situace, co se zemí, především Kopty, udělali po svém příchodu Britové. Vypravěč čte z nejmenované knihy: „Když Britové ovládli Egypt, zastávali Koptové celou řadu nejvyšších míst ve státě. Během necelého čtvrt století téměř všichni koptští přednostové státních úřadů zmizeli. Zpočátku byli zastoupeni i na soudcovských stolicích, postupně však jejich počet klesal až na nulu; odstraňovali z úřadů jednoho po druhém a znemožňovali jmenování nových tak dlouho, až je dohnali k malomyslnosti, která hraničí se zoufalstvím!‘ To jsou slova Angličana, a je mu ke cti, že je napsal.“ [...] „V dnešní době, za britské vlády, žádný Kopt nesmí zastávat úřad guvernéra nebo třeba jen mamura - správního soudce provincie. A dokonce i ti, kteří pracují ve státních úřadech, jsou nuceni pracovat v neděli, poněvadž za den vyhrazený k modlitbám byl s ohledem na muslimy prohlášen pátek. Nemají patřičné zastoupení ani ve vládních radách a výborech. Platí vysoké daně na školství - žádné ustanovení však nedbá o to, aby se ty peníze vynakládaly na křesťanskou výchovu. Ta je dnes jediné islámská. [...] Šlo mi jen o to, abyste pochopil, proč se domníváme, že nás Británie nenávidí a chce nás úplně zničit.“²⁰²

V knize E. M. Forstera „Cesta do Indie“ (*Pasage to India*; 1924) v jedné z obdobných diskuzí mezi Angličanem a domorodcem vkládá autor do úst muslimského Inda prorockou myšlenku, která na rozdíl od předchozích popisů

¹⁹⁸ DURRELL, L., *Alexandrijský kvartet*, Praha 1989, s. 459.

¹⁹⁹ DURRELL, L., *Alexandrijský kvartet*, Praha 1989, s. 460.

²⁰⁰ DURRELL, L., *Alexandrijský kvartet*, Praha 1989, s. 460 - 461.

²⁰¹ DURRELL, L., *Alexandrijský kvartet*, Praha 1989, s. 460.

²⁰² DURRELL, L., *Alexandrijský kvartet*, Praha 1989, s. 462.

nevyhovující situace, stanovuje možný budoucí cíl k vyřešení problému britské nadvlády v Indii. „A koho tu chcete místo Angličanů? Japonce?“ zeptal se uštěpačně Fielding a přitáhl uzdu. „Ne, Afghánce. Svě předky.“ „No, tak to budou vaši hindští přátelé celí pryč, vidíte?“ „Nějak se to uspořádá - na konferenci východních státníků.“ „To se tedy určitě uspořádá.“ „Vím, jak to myslíte: ‚Všechny muže oloupíme, všechny ženy znásilníme - od Pěšávaru po Kalkatu!‘ Takovéhle staré povídačky necháváte pokoutně rozšiřovat a pak je každý týden citují vaše pitomé plátky, abychom se polekali a radši si tu nechali vás! Známe to!“ [...] „Indie bude svobodným národem! Nebudou tu cizinci, nic takového! Hindové a muslimové a sikhové a všichni ostatní se spojí, budou patřit k jednomu společenství! Hurá! Ať žije Indie! Hurá! Hurá!“ [...] „Ať je to jak chce, pryč s Angličany! To je nepochybné! Klidte se odtud, drahouškové, a přidejte do kroku, to vám povídám. Možná se tady mezi sebou nesnášíme, ale vás nesnášíme ze všech nejvíc. Když vás nepřinutím odejít já, pak vás přinutí Ahmad, přinutí vás Karím, a kdyby to mělo trvat pět nebo padesát nebo pět set let, zbavíme se vás, ano, všechny prokleté Angličany do jednoho zaženeme do moře a pak [...] vy a já budeme přátelé.“²⁰³

Názor, který vypovídá o nechuti domorodého obyvatelstva dále spolupracovat, vystihl v jednom ze svých esejů George Orwell.²⁰⁴ Ten z pohledu koloniálního úředníka zažil situaci, v níž byl psychickým tlakem davu domorodců doslova donucen zastřelit kdesi v Barmě slona, jenž byl zrovna v říji, utrl se ze řetězu, napáchal škody na místním tržišti a zabil nejméně jednoho člověka, který se mu postavil do cesty.²⁰⁵ „A já jsem si náhle uvědomil, že budu muset slona zastřelit. Ti lidé to ode mě očekávali a já jsem byl nucen to udělat. Přímo jsem cítil, jak mě vůle každého z těch dvou tisíc lidí neodolatelně postrkuje vpřed. A

²⁰³ FORSTER, E. M., *Cesta do Indie*, Praha 1974, s. 293-294.

²⁰⁴ George Orwell, vlastním jménem Eric Arthur Blair (1903-1950), anglický prozaik a esejista. Narodil se do rodiny úředníka nižší státní správy v Indii, matka byla dcerou neúspěšného francouzského obchodníka. Roku 1911 poslali rodiče Orwella do Anglie studovat, v letech 1917-1921 se vzdělával v Etonu, ale stipendium na univerzitu odmítl. V letech 1922-27 pracoval jako policista v Barmě, ale odešel kvůli znechucení z kolonialismu. V letech 1928-30 pobýval v Evropě bez prostředků mezi námezdními dělníky, tuláky a žebráky. Od roku 1930 začal pracovat jako novinář a publikovat pod pseudonymem. V letech 1936-37 se účastnil španělské občanské války. Během druhé světové války pracoval jako redaktor ve vysílání BBC pro Indii, v letech 1943-45 byl redaktorem časopisu *Tribune*, od roku 1948 trpěl tuberkulózou. Mezi jeho nejznámější díla patří soubory esejů a prózy „Farma zvířat“ (*Animal Farm*; 1945) a „1984“ (*Nineteen Eighty-Four*; 1949). Srv. STRÍBRNÝ, Z., *Dějiny anglické literatury*, Praha 1987, II. sv., s. 697-699; PROCHÁZKA, M. a kol., *Slovník spisovatelů*, Praha 1996, s. 527-529. CRICK, B., *George Orwell: A Life*, London 1992; srv. BOWKER, G., *George Orwell*, Praha 2006.

²⁰⁵ ORWELL, G., *Uvnitř velryby a jiné eseje, Jak jsem střílel slona*, Brno 1997, s. 25-28.

právě v tu chvíli, když jsem tam tak stál s puškou v ruce, jsem poprvé pochopil prázdnotu a zbytečnost nadvlády bělochů na Východě. Stál jsem tam, běloch s puškou, před davem neozbrojených domorodců - zdánlivě tedy hrdina celé akce, ale ve skutečnosti jsem byl jen směšnou loutkou, kterou postrkovala vůle těch žlutých tváří za mnou. V tu chvíli jsem pochopil, že když se běloch stane tyranem, ničí svou vlastní svobodu. Stane se z něj prázdná, pózující figura, konvenční postava sáhiby. Musí vypadat rozhodně, musí vědět, co chce, a dělat určité věci. Abych s puškou v ruce ušel celý ten kus cesty s dvěma tisíci lidmi za sebou a pak se zase slabošsky vytratil a nic neudělal - ne, to prostě nešlo. Ten dav by se mi vysmál. A celý můj život, život každého bělocha na Východě byl jedním dlouhým zápasem o to, aby se nám nesmáli.“²⁰⁶

2. 6 Závěr

V této kapitole jsem analyzoval reflexi chování Britů k domorodému obyvatelstvu na stránkách krásné literatury. Jako první téma jsem zvolil vztah kolonizátorů ke kolonizovaným na úrovni zaměstnavatelů k zaměstnaným. Soudě podle toho, co o tomto vztahu beletristé napsali, vyznívá reflexe Britů jakožto „dozorců“. Ti se v krásné literatuře na domorodé obyvatelstvo nejčastěji dívali jako na děti, jež bylo potřeba neustále hlídat, napomínat, vychovávat, a to i formou fyzických trestů. V některých z uvedených beletristických případů lze tento vztah chápat, pokud bylo do „výchovy“ vloženo značné úsilí i cit, jako „otcovský“. Opakem k „paternalismu“ mnozí kolonizátoři jednali se sluhy jako s otroky na té nejhorší možné úrovni, tedy jako s věcmi. Na základě tohoto rozdělení se v britském impériu vyskytovaly dvě skupiny Angličanů s odlišným chováním. Jako obecněji platný závěr k tomuto podtématu vyvozují to, že do první skupiny patřili ti Britové, kteří se chovali ke kolonizovanému obyvatelstvu korektně, a dobře si uvědomovali, že bez domorodého služebnictva by nemohli svědomitě vykonávat práci, jež se po nich například v Indii žádala. Ve druhé skupině se svým založením k „barevným sluhům“ nacházeli lidé, jež si základní zmíněnou vlastnost neuvědomovali a dávali přednost svým osobním zájmům před vyššími zájmy. Zjednodušeně řečeno, do druhé skupiny patřily, dle mého názoru, více ženy než muži. Jak uvádím na příkladech z krásné literatury v minulé kapitole, soudím, že Britky trpěly daleko více nudou než jejich pracující

²⁰⁶ ORWELL, G., *Uvnitř velryby a jiné eseje, Jak jsem střílel slona*, Brno 1997, s. 28-29.

protějšky, tudíž byly k necitlivému zacházení se služebnictvem z dlouhé chvíle daleko náchylnější než jejich manželé.

Dalším neméně důležitým tématem, jež zde analyzuji, jsou milostné poměry mezi kolonizátory a kolonizovanými, lépe řečeno, zaprvé mezi bílými muži a domorodými ženami, za druhé mezi bílými ženami a domorodými muži. Prvnímu podtématu spisovatelé ve svých románech a povídkách věnovali relativně široké spektrum příběhů. Především Rudyard Kipling, jenž se v tomto bodě zabýval, dle mého názoru, morální otázkou a psal o zkušenostech, které by měly potencionální evropské mladíky od takového činu odradit. Za pozornost stojí postřeh, že Kipling ve většině svých povídek o „nerovném“ poměru nebo manželství mezi bělochem a domorodkou tento svazek ukončuje z valné části smrtí domorodé ženy. O milenkách či prostitutkách z řad kolonizovaného obyvatelstva autoři mlčí. Spíše se v beletristickém textu nacházejí informace rovnou o tom, že se běloši domorodých žen a dívek stranili. Nicméně tomu asi tak úplně nebylo, jak na druhou stranu píše, i když pouze okrajově, Joseph Conrad.

V této podkapitole analyzuji rovněž neméně důležité téma, týkající se milostných poměrů mezi bílými ženami a domorodými muži. Na základě analýzy krásné literatury k tomuto fenoménu vyvozují obecněji platný závěr, o kterém si navíc myslím, že v britské společnosti probíhal jako dlouhodobý proces utváření si názoru. Na příkladech ke zmíněnému fenoménu analyzuji u romanopisců a povídkářů tento jev od povstání sipáhů v roce 1857 až do první světové války nejprve jako tabuizovaný (nejspíše tak tomu i ve skutečnosti bylo). A to nejen u těch spisovatelů, kteří v tomto období tvořili, ale i u těch příběhů mladších autorů jež se k této době vztahují. V následné meziválečné době se téma poměru mezi bílými ženami a domorodými muži v některých příbězích již objevuje, ačkoli knihy, dotýkající se tohoto tématu, byly vydány až po druhé světové válce. Přesto vnímám meziválečnou epochu na stránkách krásné literatury jako jakýsi přerod tématu smíšeného manželství od tabuizovaného k tiše trpěnému. V poválečné době, vzhledem ke krásné literatuře, zastávám názor, že proběhla další proměna vnímání smíšeného manželství k lepšímu. Od té doby je chápáno jako společensky tolerované. Celkově tedy chápu beletristickou „diskuzi“ k tomuto tématu striktně kopírující realitu daných historických období.

Další téma, pomínu-li drobnou odbočku o fascinaci přebarvování pokožky, o níž se v beletrii někteří autoři okrajově zmiňují, jsem nazval „*Strětem*

civilizací“. Zde jsem se zabýval analýzou beletristicky ztvárněných nejdůležitějších témat, jež během mého studia textů sama vyplynula. Těmi jsou pro Brity a domorodé obyvatelstvo posunuté významy chápání řeči u obou zúčastněných stran. S tím, dle mého názoru, souvisí vnímání odlišného náboženství a od toho se také odvíjí pro obě strany rozdílné chápání spravedlnosti. Na uvedených beletristických příkladech analyzuji svůj postřeh, že v případě fenoménu „střetu civilizací“, sice Britové naučili kolonizované obyvatelstvo svému jazyku a ne naopak, a to z čistě pragmatického důvodu, ale pokud chtěli, aby jejich impérium i nadále fungovalo, měli, dle mého názoru podloženého analýzou reflexe krásnou literaturou, mimo jiné lépe dbát o domorodé obyvatelstvo v oblastech, jakými byl místní kolorit, tzv. zvykové právo a s tím související náboženství.

Téma koloniálního rasismu se s větší či menší intenzitou prolínalo od začátku až do konce celé kapitoly, nicméně vybočující poznámky v beletristicky zpracované formě jsem ponechal až ke konci podkapitoly. Zde jsem analyzoval na vybraných dílech, například na poezii Rudyarda Kiplinga a příbězích jiných autorů, choulostivou otázku, zda lze koloniální spisovatele a skrze ně i většinu tehdy žijících Britů vnímat jako rasisty v dnešním chápání tohoto výrazu. Dospěl jsem k poznatku, jmenovitě u Kiplinga, že spíše než rasistou byl člověkem-pozorovatelem, který nazýval jevy kolem sebe jmény, o nichž bychom dnes s určitostí mohli říct, že mají pejorativní zabarvení, ale v době, kdy s nimi operoval, soudím,²⁰⁷ že nic z této negativní slovní konotace neexistovalo. Ovšem to samé nemohu už tak jasně říct ve vztahu k Josephu Conradovi či Arthuru Conanu Doylovi, jejichž některé z „výkřiků“ obsažených v knihách odsuzuji jako rasistické výlevy a chápu je v dnešním smyslu slova. Za zajímavý příspěvek k tomuto tématu se jeví rovněž Kiplingova myšlenka ohledně budoucího „jednou“, kdy se kolonizované národy vyjádří o svých záležitostech samy. Je tedy poměrně těžké na základě analýzy reflexe krásnou literaturou najít jednoznačnou odpověď na otázku, zda se Britové obecně chovali jako rasisté, přikláním se k názoru, že většina z nich na základě Darwinovy teorie „nazývala věci pravými jmény“, aniž by tím cokoli sledovala.

Posledním tématem, které jsem na stránkách krásné literatury analyzoval, je otázka, která do jisté míry souvisí se „střetem civilizací“. Tou otázkou mám na

²⁰⁷ ORWELL, G., *Uvnitř velryby a jiné eseje, Kipling*, Brno 1997.

mysli diskuzi k tématu Britského impéria reflektovanou na stránkách krásné literatury. Myslím si, že toto téma bylo až do konce druhé světové války, respektive vzniku samostatných států Indie a Pákistánu, značně ožehavou záležitostí a že názory na Britské impérium vložené do úst románových postav byly ve skutečném světě zastávány pouze hrstkou intelektuálů. Tomu nasvědčuje i fakt, že většina analyzovaných případů se týká s výjimkou E. M. Forstera těch autorů, kteří publikovali až v druhé polovině 20. století, tedy v době, kdy se Britské impérium začalo z mapy světa vytrácet.

Třetí kapitola

Vybrané konflikty v Britském impériu zobrazené na stránkách krásné literatury

V posledním století existence Britského impéria, tj. od poloviny 19. století, došlo k řadě menších i větších vojenských konfliktů, z nichž některé zaznamenali britští spisovatelé jako pozadí ke svým příběhům. Cílem této kapitoly je analýza reflexe vojenských střetů z vybraných děl krásné literatury se skutečností. Vybrané konflikty jsem uspořádal chronologicky, přičemž před obsáhlejší bloky jsem uvedl stručnou analýzu těchto událostí. K ostatním tématům, která v této kapitole analyzuji, jsem historický kontext odkazoval do poznámek pod čarou.

Prvním tématem je povstáním sipáhů v letech 1857-1859 v Indii. Na příkladu této rebelie porovnávám reflexi tématu povstání u dvou romanopisců – sira Arthura Conana Doylea a Jamese Gordona Farrella. Poté jsem analyzoval Kiplingovo vyprávění o anglických šarvátkách ve druhé polovině 19. století v indickém pohraničí. Dále jsem pokračoval komparací reflexe takových konfliktů, jakými byly bitvy u Omdurmánu nebo u Spion Kopu během búrské války očitým svědkem a romanopiscem. Následně jsem na základě studia románu o irských nepokojích z počátku dvacátých let 20. století analyzoval literární reflexi těchto událostí. Na konci této kapitoly jsem na základě studia románu, v němž autor líčí proces ztráty autority britské koloniální správy v jedné údajně fiktivní středoafričské britské kolonii, zrekonstruoval vývoj událostí, jež ve svém historickém důsledku vedly k nastavení cesty vzniku samostatného státu.

V závěru kapitoly na zmíněných příkladech z krásné literatury shrnuji to, co lze i co nelze v případě literární reflexe k analyzovaným tématům považovat za historický fakt a na základě jakých faktorů se tak domnívám.

3.1 Velké indické povstání v letech 1857-1859

Všeobecně se má za to, že roznětkou pro povstání indických vojáků - sipáhů²⁰⁸ sloužících Východoindické společnosti, bylo zavádění nového druhu

²⁰⁸ Srv. HOLMES, T. R. E., *History of the Indian Mutiny*, 1883; KAYE, W., - MALLESON, G. B., *History of the Indian Mutiny* (ed. LONGMANS), 6 svazků, 1897; FORREST, G. W., *History of the Indian Mutiny*, 3 svazky, 1904-1912; SEN, S. N., 1857, 1957; EDWARDES, M., *Red Year: The Indian Rebellion of 1857*, London 1975; HIBBERT, Ch., *The*

pušek pod názvem *Enfield* a s tím souvisejícího střeliva - patron.²⁰⁹ Přezbrojování na nový druh pěchotních zbraní bylo pouze „poslední kapkou“ v dlouhém výčtu diskriminace domorodých vojáků společností. Mezi nejpalčivější problémy, viděno z pohledu sipáhů, patřilo neustálé snižování žoldu a s tím související i rozdíl v platech mezi evropskými a domorodými vojáky, dále nucení sloužit i v jiných oblastech vnitrozemí subkontinentu nebo dokonce v zámoří.²¹⁰ Veteráni u svých útvarů přesluhovali, nemocní a dlouhodobě zranění vojáci museli dále vykonávat vojenskou službu bez ohledu na své handicapy a tolik ve vojsku důležitý prvek povyšování končil pro sipáhe u hodnosti kapitána (súbedára). Kromě toho někteří angličtí důstojníci šířili mezi domorodými vojáky křesťanství.²¹¹ Kromě Britů zaváděných a tolerovaných nešvarů v domorodé armádě byl jedním z velmi důležitých bodů, proč se povstání rozšířilo po celém severu země, i necitlivé zasahování Východoindické společnosti do dědičné pozemkové držby civilního muslimského a hinduistického obyvatelstva.²¹² Všechny tyto hlavní vyjmenované faktory měly za následek to, čemu se dnes říká povstání sipáhů nebo také velké indické povstání, které s plnou silou vypuklo v polovině roku 1857 a s dozvuky trvalo až do prvních měsíců roku 1859.²¹³

K prvnímu konfliktu došlo v lednu roku 1857 nedaleko Kalkaty ve městě Dumdum, další následoval 26. února u 19. pěšího pluku v Bérhampur, kde domorodí vojáci odmítli fasování nových pušek kvůli tomu, že nábojnice byly od výrobce namazány hovězím nebo vepřovým lojem, což uráželo hinduistické i muslimské vyznání víry. Za tento přestupek se rozhodli Britové pluk odzbrojit a rozpustit. Zhruba o měsíc později již došlo k otevřené vzpouře u 34. pěšího pluku v Bérakpuru, kde po nezdařených pokusech o uklidnění situace seržantem Hewsonem a plukovníkem Baughem zakročil až generál Hearsay. I tento pluk pak čekal stejný osud jako jeho předchůdce v Bérhampur. Události, jež se odehrály

Great Mutiny: India 1857, London 1980, ANDERSON, C., *Indian Uprising of 1857-8: Prisons, Prisoners and Rebellion*, New York 2007.

²⁰⁹ SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 222-223; BROWN, J. M., *Modern India: The Origins of an Asian Democracy*, Oxford 1994, s. 88.

²¹⁰ Tento jev se mnohým sipáhům, hlavně hindům, nelíbil z náboženských důvodů, jelikož by se vyšší kasty sloužící ve vojsku mohly při opuštění země „znečistit“. Srv. BROWN, J. M., *Modern India: The Origins of an Asian Democracy*, Oxford 1994, s. 88.

²¹¹ PILÁT, J., *Dobyvatelé, proroci, patrioti*, Praha 1965, s. 135-136; SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 222; BROWN, J. M., *Modern India: The Origins of an Asian Democracy*, Oxford 1994, s. 88.

²¹² BROWN, J. M., *Modern India: The Origins of an Asian Democracy*, Oxford 1994, s. 89-93; SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 220-222.

²¹³ SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 224.

mezi 6. a 10. květnem v Méráthu nacházejícím se zhruba čtyřicet mil od Dillí, zavdaly posléze příčinu rozšíření povstání do dalších oblastí. Scénář ohledně vojenské vzpoury se opakoval s tím rozdílem, že zde odmítli nové patrony domorodí kavaleristé. Během 10. května v návaznosti na předchozí události vypuklo v Méráthu protibritské povstání, jehož se zúčastnili i místní obyvatelé města.²¹⁴ Následující den padlo do rukou vzbouřených jednotek Dillí, v němž zmasakrovaly všechny Brity, které po cestě potkaly. Povstalci pronikli k Baháduru Šáhovi²¹⁵, jehož jako potomka mughalských vládců provolali císařem Hindustánu,²¹⁶ a etapu ovládnutí města završili útokem na britský arzenál a jeho posádku, která ukončila svou marnou obranu vyhozením se do povětří i s muničním skladem. Přesto vzbouřenci získali velké zásoby střelného prachu a pušek.²¹⁷

Díky dobře organizovanému systému komunikace sipáhů nešlo o izolované vzpoury, ale o rozvětvené spiknutí díky předákům domorodých pluků, kteří překonávali i velké vzdálenosti mezi vojenskými jednotkami a jako symbol odporu šířili po zemi chlebové placky.²¹⁸

Po událostech v Méráthu se ještě v květnu vzbouřily posádky ve většině měst na severu země, mezi něž patřil Fírózpur, Muzzafarnagar, Alígarh, Naušahra, Itáva, Mainpurí, Rúrčí, Éta, Násirabád, Mathura, Lakhnáu, Šahdžahánpur a Barélí. Na začátku června se povstání šířilo do Murádábádu, Badájúnu, Azamgarhu, Sítápuru, Nanárásu, Džávapuru, Kánpuru a Džhánsí. Sedmého června padl do rukou sipáhů Iláhábád.²¹⁹ V ose mezi Agrou, vzdálenou od Bérakpuru asi 750 mil, se nacházel v době vzplanutí povstání pouze jeden ryze

²¹⁴ PILÁT, J., *Dobyvatelé, proroci, patrioti*, Praha 1965, s. 136.

²¹⁵ Bahádur Šáh II. (1775-1862, vládl v letech 1837-1857), byl posledním mughalským císařem a pod jménem Zafar významným urdským básníkem. Nastoupil na trůn po svém otci Akbaru Šáhu II. v době, kdy převládající mocenskou silou v zemi byla Východoindická společnost. Vůdcové povstání v roce 1857 ho prohlásili nejvyšším vládcem Indie, ačkoli o to nestál. Za tento čin ho Britové poslali do exilu do Barmy v Rangúnu, kde zemřel.

²¹⁶ SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 224; PILÁT, J., *Dobyvatelé, proroci, patrioti*, Praha 1965, s. 136-138.

²¹⁷ PILÁT, J., *Dobyvatelé, proroci, patrioti*, Praha 1965, s. 136; BROWN, J. M., *Modern India: The Origins of an Asian Democracy*, Oxford 1994, s.86-87.

²¹⁸ SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 222; PILÁT, J., *Dobyvatelé, proroci, patrioti*, Praha 1965, s. 137.

²¹⁹ PILÁT, J., *Dobyvatelé, proroci, patrioti*, Praha 1965, s. 139; KRÁSA, M., MARKOVÁ, D., ZBAVITEL, D., *Indie a Indové: Od dávnověku k dnešku*, Praha 1997, s. 194.

britský pluk,²²⁰ navíc zde bylo zhruba sto stanic s menším počtem Angličanů. Domorodí vojáci odřízli kontrolu kolonizátorů nad provinciemi, které se nacházely v severní a centrální části indického subkontinentu, konkrétně se jednalo o Avadh, Róhilkhand, Bundélkhand, Ságar a Narmadu.²²¹ Rovněž se vzbouřila skoro celá domorodá bengálská armáda.²²²

Nicméně v tomto bodě hnutí ustrnulo, jelikož povstalcům chybělo jednotné vedení, plán dalšího postupu, stejně jako vůdčí osobnosti, jež by celkově povstání zaštitily. Zásadní otázkou pro další postup povstání bylo rolnictvo, které na rebelii nemělo zájem z toho důvodu, že do čela vzpoury se postavili vyvlastnění feudálové, kteří slibovali všem, kdo se k nim připojí, po vítězství lepší podmínky života, právě až na zmiňované drobné hospodáře.²²³

Naproti tomu Britové po počátečním šoku rozpustili zbytky dosud nerozhodných sipáhských pluků. Do vzpourou nakažené oblasti posléze stáhli ryze britské jednotky nejen z Indie, ale i z Barmy a Persie, dále vojska, která se připravovala na expedici do Číny, a po zprávách, jež dorazily do Británie, vypluli vojáci i odtud. Početní stavy v „bílých“ plucích rychle stouply ze 45 000 na 112 000 vojáků a v Indii se vytvořila nová armáda z loajálních sikhských oblastí, především Paňdžábu²²⁴ a Severozápadní provincie o síle 310 000 mužů.²²⁵ Do karet kolonizátorům hrálo i to, že měli v rukách technické vymoženosti, jakými byl například telegraf, s jehož pomocí se dokázali na velké vzdálenosti organizovat, nebo to, že vzbouřenci nedobyli ani jeden přístav.²²⁶

Přes všechny výhody vnikli Angličané do Dillí až 14. září a další týden o město sveřepě bojovali. Následně britské jednotky po čtyři měsíce plenily, loupily a vraždily dillíské obyvatele bez jakéhokoli rozdílu. Rodinu Bahádura Šáha Angličané vyhladili, ačkoli vládce po celou dobu povstání sympatizoval

²²⁰ Jednotky, jež sloužily v této oblasti, se právě účastnily anglo-perských konfliktů nebo krymské války. Srv. BROWN, J. M., *Modern India: The Origins of an Asian Democracy*, Oxford 1994, s. 88.

²²¹ PILÁT, J., *Dobyvatelé, proroci, patrioti*, Praha 1965, s. 138; SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 222.

²²² SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 222. PILÁT, J., *Dobyvatelé, proroci, patrioti*, Praha 1965, s. 148.

²²³ PILÁT, J., *Dobyvatelé, proroci, patrioti*, Praha 1965, s. 149.

²²⁴ Po tvrdých a krvavých zákrocích správce provincie Johna Lawrence a plukovníka Nicholsona se Paňdžáb podařilo od šířící se vzpoury ochránit. Nemalou roli zde hrály britské vládě věrné jednotky sikhů, které nesouhlasily s programem muslimských sipáhů na obnovení mughalské říše. SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740 – 1947*, Oxford 1965, s. 225.

²²⁵ PILÁT, J., *Dobyvatelé, proroci, patrioti*, Praha 1965, s. 145.

²²⁶ PILÁT, J., *Dobyvatelé, proroci, patrioti*, Praha 1965, s. 148.

s kolonizátory, a jeho samého jako pětasedmdesátiletého starce internovali v Rangúnu v Barmě, kde po čtyřech letech zemřel.²²⁷

Po dobytí Dillí ovšem boje neskončily a Britové se soustředili na dobývání severní Indie, které trvalo ještě zhruba následující rok. V lednu 1858 si opět podrobili nížinnou oblast v okolí Mérathu, posléze okupovali provincii Avadh, 20. března s konečnou platností získali Lakhnaú a 3. dubna pevnost v Džhánsí.²²⁸ Někteří z vedoucích postav povstání padli v bojích, jako například Lakšmí Báí.²²⁹ Jiné osobnosti, mezi něž patřili Tántija Tópí,²³⁰ Kumár Sinh, Maulví Ahmád Šáh nebo Nána Sáhí,²³¹ zradila probritská knížata nebo se ztratili po pronásledování v horách či džunglích.²³² Na začátku roku 1859 Angličané obnovili status quo. Celkem si povstání vyžádalo zhruba 11 000 obětí z řad kolonizátorů, z nichž pouze čtvrtina padla v bojích. Počty zabitých sipáhů se vyšplhaly zhruba ke 100 000 a ubitého domorodého obyvatelstva bylo daleko více.²³³

Ještě během konfliktu byla 2. srpna 1858 zrušena Východoindická společnost a Indie se stala korunní kolonií. Po povstání sipáhů proběhlo mnoho Brity inicializovaných hospodářských a sociálních změn, jež v zemi fungovaly potažmo až do odchodu kolonizátorů v roce 1947.²³⁴ Dillí jako muslimské centrum po povstání ztratilo svou částečně nezávislou pozici a bylo správně začleněno do paňdžábské oblasti, navíc začalo na úkor hinduistické Kalkaty na dalších třicet let upadat.²³⁵

²²⁷ SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 225-226, 227-228; PILÁT, J., *Dobyvatelé, proroci, patrioti*, Praha 1965, s. 146.

²²⁸ SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 226-227.

²²⁹ Lakšmí Báí (1835-1858), byla manželkou maharádžy z Džhánsí a jednou z nejdůležitějších postav indického povstání. Symbol odporu proti vládě Východoindické společnosti v zemi. Během povstání se společně s Tántijou Tópím proslavila dobytím pevnostního města Gválijaru. Při následném obléhání tohoto města Brity v převlečení za vojáka padla při obraně města. Díky svým ctnostem je uctívána v Indii dodnes.

²³⁰ Vlastním jménem Rámačandra Pandurang Tope (1814-1859), indický vůdce během povstání sipáhů, proslavil se vyhnáním jednotek generála Windhama z Kánpuru. Posléze zrazen svým přítelem Mánem Sinhem a vydán do rukou Britů, kteří ho popravili oběšením v Šivpuri.

²³¹ Vlastním jménem Dhondu Pant se narodil roku 1824. Jeden z mnoha vůdců indického povstání. Nechvalně se proslavil během úskočného masakru Kánpurské posádky na řece v blízkém okolí města. Nánu Sáhíba se Angličanům chytit nepodařilo a jeho jméno je ještě po mnoho let děsilo. Srv. GUPTA, P. CH., *Nana Sahib and the Rising at Cawnpore*, Oxford 1963.

²³² SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 227.

²³³ PILÁT, J., *Dobyvatelé, proroci, patrioti*, Praha 1965, s. 148.

²³⁴ SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 228, 229-230.

²³⁵ SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India 1740-1947*, Oxford 1965, s. 228; PILÁT, J., *Dobyvatelé, proroci, patrioti*, Praha 1965, s. 150.

3.1.1 Povstání sipáhíů na stránkách krásné literatury

Prvním velkým konfliktem, který spadá do zhruba stoletého období končícího po druhé světové válce, bylo již zmíněné povstání sipáhíů v Indii. Tímto tématem se nechali inspirovat mnozí spisovatelé.²³⁶ Ve své práci analyzuji informace z knihy Arthura Conana Doylea nesoucí název „Podpis čtyř“ (*The Sign of Four*; 1890) a porovnávám je s příběhem Jamese Gordona Farrella „Obléhání Krišnapuru“ (*The Siege of Krishnapur*; 1975), v němž podrobně líčí nejen osudy jednotlivců, kteří bránili bělošskou enklávu v Indii, ale popisuje rovněž celý průběh povstání.

Na otázku, zda by bylo možné, aby vypukla jakási revolta, přišla podle Farrella odpověď v podobě tzv. symbolických zpráv s čapátí.²³⁷ „První náznak neklidu se do Krišnapuru dostavil s tajemnými zásilkami čapátí, upečeného z hrubé mouky a velikosti i tloušťkou připomínajícího suchary. Ke konci února 1857 zaplavily tyto zásilky zemi jako epidemie.“²³⁸ Tato zpráva dorazila jednoho večera i správci fiktivní Krišnapurské rezidence.²³⁹ Následně se depeše se čtyřmi kusy čapátí několikrát pravidelně objevily a posléze zmizely.

Arthur Conan Doyle se o předzvěstech povstání ve srovnání s J. G. Farrellem vyjadřuje poměrně lakonicky, pouze na podkladě laického vypravování životního příběhu bývalého vojáka sloužícího v Indii, posléze plantážníka, sběha a kriminálního. „Bez jakékoli předchozí výstrahy vzplanulo pojednou veliké povstání. Jeden měsíc byla Indie ještě tak tichá a mírumilovná jako třeba tady Surrey nebo Kent; příští měsíc se však utrhl z řetězu dvě stě tisíc černých d'áblů a země se proměnila v peklo.“²⁴⁰

O příčině povstání indických pluků můžeme u Farrella číst, že na počátku nepokojů byl problém s otevíráním papírových nábojnic, které byly namočený ve zvířecím loji, aby prach nezvlhnl. „„Jak víte, puška se nabíjí tak, že se prachová

²³⁶ Další beletristická díla k tématu povstání sipáhíů, srv.: FENN, C. R., *For the Old Flag: A Tale of the Mutiny*, London 1899; FRASER, G. M., *Flashman in the Great Game*, London 1975; GRANT, J., *First Love and Last Love: A Tale of the Mutiny*, New York 1869; KAYE, M. M., *Shadow of the Moon*, New York 1979; LEASOR, J., *Follow the Drum*, London 1972; MASTERS, J., *Nightrunners of Bengal*, New York 1951, RAIKES, W. S., *12 Years of a Soldier's Life In India*, Boston 1860; ANURAG, K., *Recalcitrance: a novel based on events of 1857-58 in Lucknow*, Lucknow 2008.

²³⁷ Chlebové placky.

²³⁸ FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 11.

²³⁹ Předlohou k událostem byla města Lakhnaú (Lucknow) a Kánpur (Cawnpore).

²⁴⁰ DOYLE, A. C. s., *Podpis čtyř*, Brno 1997, s. 188.

náplň nasype hlavní do prachové komory a pak se navrch upěchuje kulka. No a ten prach se dodává v malých papírových balíčcích, kterým se říká nábojnice ..., abychom mohli do hlavní prach vsypat, musíme na jednom konci papír odtrhnout a při výcviku to vojáky učíme dělat pomocí zubů. [...] Vsypete do hlavní prachovou náplň, a pak místo abyste zbytek nábojnice vyhodila, nacpete [kompletní náboj, pozn. V. B.] dovnitř navrch. Ale protože se tam vejde přesně na míru, musíte ho namazat, jinak by se kulka zasekla. U nové enfieldské pušky, která má v hlavní vodící drážky, by se takový kompletní náboj určitě zasekl, pokud by nebyl namazaný.“ „Propána, tak ono šlo o ten tuk.“ „Samozřejmě že o tuk, to je to, čeho se chuděra sipáhí polekal! Najednou ho prostě napadlo, že ten tuk pochází z vepřového nebo hovězího loje, a nebylo mu po chuti, že by se toho měl dotknout rty, protože mu to jeho náboženství zakazuje. [...] Ostatně [tuk, pozn. V. B.] zapáchá tak nechutně, že smrad sám by mohl vyvolat epidemii, neřku-li přímo vzpouru. Hudson dodal, že 27. února došlo ještě k jedné nepříjemnosti, a to v Bérhampur, sto mil na sever, kde devatenáctý bengálský pěší pluk odmítl vstoupit na přehlídku nárazové zápalky; protože ani jeden evropský oddíl nebyl přítomen, nebylo možné vypořádat se s tou rebelií na místě [...] nyní odbojný oddíl odvádějí do Barrackpuru, kde bude rozpuštěn.“²⁴¹ V jiném smyšleném Farrellově indickém místě, jménem Captaingaňdzi, nedaleko Krišnapuru, se sipáhíové vzbouřili „a při přehlídce napadli své důstojníky.“²⁴² Po této události ti, co bez zranění vyvázli z masakru, měli problém „vylíčit, jak to doopravdy bylo. Každému se do paměti vryly dvě či tři hrůzné scény: Angličanka, jež se s rozseknutým hrdlem pokouší dotyčnému cosi sdělit, nebo kamarád, který se vy vývrtce rítí do víru sekajících sipáhů; takové a podobné obrazy měli před očima. [...] Stežší bylo možné udělat si skutečný obrázek o tom, co se stalo, a také to za čas vzdali. Ze dvou desítek podřízených, jimž se podařilo uprchnout, většina do té doby neviděla mrtvého člověka ..., rozhodně ne mrtvého Angličana ..., tu a tam člověk občas narazil na mrtvolu domorodce, ale to bylo přece jen něco trochu jiného.“²⁴³

Situace, která vznikla, zavdala příčinu nejen Angličanům, ale i všem jejich sympatizantům, aby hledali skryš v Krišnapurské rezidenci či jejím bezprostředním okolí, jelikož to byla mohutná stavba, která se v případě

²⁴¹ FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 34-35.

²⁴² FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 103.

²⁴³ FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 108-109.

nebezpečí mohla na několik dní s trochou fantazie proměnit, vzhledem k místním poměrům, na obrannou baštu.²⁴⁴ Počet bojeschopných v enklávě nepřesáhl podle Farrella zhruba dvou set padesát, Euroasiaty nepočítaje. Nicméně *„proti obrovskému množství mužů, jež byli schopni zmobilizovat sipáhíové, byla ozbrojená síla rezidence směšná.“*²⁴⁵

Kolonizátoři podcenili sílu povstání nespokojených indických pluků a tak se poznenáhla stalo, že *„celá země připomínala roj podrážděných včel. Tu a tam se shromáždily malé skupinky Angličanů, ale i ty ovládaly jenom nepatrný kousek země, který ležel v dostřelu jejich pušek. Všude jinde se z Angličanů stali bezmocní uprchlíci. Byl to boj miliónů proti stovkám a nejstrašnější na tom bylo, že ti, proti kterým jsme bojovali, pěchota, jízda a střelci, byly naše vlastní vzbouřené oddíly, které jsme vycvičili a zformovali, že bojovaly našimi zbraněmi a za zvuků našich polnic.“*²⁴⁶

Mohlo se stát, že bělošští plantážníci, kteří nehledali pomoc v jedné z mnoha enkláv, ačkoli se vyskytli v ohrožení, mohli dopadnout tak, jak se o tom zmiňuje Doylův zločinec. *„Noc co noc byla obloha ozářena rudým přísvitem hořících bungalovů a den co den putovaly přes naše pozemky malé skupinky Evropanů s ženami a dětmi, prchající do Agry, kde byla nejbližší vojenská posádka. Abel White byl starý paličák. Vzal si do hlavy, že se celá ta záležitost moc zveličuje a že povstání bude potlačeno se stejnou rychlostí, s jakou vzplanulo. Klidně vyesedával na verandě, popíjel whisky se sodou a kouřil manilské doutníky, zatímco kolem něho byl celý kraj v plamenech. [...] Jenomže jednoho dne došlo ke katastrofě. Byl jsem na vzdálené plantáži a pomalu jsem se večer vracel na koni domů, když jsem pojednou na dně srážného a vyschlého říčního koryta uviděl jakousi podivnou, podezřele zkroucenou hromádku. Zajel jsem se tam na to podívat a naskočila mi husí kůže, poněvadž to bylo tělo Dawsonovy ženy, rozřezané na kusy a napůl už sežrané šakaly a divokými psy. O kus dál ležel na cestě tvář k zemi mrtvý Dawson s vystřeleným revolverem v ruce a před ním se válela těla čtyř mrtvých Sepojů. [...] Bylo mi jasné, že svému zaměstnavateli už v ničem nepomohu a že přijdu o život i já, jestli se do té věci zapletu. Z místa, kde jsem stál, viděl jsem stovky černých d'áblů, se zády ještě červeně pomalovanými,*

²⁴⁴ FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 106-107, 110, 122, 13.

²⁴⁵ FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 107.

²⁴⁶ DOYLE, A. C. s., *Podpis čtyř*, Brno 1997, s. 188.

jak tancují a zpívají kolem hořícího domu. [...] Ze všech končin nám přicházely ty nejhorší zprávy [...] Ze všech světových stran nám hrozilo jen mučení, vraždění a zvěrstva.“²⁴⁷

I přes mnohonásobnou přesilu v poli nebyli schopni sipáhíové bělošskou enklávu v Krišnapuru dobýt, ačkoli používali ty samé zbraně. Chybělo jim velení, které by zasadilo obráncům zdrcující ránu.²⁴⁸ Krišnapurská osádka čelila během povstání kromě houfů indických vojáků i problémům, jakými bylo vypuknutí cholery a jiných nemocí, tenčícím se zásobám potravin a střelného prachu či dešťům, které rozpouštěly zákopy okolo rezidence.²⁴⁹ Jednou z mála vzpruh pro obránce byla vlající britská vlajka. Ta „měla rozhodující vliv na morálku posádky; připomínala každému, že bojuje za cosi důležitějšího než jen o svůj holý život.“²⁵⁰ Po více jak šesti týdnech neúspěšného obléhání Krišnapurské rezidence prolomil silný anglický vojenský sbor sipáhíjské obklíčení a zbytek bělošských obyvatel zachránil.²⁵¹

3.2 Fragменты jiných konfliktů

V Kiplingových příbězích se nelze o vojenských akcích dočíst mnoho,²⁵² dvě z jeho povídek nicméně odkazují na jakási „miniaturní vojenská tažení“ spojená s přeplaváním řeky Irávádí.²⁵³ Cílem této vojenské mise bylo zničení

²⁴⁷ DOYLE, A. C. s., *Podpis čtyř*, Brno 1997, s. 188-189.

²⁴⁸ FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 153-154.

²⁴⁹ FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 266-344.

²⁵⁰ FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 189.

²⁵¹ FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990, s. 347-350.

²⁵² Od šedesátých let 19. století byl ve vnitrozemí Indie, až na drobná rolnická povstání, klid. V pohraničních oblastech tomu bylo zcela opačně, především kvůli rozpínavosti carského Ruska. Británie se kolem Indie snažila vytvořit nárazníková území proti možnému vpádu Rusů či jiných velmocí. Kvůli tomu proběhla první britsko-afghánská válka v letech 1839-1842, která pro Brity skončila nezdarem. Mezitím v roce 1854 se smluvním vazalem britské Indie stal Balúčistán. Druhá britsko-afghánská válka v letech 1878-1880 sice umožnila Britům zastavit pronikání Rusů do vnitrozemí, ale britské veřejné mínění válku odsoudilo jako zbytečnou. V osmdesátých a devadesátých letech Britové usilovali o zpřesnění hranice mezi Afghánistánem a Indií a v letech 1893-1896 vznikala tzv. Durandova linie, podle tajemníka ministerstva zahraničí indické vlády sira Mortimera Duranda. Roku 1895 proběhlo narovnání hranic britsko-ruskou komisí mezi Afghánistánem a Ruskem a posléze až k Číně. Tehdy vznikl tzv. Váchánský koridor, úzký pruh afghánského území mezi britskými a ruskými državami, který se dotýkal čínských hranic. Dalšími pohraničními konflikty byla třetí britsko-barmská válka, která skončila roku 1886 připojením Horní Barmy k indickému území. K poslední britské výpravě na konci 19. století patřila vojenská expedice do Tibetu, v níž Britové roku 1904 donutili Tibeťany podepsat obchodní smlouvu s Británií, a byla potvrzena platnost sikkimsko-tibetské hraniční linie z roku 1890. Srv. BILGRAMI, A. H., *Afghanistan and British India 1793-1907*, New Delhi 1972; ALDER, G. J., *British India's Northern Frontier 1865-1895: A Study in Imperial Policy*, London 1963; HOPKIRK, P., *The Great Game: The Struggle for Empire in Central Asia*, New York 1992.

²⁵³ KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, II. sv., s. 196-197.

loupežné bandy, která obchodovala se zbraněmi a terorizovala okolí. Za povšimnutí stojí pasáž, ve které se Kipling rozepisuje o tom, jak od jednoho lupiče získával dotyčný voják informace. „*„Zacházejte s ním mírně!“ pravil náš poručík. Zavedl jsem ho tedy o kus dále do džungle a vzal jsem s sebou barmanského tlumočníka a vytěrák. Pak jsem řekl tomu chlapovi: „Můj mírumilovný příteli, teď se hezky posad’ a pověz mému příteli zde, kde jsou tvoji soudruzi - jsou-li doma!“ Při tom jsem ho seznámil se svým vytěrákem a on počal ihned brebentit. Náš tlumočník překládal a když chlapovi docházela paměť, pomáhal jsem svému oddělení pro zpravodajskou službu trochu vytěrákem.*“²⁵⁴ Akce je kuriózní a tím pádem pro Kiplinga zajímavá v tom, že vojáci museli v noci přeplavat širokou řeku pouze ve spodním prádle a posléze se takto utkat s bandity.²⁵⁵ Moment překvapení byl pro opačnou stranu velice silný a zásah byl tudíž úspěšný. „*Když jsme byli všichni oblečeni, počítali jsme mrtvé nepřátele - pětasedmdesát lupičů kromě poraněných. Zmocnili jsme se pěti slonů, ukořistili jsme sto a sedmdesát Sniderovek, dvě stě dýk a spousty jiných lupičských věcí. Z nás nebyl poraněn ani jeden muž.*“²⁵⁶

V jiné Kiplingově knize jménem Stopka & spol. (*Stalky & Co.*) se nachází povídka, v níž čteme vyprávění příběhů ostřílených britských vojáků sloužících ve všech koutech impéria, především se však jejich vzpomínky ubíraly k prožitkům na severní hranici Indie, kde v poslední čtvrtině 19. století nebyla nouze o „šarvátky“ s bojovnými horskými kmeny Indicko-Afghánského pomezí. Poměrně dobrou ukázkou charakteristiky tamních přestřelek je, když jeden z hlavních aktérů příběhu seznamuje své spolubojovníky nad situací v údolí, kde část bojovníků zneprátelených kmenů zaskočila britskou vojenskou družinu při stavbě silnice: „*Stopka nám vyložil, že Maloti a Cháchajové povstali společně a odložili krevní mstu, dokud si to nevyřídí s námi. Ti chlapi, co vidíme za strží, že jsou Cháchajové. Vzdušnou čarou byli od nás skoro půl míle a udělali si tam z kamení primitivní střelecký úkryty, aby tam mohli i přespávat a nás vyhladovět. Povídal, že Maloti jsou porůznu kolem nás. Za tvrzí se neměli čím křejt, jinak tam byli taky. Stopka si z Malotů moc nedělal, to spíš z Cháchajů. Povídal, že Maloti jsou proradný a zbabělý krysy. Mně jen pořád nešlo do hlavy, proč se ty dvě bandy*

²⁵⁴ KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, I. sv., s. 167.

²⁵⁵ KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, I. sv., s. 168.

²⁵⁶ KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, Praha 1927, I. sv., s. 172.

nespojí a nenapadnou nás. Muselo jich tam bejt přinejmenším pět set. Stopka mi vysvětlil, že si moc navzájem nevěří, protože doma jsou od nepaměti v sobě, a když se jedinkrát pokusili zaútočit, tak že mezi ně hodil pár granátů, což je poněkud otrávil.“²⁵⁷

To, co Kipling popisoval pouze z pozice vypravěče, do jisté míry na vlastní kůži zažil mladý Winston Churchill během tažení v Afghánských horách roku 1897 a o němž posléze napsal svou první knihu nesoucí název „Příběh Malakandského sboru“ (*The Story of the Malakand Field Force: An Episode of Frontier War*; 1898).²⁵⁸

3.2.1 Súdánské tažení a bitva u Umm Durmánu

Dobytí Chartúmu derviškými vojsky a porážku generála Gordona²⁵⁹ stejně jako bitvu u Umm Durmánu (Omdurmánu) či vojenské akce Britů na území dnešního Súdánu v letech 1884-1898²⁶⁰ v podobě románu podrobně ztvárnil

²⁵⁷ KIPLING, R., *Stopka & spol.*, Praha 1971, s. 158.

²⁵⁸ CHURCHILL, W., *Příběh Malakandského sboru*, Brno 1997.

²⁵⁹ Charles George Gordon (1833-1885), britský důstojník. Zúčastnil se Krymské války, posléze se aktivně vojensky zapojil do britské politiky v Číně během šedesátých let 19. století. Během sedmdesátých let sloužil v Africe, nejprve v Egyptě a posléze v Súdánu, kde byl ustanoven guvernérem. Na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let na svůj post rezignoval, nicméně situace v Súdánu se v podobě dervišského povstání vyhroutil. Gordon byl vyslán zachránit bělošské obyvatelstvo v Chartúmu. Misi splnil, ale sám s několika málo vojáky zůstal ve městě a skoro rok dervišům odolával. Nakonec město náporu nepřátelských vojsk podlehl a Gordona derviši zabili dva dny před příchodem britského expedičního sboru. Srv. FAUGHT, C. B., *Gordon: Victorian Hero*, Washington 2008; SMITH, J. B., *General Gordon The Christian Soldier and Hero*, London 1896; POLLOCK, J., *Gordon: the Man Behind the Legend*, London 1993; WORTHAM, H. E., *Gordon: An Intimate Portrait*, London 1933.

²⁶⁰ V letech 1880-1885 proběhlo v Súdánu tzv. Mahdího povstání nazvané podle vůdce, jenž se celým jménem jmenoval Muhammad Ahmad ibn as Sayyid Abd Allah. Ten kolem sebe jako, zjednodušeně řečeno, poustevník a svatý muž shromáždil stoupence a na počátku osmdesátých let 19. století vyhlásil džihád turecké nadvládě v Súdánu. Během dvou let podpořilo Mahdího fanatické myšlenky na očištění náboženství od tureckých „nešvarů“ několik súdánských kmenů, jež se relativně kvalitně vyzbrojily z kořisti během srážek s egyptskými silami. Následné posílení Mahdího hnutí na východě země začalo ohrožovat pozemní komunikace s Egyptem a turecká vláda (se značným podílem tehdy již britského zájmu v oblasti) se začala obávat odříznutí Súdánu. Proto byl dán příkaz k evakuaci dislokovaných egyptských jednotek ve městech Chartúmu, od něj na východ v Kassale, na jihu v Sannaru a při pobřeží Rudého moře ležícím Sawakinu. Tuto misi dostal za úkol britský generál Charles Gordon, jenž dorazil do Chartúmu na začátku roku 1884 a během téměř ročního obléhání města Mahdího vojsky žádal o vojenskou podporu, s níž ale Londýn, konkrétně vláda Williama Ewarta Gladstonea, otálel. Na počátku roku 1885 Chartúm padl, Gordon byl zabit a mahdisté ovládli skoro celé území Súdánu; Mahdí nicméně zemřel necelých pět měsíců po dobytí města, přičemž stanovil tři chalífy jakožto své následovníky. V letech 1887-1889 proběhla súdánsko-etioipská válka o sporné hraniční území mezi oběma zeměmi, přičemž byl v bitvě u Gallabatu zabit Etiopský císař Johannes IV. a oblast byla přičleněna k Súdánu. V roce 1889 proběhl neúspěšný pokus o invazi do Egypta. O dva roky později se Abdallah ibn Muhammad prohlásil chalífou (Mahdího nástupcem), přičemž odstranil mnoho původních Mahdího stoupenců a členů rodiny a následně provedl vojensko-správní reformu v držbě půdy ve prospěch svých nohsledů. Po dalších nezdařených útocích v roce 1893 proti

v knize „Triumf Slunce“ (*The Triumph of the Sun*; 2005) Wilbur Smith.²⁶¹ Samotný příběh obsažený v této knize rozsáhlé a prolínající se ságy Courtneyů a Ballantyneů ponechávám stranou a zaměřím se pouze na několik vyobrazení bojů Britů s derviškými vojsky v porovnání s tím, co zažil na vlastní oči Winston Churchill v bitvě u Omdurmánu.

Během expedice, jež měla za úkol zachránit Chartúm před padnutím a generála Gordona před jistou smrtí, Wilbur Smith v knize poukázal na technickou vyspělost a vojenskou zdatnost zhruba dvoutisícového britského sboru v bitvě u Abú Klí v konfrontaci s hordami derviškých vojsk, jež několikanásobně převyšovaly počet Britů. „*Polnice se ze středu britského šiku ozvala divokým, břeským a výstražným trylkem. Vojáci zareagovali s plynulou, nacvičenou precizností. Velbloudi zaklekli ve vyrovnaných řadách. Ihned tak vytvořili vnější předprseň živé pevnosti. Soumary zatáhli jejich vodiči dozadu a přinutili je pokleknout v jednolitém shluku ve středu. Představovali vnitřní tvrz. Obsluhy kulometů rychle sundaly nordenfelty z nákladních velbloudů a odklopýtaly s nimi do čtyř rohů, aby mohly zahájit boční palbu podél každé strany čtvercové formace. [...] Z ústí každého vádí a každé průrvy se vyvalila horda dervišů. Řítili se řada za řadou, tisícovka k tisícovce, na velbloudech i koních. Pořád jich přibývalo. Jako lavina se formovali do neuspořádaných tlup obrácených proti nevelkému vyrovnanému čtverci britských vojáků. Bylo jen málo mužů, kteří byli stejně oblečení a vyzbrojeni. Bojovníci mávali vším možným, počínaje kopími a oštěpy přes sekery a kulaté kožené štíty a konče karabinami, dlouhými mušketami a obávanými katanskými meči se širokou čepelí.*“²⁶²

italské armádě v Eritrei (území mezi Súdánem na východě a Etiopií na severu) a na jihu Súdánu v hraničním území nazývané Equatorie proti Belgičanům, se režim neprodyšně uzavřel vůči vnějším vlivům. Od roku 1892 se stal Herbert Kitchener vrchním velitelem egyptské armády, již měl za úkol zreformovat a roku 1895 dostal za úkol znovu dobýt Súdán. V září roku 1896 tažení započalo a po dvou letech bylo úspěšně zakončeno bitvou u Omdurmánu, kde se britsko-egyptské vojsko v počtu necelých 26 000 vojáků střetlo s frontálním útokem dvojnásobného počtu dervišů. Spolu s pádem chalífy v následujícím roce zanikl i jeho režim a Súdán byl formálně přiřazen k Egyptu, v praxi se stal další britskou kolonií. Srv. FERGUS, N., *The Sword of the Prophet: The Mahdi of Sudan and the Death of General Gordon*, Sutton 2004; CHURCHILL, W., *The River War: An Account Of The Reconquest Of The Sudan*, London 1899; LEWIS, D. L., *The Race for Fashoda*, New York 1987; VOLL, J. O., The Sudanese Mahdi: Frontier Fundamentalist, in: *International Journal of Middle East Studies*, č. 10, 1979, s. 145-166. Česky: HÖLLRIEGEL, A., *Dervišské bubny v Súdánu: Život očekávaného Mahdího*, Praha 1997.

²⁶¹ Wilbur Addison Smith (*1933), jihoafrický spisovatel písčící dobrodružné historické romány z afrického prostředí z období britského kolonialismu. Jeho dílo dělí na knihy zabývající se životními příběhy Courtneyů a Ballantyneů. Nejznámější jsou knihy popisující příběhy ze starého Egypta, mezi něž se řadí i „Řeka Bohů“ (*River God*; 1994)

²⁶² SMITH, W., *Triumf Slunce*, Frýdek-Místek 2005, s. 303.

Poté následovalo zoufalé snažení derviškých vojsk prolomit živou hradbu čtverce skládajícího se ze čtyř řad pálících a nabíjejících vojáků, přičemž volné salvy jednotlivých řad podporovaly z každého rohu čtvercové formace kulometry.²⁶³ „V tom okamžiku se do příšerné vřavy zapojily svým nelítostným rachotem i kulometry Nordenfelt. Jejich obsluhy zahájily proti útočné linii palbu rozsevem dlouhými dávkami a rozehnalý útočníky na malé oddělené skupinky [...] „Přední řada volnou salvou pal!“ Sled rozkazů se opakoval. Vojáci přebíjeli, mířili a pálili s přesností dokonale naolejovaného mechanismu dobře seřázeného stroje.“²⁶⁴

Taktika derviškého vojska v tomto případě spočívala v tom, že přistoupilo na britské podmínky vedení boje a vsadilo na svou několikanásobnou přesilu. Aby Arabové pronikli do sevřeného britského šiku, museli kulometry z provozu vyřadit tak, že „je třeba nakrmit je napřed spoustou mrtvol.“²⁶⁵ Poté se mechanismy kulometů z přehřátí zasekly a dervišové měli větší šanci britský expediční sbor zdecimovat. Ačkoli se jim posléze podařilo čtvercovou obranu prolomit, zvítězit u Abú Klí nedokázali.²⁶⁶ Britové ztratili podle Smithe v této bitvě sedmdesát čtyři vojáků, raněných bylo devadesát čtyři.²⁶⁷

Přes veškerý vojenský um a snahu se tomuto expedičnímu sboru nepodařilo dostat do Chartúmu včas. Po třinácti letech, na sklonku 19. století, byla obnovena iniciativa dobýt Chartúm zpět, zároveň pomstít smrt generála Gordona, především však v té době byl svobodný Súdán Britům překážkou v jejich pojetí afrických kolonií. Britové ho považovali ve svém systému držav coby tranzitní zemi pro železnici, pojící jih a sever Afriky.

Z pohledu této práce není potřeba líčit celý průběh bitvy u Omdurmánu,²⁶⁸ v níž několika desetitisícové vojsko dervišů²⁶⁹ podlehlo britsko-egyptské armádě v celkovém počtu osmi tisíc britských a sedmnácti tisíc egyptských vojáků.²⁷⁰

²⁶³ SMITH, W., *Triumf Slunce*, Frýdek-Místek 2005, s. 304-305.

²⁶⁴ SMITH, W., *Triumf Slunce*, Frýdek-Místek 2005, s. 305.

²⁶⁵ SMITH, W., *Triumf Slunce*, Frýdek-Místek 2005, s. 305.

²⁶⁶ SMITH, W., *Triumf Slunce*, Frýdek-Místek 2005, s. 305-314.

²⁶⁷ SMITH, W., *Triumf Slunce*, Frýdek-Místek 2005, s. 314-315.

²⁶⁸ Srv. SMITH, W., *Triumf Slunce*, Frýdek-Místek, s. 522-531; CHURCHILL, W., *Mé životní začátky*, Praha 1996, s. 160-180.

²⁶⁹ Smith píše ve svém románu skoro o 100 000 válečnicích, kdežto Churchill zmiňuje počet 60 000 dervišů. Srv. SMITH, W., *Triumf Slunce*, Frýdek-Místek, s. 523; CHURCHILL, W., *Mé životní začátky*, Praha 1996, s. 168.

²⁷⁰ Srv. ASHER, M., *Khartoum: The Ultimate Imperial Adventure*, London 2005; FEATHERSTONE, D., *Omdurman 1898: Kitchener's victory in the Sudan*, London 1993; ZIEGLER, P., *Omdurman*, New York 1974.

Charakteristika boje se v mnohém o moc nelišila od bitvy u Abú Klí. Opět se nepřátelské vojsko pokusilo svou početní převahou ve frontálním útoku rozdrtit britskou a reorganizovanou egyptskou armádu. Co ale stojí za povšimnutí, jsou části odlišných textů reflektujících stejnou událost v probíhající bitevní vřavě.

Nejprve nechme promluvit Wilbura Smithe: „*Ovšem dervišové dosud nebyli poraženi. Když se britské šiky přiblížily k pahorku Surgham a písčitému hřebeni, zjistily, že Osman Atalan a Abdulláh ukryli výkvět svých vojsk právě v rokli za hřebenem. Z nastražené léčky se vyvalilo na pětadvacet tisíc pouštních válečníků s agadžíry v čele a všichni se jako jednodílná řvoucí masa vyřítili proti Britům. Boj byl strašlivý. [...] Britskou jízdu těsná blízkost Osmanových číhajících agadžírů zaskočila. Musela proti nim zaútočit přímo. Divocí, nedisciplinovaní pěšáci nemohli nápor britské jízdy vydržet, toto však byli jezdcí. Vyřítili se kupředu, a teprve když měli ústí hlavní pušek až u boků koní nepřátel, stříleli. Dalším koním přetínali šlachy na zadních nohách meči se širokými čepelemi a jezdce strhávali ze sedel. [...] Britové a Egypťané ztratili osmačtyřicet mužů, skoro polovinu z nich tvořili příslušníci lehké jízdy, kteří padli během osudových dvou minut odvážného, leč nesmyslného výpadu.*“²⁷¹

Winston Churchill na tuto epizodu v bitevní vřavě vzpomíná z pozice příslušníka 21. hulánského pluku takto: „*Potom jsem spatřil přímo před sebou [...] řadu příkrčených postav v modrém oděvu, které zahaleny do bílého kouře zuřivě pálily. [...] Jeli jsme rychlým, ale vytrvalým tryskem. [...] Situace před námi se náhle změnila. Modročerně odění muži pořád ještě pálili, ale za nimi se nám před očima vynořila proláklina, připomínající silnici mírně zaříznutou do okolního terénu. A ty byla přeplněna a přecpána muži, kteří právě vstávali z míst, na kterých se předtím skrývali. Jakoby mávnutím kouzelného proutku se objevily pestrobarevné prapory a já jsem spatřil, jak se jakoby odnikud vynořují emíři na koních, ze všech stran obklopení spoustou nepřátel. Derviši stáli až v deseti či dvanácti řadách za sebou a tvořili mohutnou šedou masu, která se blýskala ocelí a zároveň vyplňovala celé vyschlé koryto vodního toku.*“²⁷² Následující popis boje je se Smithovým textem naprosto totožný: „*[...] zároveň jsem zahlédl, jak se zablýskla jeho šavle, jíž se právě rozmáchl, aby přesekl mému koni šlachy na nohou. Měl jsem dost místa i času, abych strhl koně mimo jeho dosah, vyklonil se*

²⁷¹ SMITH, W., *Triumf Slunce*, Frýdek-Místek, s. 530-531.

²⁷² CHURCHILL, W., *Mé životní začátky*, Praha 1996, s. 175-176.

na vnější stranu a ze tří yardů na derviše vypálil dvě rány. Když jsem se narovnal v sedle, uviděl jsem před sebou další postavu s napřaženou šavlí. Ten muž byl tak blízko, že se ho má pistole doslova dotkla. [...] Derviši své padlé odnesli a na zemi jsme napočítali nejvýš třicet nebo čtyřicet nepřátelských mrtvol. Mezi nimi ležela těla více než dvaceti hulánů, která byla většinou rozsekána a znetvořena k nepoznání. Ze 310 mužů náš pluk během dvou nebo tří minut ztratil celkem 5 důstojníků a 65 dalších vojáků, kteří padli nebo byli zraněni, a kromě toho 120 koní, což představovalo téměř čtvrtinu jeho početního stavu.“²⁷³

3.2.2 Búrská válka

Průběh búrské války²⁷⁴ a nálady obyvatel Londýna na proměnlivou situaci, která se vyvíjela, zaznamenal okrajově John Galsworthy²⁷⁵ v knize pod názvem

²⁷³ CHURCHILL, W., *Mé životní začátky*, Praha 1996, s. 176-180.

²⁷⁴ Druhá anglo-búrská válka proběhla v letech 1899-1902. Příčiny jejího vzniku přímo souvisí se zlatokopeckou a diamantovou horečkou v poslední čtvrtině 19. století, kdy do země, hlavně v oblasti Transvaalu, proudily davy anglicky hovořících dobrodruhů z Anglie, Kapska, Austrálie i jiných zemí impéria. Takzvaní uitlanderé se usazovali v blízkém sousedství Búrů, již byli potomky holandských mořeplavců a poměr mezi starousedlíky a nově příchozími se postupně převážil ve prospěch druhé skupiny, na což se v posledních dvou dekadách 19. století snažila transvaalská vláda reagovat co nejvyšším zdaněním výnosného podnikání, vysokými cly na dovoz potřebného důlního zařízení nebo monopolizací prodeje důlních potřeb jako byl například dynamit. V devadesátých letech se situace přiosťřila, především prohlášením transvaalské vlády, ustanovující zákon, že volební právo mohou dostat jen ti cizinci, kteří pobývají v zemi čtrnáct a více let. Po neúspěšné akci podporované Cecillem Rhodesem, jenž usiloval o sesazení prezidenta Transavaalu Paula Krugera a možném navázání kontaktů jihoafrických států s vilémovským Německem, se aktivně zapojila na konci století do vývoje situace v jižní Africe Velká Británie, jelikož by se mohlo stát, že by Německo spolu s Búry mohlo nabourat britskou koncepci parcelace afrického kontinentu. Kromě toho se v jižní Africe těžila na přelomu století celá čtvrtina světové produkce zlata. K vyhlášení války došlo na sklonku roku 1899 po neshodách mezi kapským guvernérem Alfredem Milnerem a Paulem Krugerem ohledně zmíněného volebního práva u nových přistěhovalců. Kruger vyhlásil válku Británii a k Transvaalu se připojil ještě Oranžský svobodný stát. Z celého průběhu války zmiňme počáteční britské nezdary u Nicholson's Nek, následné čtyřměsíční obležení města Ladysmith, obklíčení Mafekingu nebo Kimberley a fiasko v lednu roku 1900 v „bitvě“ u Spion Kopu. S příchodem nových imperiálních jednotek Búrové změnili způsob boje a soustředili se na partyzánský boj. Tomu přizpůsobily taktiku i britské jednotky a zahájily politiku spálené země spolu s budováním „koncentračních táborů“. S těmito řešeními se nakonec na tu dobu s obrovskými ztrátami na životech podařila prosadit vůle impéria a v první polovině roku 1902 búrští představitelé podepsali kapitulaci, jejíž hlavní složkou bylo, že Transvaal a Oranžský svobodný stát ztratily nezávislost a podřídily se britské správě. Avšak ostatní podmínky byly pro obě země velkorysým gestem vítězů. Srv. PAKENHAM, T., *The Boer War*, London 1979; CALDWELL T. C., *The Anglo-Boer War: Why was it Fought? Who was Responsible?*, Boston 1965; MAY, G. H., *British Supremacy in South Africa 1899-1907*, Oxford 1965; PYRAH, G. B., *Imperial Policy and South Africa 1897-1905*, Oxford 1955; česky NERAD, F., *Búrská válka*, Praha 2004; NERAD, F., Lord Kitchener a britsko-búrská válka, in: *Historický obzor*, roč. 14, č. 3-4, 2003, s. 70-79.

²⁷⁵ John Galsworthy (1867-1933) anglický prozaik a dramatik. Narodil se v zámožné právnické rodině, vystudoval práva. Dále se ale právnickou praxí nezabýval a hodně cestoval a posléze psal. Roku 1932 získal Nobelovu cenu za literaturu. Proslavil se svým celoživotním dílem, „Ságou rodu Forsytů“ (*The Forsyte Saga*; 1922), kde se zaměřil na kritické vyobrazení

„Sága rodu Forsythů“ (*The Forsyte Saga*; 1922). Vedle něj se tímto tématem zabýval i Arthur Conan Doyle v jedné ze svých povídek. Oba autory spojovalo zvláště téma nemocí dotýkající se vojáků na frontě (cholera) nebo navrátilců (malomocenství). U Galsworthyho můžeme číst, že se konfliktu v jižní Africe zúčastnili celkem tři členové rozvětveného Forsythovského klanu. Dva mladí muži sloužící dobrovolně u jezdeckva a jejich příbuzná, rovněž ze své vlastní vůle, coby ošetřovatelka u Červeného kříže.²⁷⁶ Galsworthy líčí jeden z mnoha osudů, jenž válka ovlivnila. Stalo se, že Jolly Forsyth, jakmile dorazil na místo určení v jižní Africe, se nejspíše nakazil cholerou a zemřel, aniž by se vůbec aktivně zapojil do bojů. „*Ted' již veděl, co je to karoo, třebaže neviděl ani jediného Búra kutálet se jako králík a neslyšel ani hvizd létajících kulek. Tato zákeřná nákaza ho zaskočila, dřív než ucítil dým střelného prachu. Žízňivý den a ukvapené napití nebo snad zkažené ovoce - kdo ví?*“²⁷⁷ Daleko více „šťěstí“ na válečnou vřavu a na Búry měl jistý voják, o němž píše A. C. Doyle v povídce nesoucí název Voják bílý jako stěna. „*Vzpomínáš si na tu jitřní bitvu u Buffelsspruitu nedaleko Pretorie, na východní železnici? [...] Tři lidé byli odtrženi od ostatních. Je tam hrozně nerovný terén, pamatuješ? Ti tři byli Simpson - říkali jsme mu Plešivec Simpson - Anderson a já. Proháněli jsme bratry Bury, ale ti číhali v záloze a dostali nás. Ty druhé dva zabili. Mne zasáhla sloní kulka do ramene. Udržel jsem se však na koni, a ten se mnou odcválal několik mil, než jsem omdlel a svezl se ze sedla.*“²⁷⁸ Shodou okolností se tento voják dostal do nemocnice malomocných a usnul v posteli jednoho z pacientů, posléze se u něj, zjednodušeně řečeno, začaly objevovat příznaky této nemoci, a tak byl odeslán domů.²⁷⁹

Mnohé zkušenosti z krajních případů búrské války zažil, stejně jako v předešlém případě v podobě silného existencionálního prožitku z bitvy u Omdurmánu, opět Winston Churchill, když sloužil coby válečný dopisovatel do novin *Morning Post*.²⁸⁰ Dvěma příklady za všechny porovnejme Churchillův popis bitvy, lépe řečeno búrské kanonády a následného masakru Britů, u Spion Kopu s beletristickým zpracováním Wilbura Smithe v knize s příznačným názvem

viktoriánské a edwardiánské společnosti, na její nešvary, nastavující možnou cestu nápravy. Srv. PROCHÁZKA, M. a kol., *Slovník spisovatelů*, Praha 1996, s. 291- 292.

²⁷⁶ GALSWORTHY, J., *Sága rodu Forsythů*, Praha 1971, s. 467.

²⁷⁷ GALSWORTHY, J., *Sága rodu Forsythů*, Praha 1971, s. 503.

²⁷⁸ DOYLE, A. C. s., *Poslední poklona Sherlocka Holmese*, Praha 1975, s. 224.

²⁷⁹ DOYLE, A. C. s., *Poslední poklona Sherlocka Holmese*, Praha 1975, s. 224.

²⁸⁰ CHURCHILL, W., *Mé životní začátky*, Praha 1996, s. 262.

Hromobití (*The Sound of Thunder*; 1981). „Pohled na Brity, kteří obsadili vrchol hory Spion Kop, nevyvolal [v řadách Búrů, pozn. V.B.] poplach, ale spíš překvapení. Generál Schalk-Burger, kterému se osobně podařilo shromáždit asi 1500 mužů [...] zahájil nejpozději hodinu poté, co se zvedla ranní mlha, prudký protiútok na Spion Kop vedený střelci. Zároveň na horu nasměroval ze všech stran palbu ze svých nečetných děl, která však měla skvěle vycvičené obsluhy a byla výhodně rozmístěna [...] Spion Kop je skalnatá výšina - prakticky lze říci hora -, která se zvedá čtrnáct set stop nad řekou a má plochý vrchol [...] Na této omezené ploše byly stěsnány dva tisíce britských pěšáků. Neměli se kde krýt a před zahájením útoku stačili vykopat nejvýš jen mělké zákopy. Búrští útočníci brzy nabyli v palebném souboji vrchu. Namačkané vojáky kosily šrapnely dopadající v širokém půlkruhu. [...] Velitel byl zabit hned na začátku boje a naši utrpěli ztráty, jež byly k počtu nasazených vojáků hrozná. S takovými potížemi a se stejnou houževnatostí byl vrchol výšiny bráněn až do setmění, ale mezitím brigáda ztratila na omezené ploše, na níž byla namačkána, nejméně tisíc mužů.“²⁸¹

Smithovo literární pojetí podtrhuje vybraný text z Churchillovy knihy: „Oom Paule! Zrovna jsme byli u Aloe Knoll. Nejsou na ní žádní Angličani!“ „Jste si tím jisti?“ Takový dárek osudu se zdál příliš štědrý. [...] Následovali ho. Pochodovali po hřebeni, stovky a stovky nohou šlapaly trávou. Bojovníci spěchali [...] dokud se před nimi nevztyčila příkrá temná mohyla - Aloe Knoll. Rozprchli se po ní a zmizeli mezi skalami a puklinami [...] Vítr, jako by odhaloval památník, dramaticky rozfoukával mlhu. Pod [...] oblohou ležel okrouhlý vrchol Spion Kopu [...] Nad hrubým ochranným valem zákopu, jako ptáci na příčkách plotu, tak blízko, že viděli řemínky pod bradami, knoflíky s korunkou, lesklé khaki helmy, jasně odlišné od tmavší hlíny a trávy. Pod valem úplně odkryté od bot až po helmy, stály nebo se volně pohybovaly s municí a čutorami s vodou stovky anglických vojáků. [...] Ted' byly pod valem jenom helmy a hlavy do kterých se střefovali, a ty se pořád pohybovaly. [...] Potom proletěl kolem hlav bojovníků první granát z děla [...] Paulusovo heliografické mužstvo pod hřebenem signalizovalo baterii, aby opravila dostřel. Potom další výbuch střely před zákopem. Další ticho. Potom třetí výstřel – plný zásah do zákopu. [...] Všechny zbraně Búrů začaly pálit najednou. Vytrvalé svištění velkých nábojů doplňovalo vzdorovité hvízdání rychlopalných děl. [...] Každou chvilku explodoval podél

²⁸¹ CHURCHILL, W., *Mé životní začátky*, Praha 1996, s. 283-284.

*britské linie granát, rostl nepřetržitý pohyblivý les výbuchů a sykot šrapnelů, jako když obři mlátí cepem obilí.*²⁸²

Pro reflexi búrské války v beletrii je rovněž charakteristický prvek útoku búrského komanda na britský obrněný vlak, či dokonce snahu o jeho vykolejení a zničení. Oba zmínění spisovatelé po svém ve svých příbězích zaznamenali epizodu ohledně búrského přepadení, která v zásadě opět líčí to samé.²⁸³

3.3 Irské nepokoje ve dvacátých letech 20. století

Pod zlidovělým termínem „nepokoje“²⁸⁴ bylo ve dvacátých letech 20. století známo vyústění velmi dlouhé konfrontace mezi Angličany (Brity) a Iry, kteří sváděli v tomto období válku za budoucí nezávislost většiny katolických hrabství.²⁸⁵

Válka trvala od počátku roku 1919 do července 1921 a charakteristické pro ni bylo partyzánské vedení boje, bombové útoky spojené s atentáty a jiné podobné činy. Odvetná opatření z britské strany proti takovému způsobu válčení spočívala ve vypalování měst a vesnic, střelení civilního obyvatelstva, popravám, všeobecně terorů.²⁸⁶ Nechvalně se v tomto ohledu proslavili tzv. „černohnědí“ (*Black and Tans*).²⁸⁷

²⁸² SMITH, W., *Hromobití*, Frýdek-Místek 1998, s. 145-146 a 149.

²⁸³ Srv. CHURCHILL, W., *Mé životní začátky*, Praha 1996, s. 216-241; SMITH, W., *Hromobití*, Frýdek-Místek 1998, s. 185-192.

²⁸⁴ Srv. MCKITTRICK, D. a kol., *Lost Lives: The stories of the men, women and children who died as a result of the Northern Ireland troubles*, 1999; BEW, P. a kol., *Northern Ireland 1921- 2001: Political Forces and Social Classes*, London 2002; FITZPATRICK, D., *Politics and Irishlife 1913-1921: A Provincial Experience of war and revolution*, Dublin 1977; HOLT, E., *Protest in Arms: The Irish Troubles 1916-1923*, London 1960; LITTON, H., *The Irish Civil War: An illustrated History*, Dublin 1995; LYONS, F. S. L., *Culture and Anarchy in Ireland 1890-1939*, Oxford 1989; Ó BROIN, L., *Fenian Fever: An Anglo-Irish dilemma*, London 1971; O'DONOGHUE, F., *No Other Law: The Story of Liam Lynch and the Irish Republican Army 1916-1923*, Dublin 1954; RYAN, M., *Fenian Memories*, Dublin 1945; TOWNSHEND, Ch., *The British Campaign in Ireland 1919-1921*, London 1969; WILLIAMS, T. D., *The Irish Struggle 1916-1926*, London 1966.

²⁸⁵ KOVÁŘ, M., „Nepokoje“. Příspěvek k analýze rozhodující fáze boje Irů za nezávislost na Velké Británii v letech 1916/1919-1922, in: „Dvacáté století“. *Ročenka Semináře nejnovějších dějin Ústavu světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*, Praha 2004, s. 65-84.

²⁸⁶ TOWNSHEND, Ch., The Irish Republican Army and the Development of Guerrilla Warfare, 1916-1921, in: *The English Historical Review*, sv. 94, č. 371, 1979, s. 318-345.

²⁸⁷ Známi pod heslem Black and Tans. Tato jednotky se skládaly převážně z britských veteránů první světové války, dočasně zaměstnaných u Královského irského policejního sboru v letech 1920-1921. Přezdívka vznikla z barvy improvizovaných khaki uniform, kterou tyto oddíly nosily. Srv. AINSWORTH, J., *The Black & Tans and Auxiliaries in Ireland, 1920-1921: Their Origins, Roles and Legacy*, Annual Conference of the Queensland History Teachers' Association in Brisbane 2001, http://eprints.qut.edu.au/9/1/Ainsworth_Black_conf.PDF, 17. 4. 2012.

V prosinci roku 1922 severoirský parlament potvrdil, zjednodušeně řečeno, statut z roku 1920 o rozdělení Irska na dvě části (*The Government of Ireland Act 1920*). Větší část ostrova s počtem šestadvaceti hrabství se stala britským dominiem a existovala zde vidina získání úplné nezávislosti.²⁸⁸ Menší část o šesti hrabstvích na severu Irska nadále zůstala přímou součástí Velké Británie, jelikož zde převládalo protestantské obyvatelstvo historicky související s Británií.

3.3.1 „Troubles“

Dalším z příkladů beletristicky zpracovaného příběhu na podkladu konfliktní situace, je román J. G. Farrella s názvem „Nepokoje“ (*Troubles*; 1970). Kniha je sondou do uzavřeného společenství Angličanů, žijících pohromadě v chátrajícím hotelu ve viktoriánském stylu na pobřeží Irska na počátku 20. let 20. století. Nejsou zde vyobrazeny žádné „velké“ scény, nicméně četnost drobných každodenních příhod a šarvátek mezi usedlými Angličany, s nimi sympatizujícími Iry a členy irského radikálního hnutí nesoucího název Sinn Fein nebo Irské republikánské armády bojujících za myšlenku svobodného Irska, zařazuje Farrelovu knihu do tematiky této kapitoly.

Atmosféru nepokojů zobrazuje následující úryvek, v němž se Angličan, majitel hotelu, rozohňuje nad irskou situací. „*Tou dobou bylo v Dublinu vyhozeno do povětří několik soch; spousta významných britských vojáků a státníků měla zurážené nohy a meče. Když se Edward dočetl o těchto „zvěrstvech“, zmocnil se ho strašlivý hněv. To je zbabělost! Když už feniáni musí bojovat, ať to dělají zpříma, muž proti muži! Takovou zbabělost si nemůžeme nechat líbit..., zákeřně číhat za živými ploty, vyhazovat sochy do povětří [...] Copak byla během těchto irských rebelií svedena jedna jediná poctivá a pořádná bitva? Vykopal snad někdo v celém Irsku jeden jediný zákop, pomineme-li okopávání brambor? Zaslouží si takového názvu?“²⁸⁹ Kromě bombových útoků nebo ničení památníků významných osob anglických dějin docházelo často k násilným projevům nespokojenosti s danou situací. „*Neuplynul jediný den beze zprávy o přepadení, přestřelce či teroristickém útoku, k nimž došlo někde v Irsku. Přepadení byla tak častá, že od konce května se do hlavních sloupků Irish Times dostávaly jenom**

²⁸⁸ V roce 1937 Irsko obdrželo ústavu a 1949 vystoupilo z britského společenství národů.

²⁸⁹ FARRELL, J. G., *Nepokoje*, Praha 1989, s. 365-366.

*zprávy o velkých pohromách, zatímco ty menší byly odsunuty do stručného číslovaného seznamu, který denně vycházel pod hlavičkou KATALOG ZLOČINU nebo - KAMPAŇ NÁSILNOSTÍ.*²⁹⁰

Některé z novinových článků vybral a uspořádal autor do svého románu pro větší autentičnost. Z osmi krátkých zpráv selektuji čtyři a řadím je od nejlehčího přestupku - vyhrožování, který byl zastoupen v nejvíce člancích, přes škodu na majetku - dobytku, až k potenciální vraždě.

„8. *Seržant Cohan z hrabství Kerry obdržel následující dopis: „Jsi dobrým a snaživým služebníkem krále, takže je na čase, aby ti někdo zatrl tipec. Radím ti, abys neriskoval další hřích na duši, protože odměna, kterou poskytujeme dobrým a příčinnivým služebníkům, jsou tři gramy olova mrtvé váhy. Od teďka jsi z rozhodnutí Sinn Fein označen jako zrádce.*

5. *Samuel Fife, poštovní úředník z cavanského hrabství, obdržel poštou následující dopis: „Fife, skopčákům jsi unikl, ale jestliže se objevíš v Arvagh, tvé dny jsou sečteny. Definitivně s tím počítej a připrav se na smrt. Bílí hoši.“*

2. *John Niland z galwayského hrabství ve středu ráno zjistil, že v noci někdo uřízl ocas devíti kusům dobytka, přičemž vždy došlo k odříznutí pěti až sedmi centimetrů masité části zmíněného chvostu.*

3. *Tři maskovaní muži, dva z nich ozbrojení, pronikli ve čtvrtek ve 23.35 do domu Thomase Flatteryho, kandidáta na úřad radního, a požádali ho, aby podepsal prohlášení, že odstupuje od voleb. Thomas Flattery odmítl. Vůdce teroristů řekl: „Klekní si a udělej pokání.“ Pan Flattery odpověděl: „Jsem připraven zemřít.“ Dva výtržníci na něho mířili revolvery, třetí držel jeho ženu, aby se nemohla hnout, čtvrtý řekl venku za dveřmi: „Zastřelte toho psa.“²⁹¹*

Jednu z mnoha takových událostí popisuje J. G. Farrell bezprostředně. Jedna z hlavních postav byla svědkem přestřelky na mostě v Kingstownu, při níž útočník zastřelil staršího muže, anglického penzionovaného důstojníka, jenž si přivydělával ve zpravodajské službě v Irsku.²⁹² „Vracel se po práci z kanceláře, když se ze zástupu vynořil muž nesoucí vpředu i vzadu reklamní tabuli a zeptal se ho, kolik je hodin. Pak někdo zaslechl, jak ten muž říká: „Pak teda nadešel váš čas!“ S těmito slovy přiložil revolver starému muži k hlavě a stiskl kohoutek.“²⁹³

²⁹⁰ FARRELL, J. G., *Nepokoje*, Praha 1989, s. 188.

²⁹¹ FARRELL, J. G., *Nepokoje*, Praha 1989, s. 188-189.

²⁹² FARRELL, J. G., *Nepokoje*, Praha 1989, s. 98.

²⁹³ FARRELL, J. G., *Nepokoje*, Praha 1989, s. 99.

Nicméně vrah neměl štěstí, jelikož nablízku byla zrovna skupina anglických vojáků ukončující domovní prohlídku.²⁹⁴ Zásah byl okamžitý, avšak nikdo z vojáků nepočítal s tím, že útočník díky reklamním tabulím, jež na něm visely zepředu a zezadu a sahaly až ke kolenům, bude chráněn proti náporu kulek a že opětuje palbu. Terorista podlehl až po třetí salvě výstřelů.²⁹⁵ Největší zajímavostí na celém případě byly právě reklamní tabule, které ač vyrobené z plechu, nebyly primárně určeny jako ochranný štít pro střelce, ale jako krycí manévr, aby kolemjdoucí davy nezpůsobovaly nic zvláštního.²⁹⁶ Bylo na nich napsáno: „*Svatá Mario, matko boží, oroduj za nás hříšníky!*“²⁹⁷ Pachatelé zvolili náboženský text, jelikož „*předpokládali, že protestantští Angličané od jména Panny Marie odvrátí oči - v tu dobu totiž bylo hodně namátkových kontrol a běda tomu, kdo měl u sebe zbraň.*“²⁹⁸

Z této příhody vyvstala otázka, na kterou museli v průběhu celého trvání irských nepokojů složitě hledat odpovědi britští politici. „*Jak je [stoupence hnutí nezávislého Irsku, pozn. V.B.] vlastně člověk pozná, pomyslel si major. Uniformu nenosí. Jsou jako špióni. Strílet by měli jako špióny. Vypadají jako každý jiný. Jak absurdní, pomyslel si, [...] jak absurdní, že v Irsku zabijí starého muže, který se dívá na hodinky. Nevinní staří lidé jsou zabíjeni ve válce - ale v Irsku je přece mír.*“²⁹⁹

Z mnohých podobných příkladů útoků se pak stalo, že se místní usedlíci začali ozbrojovat ke své obraně a ochraně svého majetku. Pro Farrella je typický popis některých scén, jež se na první pohled zdají groteskní, jako je tomu v situaci v golfovém klubu, kdy si členové, kteří si šli zahrát na „green“ „*jako například Boy O'Neill, nosí v golfových brašnách pušky. Jednou či dvakrát skutečně zazněly do hučícího hovoru na baru vzdálené výstřely a pijáci se pokaždé obávali nejhoršího: masakru u čtrnácté jamky, těla bezvládně ležícího na sametovém trávníku či krvácejícího u pískových překážek.*“³⁰⁰

Ke konci příběhu se hlavní Farrellovy postavy ocitnou přímo v epicentru dění, když nejdříve majiteli hotelu kdosi vybijí a odnese prasata a zanechá na

²⁹⁴ FARRELL, J. G., *Nepokoje*, Praha 1989, s. 99.

²⁹⁵ FARRELL, J. G., *Nepokoje*, Praha 1989, s. 97.

²⁹⁶ FARRELL, J. G., *Nepokoje*, Praha 1989, s. 99.

²⁹⁷ FARRELL, J. G., *Nepokoje*, Praha 1989, s. 98.

²⁹⁸ FARRELL, J. G., *Nepokoje*, Praha 1989, s. 99.

²⁹⁹ FARRELL, J. G., *Nepokoje*, Praha 1989, s. 98.

³⁰⁰ FARRELL, J. G., *Nepokoje*, Praha 1989, s. 367.

stěně text napsaný prasečí krví: „ŠPIÓNÍ A ZRÁDCI, MĚJTE SE NA POZORU!“³⁰¹ Hoteliér posléze zastřelil mladého feniána, jenž se neúspěšně pokusil vyhodit do povětří kovovou jezdeckou sochu královny Viktorie, umístěnou před hlavním vchodem do hotelu.³⁰²

3.4. Britská střední Afrika

V této části práce se alespoň v krátkosti podíváme na průběh neklidných padesátých let 20. století v Zimbabwe a Zambii, jež se tehdy jmenovaly Jižní a Severní Rhodesie.³⁰³ V poválečné dekádě v oblasti probíhala vlna politických tlaků mezi bělošskými usedlíky a gramotnými předáky afrického obyvatelstva. Hlavním důvodem byla otázka vzniku federace z obou Rhodesií a Britské střední Afriky (Ňaska), jak si ji představovala většina bělošských usedlíků.³⁰⁴ V opozici stála myšlenka lokálních afrických politiků usilujících o splnutí s Jihoafrickou unií, kde se zaváděla politika apartheidu, jež se Afrikáncům zamlouvala více než zásada společných zájmů a spolupráce mezi všemi obyvateli federace, tzv. *partnership*.³⁰⁵ S odhlasováním zákona o vzniku Středoafrické federace Rhodesie a Ňaska v září roku 1953 britským parlamentem³⁰⁶ vznikaly v nově vytvořeném území demonstrace a revolty nespokojeného domorodého obyvatelstva se situací, kterou dali na základě referenda odsouhlasit do Londýna bělošští usedlíci.

Ve všech třech oblastech, tj. v Severní Rhodesii, Jižní Rhodesii a Ňasku, probíhal ve druhé polovině padesátých let obdobný scénář, kdy se národní

³⁰¹ FARRELL, J. G., *Nepokoje*, Praha 1989, s. 373.

³⁰² FARRELL, J. G., *Nepokoje*, Praha 1989, s. 400.

³⁰³ Srv. BRELSFORD, W. V., *Handbook to the Federation of Rhodesia and Nyasaland*, London 1960; CLEGG, E., *Race and Politics: Partnership in the Federation of Rhodesia and Nyasaland*, Westport 1960; CREIGHTON, T. R. M., *Southern Rhodesia and the Central African Federation: The Anatomy of a Partnership*, London 1960; FRANKLIN, H., *Unholy Wedlock: The Failure of the Central African Federation*, London 1963; HOLDERNESS, H., *Lost Chance: Southern Rhodesia 1945-1958*, Harare 1985; WELENSKY, R., *Welensky's 4000 days. The Life and Death of the Federation of Rhodesia nad Nyasaland*, London 1964; česky: PÁTEK, J., *Vývoj v Severní a Jižní Rhodesii a Ňasku v letech 1956-1963*, Praha 1964; POLÁČEK, J., *Národně osvobozenká hnutí v tropické Africe v boji za nezávislost po druhé světové válce*, Praha 1980; VANĚK, J., *Afrika na prahu samostatného politického a ekonomického rozvoje*, Praha 1963;

³⁰⁴ HARGREAVES, J. D., *Decolonization in Africa: The Postwar World*, London 1990, s. 136-137; LACINA, K. a kol., *Nejnovější dějiny Afriky*, Praha 1987, s. 271-278; SHILLINGTON, K., *History of Africa*, London 1989, s. 396-398.

V roce 1950 bylo v Jižní Rhodesii 129 000 Evropanů na 1 960 000 Afričanů, v Severní Rhodesii 36 000 ku 1 849 000 a v Ňasku pouhé 4 000 ku 2 330 000. Srv. HARGREAVES, J. D., *Decolonization in Africa: The Postwar World*, London 1990, s. 78.

³⁰⁵ LACINA, K. a kol., *Nejnovější dějiny Afriky*, Praha 1987, s. 275-276.

³⁰⁶ LACINA, K. a kol., *Nejnovější dějiny Afriky*, Praha 1987, s. 273; PÁTEK, J., *Svítání na jihu Afriky*, Praha 1981, s. 199.

kongresy snažily o spolupráci s bělošskými politickými stranami. Zjednodušeně řečeno lze konstatovat, že navázání spolupráce neproběhlo tak, jak si místní černošští představitelé představovali, a odpověďmi byly - na přelomu padesátých a šedesátých let - nepokoje.³⁰⁷

Nejtvrdší proběhly v Nasku v roce 1959, kdy shromážděné davy nesouhlasily s politikou kolonizátorů a kromě vystoupení z federace požadovaly demokratická práva. Jako odpověď přišlo vyhlášení stanného práva, zákaz jakýchkoli černošských politických organizací a zatčení jejich vůdců. Celkem si tato represivní akce vyžádala 44 mrtvých, 70 zraněných a 1400 uvězněných. Kolonizátoři akci ospravedlňovali tím, že jejím prostřednictvím překazili plány tajné černošské organizace, jež měla v plánu vyvraždit všechny bělochy.³⁰⁸ V Jižní a Severní Rhodesii došlo k obdobným situacím, i když srážky s policií i vojskem nebyly tak krvavé.

Na počátku šedesátých let probíhala kvůli nespokojené afrikánské většině jednání a další politicko-správní změny, jež následně vedly ke vzniku samostatných států.³⁰⁹

3.4.1 Peřeje

V předchozích částech této kapitoly jsem na vybraných reflexích v krásné literatuře analyzoval průběhy vojenských krizí, lokálních válek či bitev, které skončily s větším či menším úsilím a ztrátami na životech a byly zažehnány ve prospěch Britského impéria. V knize „Peřeje“ (*The Rapids*; 1956) podrobně líčí Basil Davidson události, jež postupně znamenaly proces ztráty autority bělochů v jedné z mnoha kolonií a nastavení cesty ke vzniku samostatného státu. Je těžké přímočaře určit, kde se Davidsonovo vyprávění odehrává. V doslovu knihy Jaroslav Putík napsal, že struktura příběhu je sloučením mnoha událostí z oblasti dnešní Keni, Konga a států, nacházejících se na řece Zambezi.³¹⁰

Příčinou začátku vření bylo, že se černošské obyvatelstvo začalo organizovat, jelikož už dále nehodlalo snášet bělošskou nadvládu a diktát, určující

³⁰⁷ LACINA, K. a kol., *Nejnovější dějiny Afriky*, Praha 1987, s. 275, 276, 277-278.

³⁰⁸ HARGREAVES, J. D., *Decolonization in Africa: The Postwar World*, New York 1988, s. 166-167. LACINA, K. a kol., *Nejnovější dějiny Afriky*, Praha 1987, s. 275.

³⁰⁹ LACINA, K. a kol., *Nejnovější dějiny Afriky*, Praha 1987, s. 278-281.

³¹⁰ DAVIDSON, B., *Peřeje*, doslov od J. Putíka, Praha 1962, s. 279-281.

pracovní podmínky. Je pravdou, že podnět k tomuto činu přišel ale zvenčí.³¹¹ „Minulý měsíc jsme tu měli nepřijemnosti. Tam na třtinových plantážích. Ve skutečnosti kvůli mzdám, ale zaonačilo se to tak, že to vypadalo jako kvůli něčemu jinému. Přes hranice sem z francouzského území přešli dva tamní domorodci, odboroví agitátoři, a sčuchli se tu s jedním místním štváčem jménem Sabalu. Vypukla stávka s obvyklými důsledky. Tři Evropané, [...] tři našinci byli dost vážně ztýráni. Dvě skladiště vyhořela. A několika potřeštěncům tak trochu povolily nervy.“³¹² Po tomto činu následovala odvěta, která si u domorodců vyžádala jednoho mrtvého a tři nebo čtyři těžce zraněné.³¹³ První ohlasy na domorodé počínání, co se týče organizování stávek či demonstrací, byly u některých z bělošských plantážníků dost skeptické. „Ale ti přece pořád něco zakládají,“ namítal. „To je jejich. Vzpomínám si, jak jednou vytvořili organizaci s jménem dlouhým na půl sáhu, s předsedy a jednatelem a bůhví čím ještě, ale když se na to člověk podíval zblízka, viděl, že je to všechno jen nafouklá bublina - a ta splaskla, než jste měli čas podívat se na to podruhé - když jim práskl do bot pokladník s celou hotovostí, kterážto obnášela půl-druhé zlámané grešle.“ [...] „Říkám vám, že tentokrát je to něco jiného. [...] Předevčírem měli v noci schůzi na mé plantáži. Jednali o protestech a demonstracích.“ No, někde se přece sejít musejí ne? Vždyť přece na vaší plantáži bydlí, nebo ne?“ „Chystají něco nekalého.“ [...] „Ostatně [...] domorodci se zorganizovat nedovedou.“ Uchichtl se. „Kdyby to dovedli, byl by s námi už dávno ámen.“³¹⁴

Následné spekulace, co by se mohlo stát, jitřily mezi bělochy náladu. Plantážnická společnost, do níž spadali i představitelé jiných evropských národů, nikoli jen Angličanů, mohla v brzké budoucnosti čelit opravdovému povstání. „Zdá se, že tentokrát jsou do toho zapleteni pobřežní Balongové a že se to stalo otázkou solidarity celého kmene.“ „No to by ovšem bylo vážnější,“ připustil. „Pobřežní Balongové se vzbouřili v patnáctém roce, jak je známo. To je úskočná, neurvalá pakáž.“ „Samozřejmě, a teď si představte, že se jim dostal do drápů tiskařský stroj.“³¹⁵ Po vzoru nenásilného vzdoru, vydávali i zdejší černošští předáci propagační letáky, které upozorňovaly na to, jak by se měl uvědomělý

³¹¹ DAVIDSON, B., *Peřeje*, Praha 1962, s. 65.

³¹² DAVIDSON, B., *Peřeje*, Praha 1962, s. 65.

³¹³ DAVIDSON, B., *Peřeje*, Praha 1962, s. 65.

³¹⁴ DAVIDSON, B., *Peřeje*, Praha 1962, s. 77.

³¹⁵ DAVIDSON, B., *Peřeje*, Praha 1962, s. 77-78.

černoch ke kolonistům chovat: „*Probud' se, povstaň, nebo navždy zahyneš! [...] Demonstrujte za svoje práva. Protestujte proti rasové překradě. Vyžadujte v zemi svých otců místo, které vám náleží. [...] Nenoste s sebou kopí ani mačety. Nepsolouchajte opilce. Vyvarujte se násilí. Nedejte se vyprovokovat. Demonstrujte klidně a důstojně! Demonstrujte za svobodu! [...] Svobody nelze dosáhnout bez obětí.*“³¹⁶

Guvernér kolonie naznačil, že prozatím nemůže proti narůstajícímu tlaku domorodců dělat nic jiného, než černochům pro začátek v jejich podmínkách ustoupit, aby zjistil, kdo je odpovědný za tak masivní kampaň, a pak rázně podniknout protiopatření. „*V jednom se všechny zprávy shodují. Ten případ v červenci - no, víte přece, ta stávka na Kowalského plantáži - to nebyl konec, nýbrž začátek. Má toho přijít ještě víc. Hlupáci, kdy konečně pochopí, že jim vzpoura nemůže přinést nic dobrého? Pasivní rezistence! Jako bychom si vůbec mohli dovolit něco takového jim trpět. [...] Nejhorší je, že nikdo z našich lidí nezná kořeny, z kterých to všechno vyrůstá. Každý říká: Musombe, Musombe. Poevropštěný Afričan, který už skoro zapomněl rodnou hantýrku! Nacionalismus! Ptám se vás, co pro tyhle lidi může znamenat nacionalismus? Vždyť ani nemají společnou řeč! [...] Nechám je, aby si založili tu svou sněmovní stranu. Popustím jim uzdu. Povolím jim taky dvě tři demonstrace. Ale až se dovím, odkud vane vítr, kdo jsou skuteční podněcovací, pak -“ řikal silnými hnědými prsty Stantovi před očima.“³¹⁷*

Situace se začala vyostřovat poté, co asi po měsíci fungování národního sněmu přišlo od guvernéra nařízení k jeho zakázání, přestože v jeho programovém prohlášení stálo, že si tato politická strana „*klade za cíl pracovat mírumilovně pro blaho všeho delminského obyvatelstva bez ohledu na rasový původ, náboženské vyznání i barvu pleti. Používání násilí odsuzuje. Je toho názoru, že africké obyvatelstvo Delminy může dosáhnout zvýšení životní úrovně jen těsnou spoluprací s obyvateli evropského původu na základě rovnoprávnosti a vzájemné úcty.*“³¹⁸ Agresivně vedený dialog mezi bělošským zprostředkovatelem a jedním z černošských politických vůdců do jisté míry nastavil linii, kterou se posléze ubíraly následující události. „*Nic než kecy. Ty možná používání násilí odsuzuješ,*

³¹⁶ DAVIDSON, B., *Peřeje*, Praha 1962, s. 78.

³¹⁷ DAVIDSON, B., *Peřeje*, Praha 1962, s. 118-119.

³¹⁸ DAVIDSON, B., *Peřeje*, Praha 1962, s. 185.

ale co tvoji přátelé? Co Sabalu a ostatní?“ „Tohle přece není programové prohlášení jen moje, ale také Sabaluovo a mluví za nás za všechny.“ „Chlapečku, to můžeš vyprávět své babičce, [...] ale mne ani nikoho jiného tím nepřesvědčíš. V Kenji to začalo právě tak, jestli se tak docela nemýlím: napřed politické žvásty, a potom vraždění.“ Fidelis tiše namítl: „My vrahové nejsme. Dojde-li k nepokojům, naší vinou to nebude. [...] Kolonialismus, který tu vládne, se vyžil. Světový vývoj ho překonal. Vy však přesto vyžadujete, abychom byli trpěliví a čekali do nekonečna. Není tomu ani týden, co jeden z těch vašich plantážníků umlátí našeho člověka málem k smrti. Můžete na nás chtít, abychom si to dali líbit?“³¹⁹

Krokem, který domorodce ještě více rozjitřil a napětí mezi oběma stranami navýšil, bylo vytvoření tzv. Obranného svazu, v němž plantážníci začali cvičit se zbraněmi, jež dostali od místní vojenské posádky, jelikož mužstva na obranu jejich majetku, pro případ, že by mohly vypuknout nepokoje, bylo málo.³²⁰ Mezi bělochy se začal šířit stihomam z černošského obyvatelstva, kterým byli za všech stran obklopeni a mimo jiné atmosféru podpořil i fakt, že nedávno vypukly krvavé nepokoje v Keni a plantážníci nechtěli být zaskočeni, jako se tomu stalo právě tam.³²¹ Slovy jednoho Angličana: „V Kenji, jak bylo všeobecně známo, se dopustili té zásadní a osudné chyby, že čekali, až budou napadeni - a pak je ovšem negři zamordovali v posteli. A to se stalo proto, jak bylo v Delmině také všeobecně známo, že kenjští osadníci byli nafoukanci, kteří si neviděli dál než na špičku nosu. Naproti tomu Delmiňané jsou lidé méně bohatí, a proto opatrnější. Nebudou čekat, až je negři zamordují v posteli.“³²²

Proto měli běloši dvě možnosti, buď se zbavit svého domorodého služebnictva, což někteří opravdu ze strachu udělali, na úkor toho, že se domácích prací ujme sama paní domu, nebo pak „bylo nutné sedět celé noci s puškou na kolenou.“³²³ Po takovémto bezmála dvoutýdenním hlídání svého majetku, navíc v období, kdy tuto oblast Afriky sužovala největší horka, jež vystupňovala nervové vypětí ze strachu, že by některý z plantážníků mohl usnout právě v tom okamžiku, kdy by právě jeho dům domorodci napadli, se zákonitě muselo projevit

³¹⁹ DAVIDSON, B., *Peřeje*, Praha 1962, s. 185-186.

³²⁰ DAVIDSON, B., *Peřeje*, Praha 1962, s. 195.

³²¹ DAVIDSON, B., *Peřeje*, Praha 1962, s. 224.

³²² DAVIDSON, B., *Peřeje*, Praha 1962, s. 228.

³²³ DAVIDSON, B., *Peřeje*, Praha 1962, s. 226.

lidské pochybení.³²⁴ Jeden z plantážníků jménem Bowles v nahromaděném stresu z nevyspaní a z chybného úsudku zastřelí na svém pozemku v příbytku svých domorodých služebníků černocho, který tam neměl co dělat, jelikož, jak si dotyčný střílející běloch vyložil, zrovna prováděli krevní přísahu, jaká se prováděla v Keni za účelem zabíjení bělochů. Při výpadu si plantážník poranil pádem hlavu při zpětném rázu zbraně.³²⁵

Na tento čin reagovali běloši tím, že vyvolali tlak na guvernéra kolonie, který vyhlásil „výjimečný stav, vyzýval všechny delminské občany, aby přesně dbali zákonů a nařízení, aby zachovali klid a věnovali se své obvyklé práci. Aby jim to usnadnil, guvernér dál oznamoval, že svolává bezpečnostní občanský výbor, že zakazuje jakékoliv shromažďování více než pěti osob, a to jak na veřejných místech, tak i v soukromí, že ruší působnosti a pravomoc civilních soudů a přenáší ji na soudy vojenské, a vůbec svolával blesky božího hněvu na hlavy všech bez výjimky.“³²⁶ Každá ze zúčastněných stran se k incidentu postavila po svém, nicméně ve vzduchu visela otázka, kdy a kde bude následovat odvěta domorodé strany. „[...] incident s Bowlesovými sluhy roznítil obrovskou spoustu zápalné látky, která se nahromadila z desítek tisíc malých podráždění, způsobených desítkami tisíc urážek, z nesnází skutečných i jen fiktivních, z let zmarněných nadějí a nadějí upíraných, ze strachu kolektivního i individuálního. Z toho ze všeho a ještě z mnoha jiného; ze stále palčivých vzpomínek na to, co se stalo ani ne před třemi měsíci na třetinových plantážích; ze zneuctění longských žen některými Evropany nebo alespoň z toho, co Balongové za zneuctění považovali; z násilí, a zejména z obav před násilím. A nejvíc a nejúčinněji z toho, co nabývalo stále větší síly, co mohutnělo a vršilo se pořád výš a výš - z bohatého pokladu starých připomínek a tušení upínající se k událostem, k nimž došlo před více než třiceti lety, k velkému povstání roku 1915, a ze spousty jiných příčin, z nichž mnohé pravděpodobně mají kořeny v odkazu ze starých dob, z věku před příchodem Evropanů. Dějiny a přítomnost jedno jsou, aspoň pro Balongy.“³²⁷

Následoval demonstrativní pochod domorodců před guvernéřův palác s požadavky o narovnání vztahů a zlepšení spolupráce bělochů s černocho.³²⁸

³²⁴ DAVIDSON, B., *Peřeje*, Praha 1962, s. 226-227.

³²⁵ DAVIDSON, B., *Peřeje*, Praha 1962, s. 226-229.

³²⁶ DAVIDSON, B., *Peřeje*, Praha 1962, s. 230-231.

³²⁷ DAVIDSON, B., *Peřeje*, Praha 1962, s. 235-236.

³²⁸ DAVIDSON, B., *Peřeje*, Praha 1962, s. 246-248.

Guvernér odmítl přijmout předáky pochodu a posléze zmatek a pochybení na obou stranách vyvolaly nevratitelné následky.³²⁹ „*To nejvýraznější, co bylo možno v následujícím okamžiku vidět, byl úprk uniformovaných mužů k vratům do paláce, okamžitý záblesk khaki a modrých uniforem, který ihned zmizel za vraty. Pak nastala další odmlka, ale odlišná od všech dřívějších, skličující, neblahá, beznadějně utišení, v jakém se čeká, že dojde k nejhoršímu. Rozbouřený příboj lidstva na náměstí jako by se vzedmul v nebetyčné vlny, jako by se vrhl vpřed s nespoutanou silou. Všude kolem pobíhaly a řítily se a křičely tmavé postavy. Pak spustily oba kulometry. Do vzduchu. Staccatová salva jejich výstřelů zahřměla nad hlavami zástupů. Těch byly teď všude kolem nepřehledné spousty. Kulometry vypálily podruhé. Do lidí.*“³³⁰ Použitím demonstrace síly, nastartovali běloši nevratný proces, kterým se odpoutávali od spravované země.

3.5. Závěr

Jak jsem zmínil v úvodním odstavci této kapitoly, analyzoval jsem pouze ty beletristicky zpracované reflexe konfliktů, o nichž se v románech a povídkách pro tento úkol dostatečně široce píše.

Prvním podtématem bylo povstání sipáhů v Indii z let 1857-1859. Na podkladě prostudované odborné literatury, z níž jsem čerpal pro pochopení historického kontextu a pro následné zasazení a porovnání reflexí povstání v románech takových autorů, jakými byli Doyle a Farrell, mohu konstatovat, že Farrellovo detailní líčení událostí v jedné z mnoha britských základen během povstání mnohem lépe reflektuje historickou skutečnost než stručnější Doylovy poznámky, jež mají dle mého názoru spíše informační charakter. V podstatě lze o obou autorech říci, že ačkoli ani jeden z nich povstání nezažil (ještě se nenarodili), podobu povstání tak, jak ji ve svých románech reflektují, lze akceptovat jako v zásadě reálnou (realistickou), byť u Doylea do jisté míry rezonují zkreslené romantické představy indických vojáků coby členů primitivních kultur a s tím spojená i představa nakládání s bělošským obyvatelstvem.

V první části druhého bloku jsem analyzoval reflexi střetů britských jednotek s indickou loupeživou bandou a s pohraničními horskými kmeny na základě Kiplingových povídek. Podle mého názoru je v tomto případě hlavní

³²⁹ DAVIDSON, B., *Peřeje*, Praha 1962, s. 250-251.

³³⁰ DAVIDSON, B., *Peřeje*, Praha 1962, s. 251.

výpovědní hodnotou založenou na beletristické reflexi to, že v indickém vnitrozemí v druhé polovině 19. století se z vojenského pohledu nic podstatného nedělo. Lze se domnívat, že to co Kipling napsal ohledně jakýchsi „bojůvek“ v indickém vnitrozemí, si musel z větší míry domyslet. Naopak úryvek týkající se střetů na severozápadní hranici Indie se v zásadě shoduje se „sveřepým“ Churchillovým textem, jež jsem právě kvůli této „vlastnosti“ do své práce vůbec nezařadil a pro reflexi jsem použil část z Kiplingovy povídky, jež podle mého názoru odpovídá historické skutečnosti.

V dalších částech jsem analyzoval na stránkách krásné literatury reflexi bitev u Omdurmánu během Kitchenerova tažení do Súdánu a u Spion Kopu v průběhu búrské války. Je až zarážející, jak se v některých (právě těch vybraných) úryvcích texty u obou spisovatelů shodují. Možným vysvětlením může být, že Wibur Smith zapracoval do svých románů části Churchillova očitého svědectví z oněch událostí, jež „přikrášlili“ dějovou linií. K poznámce reflexe búrské války v beletrii konstatuji, že spisovatelé, kteří toto téma zapracovali do svých příběhů, se nezaměřili na popis bitevních vřav, ale pouze na příkladu postřehu smrtelných nemocí reflektují, že búrská válka proběhla.

Následuje analýza reflexe irských nepokojů na stránkách krásné literatury, konkrétně ve Farrellově románu. Stejně jako v případě indického povstání je u tohoto autora důležitá rovina každodenního života v Irsku během vyhocené situace. Tu spisovatel zdůraznil skutečnými zprávami z tehdejších novin. Farrellovy poznámky k pozadí dějové linie se románem od historické reality v mnohém neliší.

V poslední větší podkapitole analyzuji beletristickou reflexi ohledně situace nespokojeného domorodého obyvatelstva spíše v druhé polovině padesátých let 20. století v blíže nespécifikované britské kolonii rozprostírající se kdesi v centrální či spíše východní části subtropické Afriky a nejspíše ležící na řece Zambezi. Podle prostudovaných faktografických materiálů jsem toho názoru, že situace, jak ji Basil Davidson popsal ve svém románu, se nejvíce blíží historickému vývoji britských kolonií v Severní a Jižní Rhodesii a Nasku.

Čtvrtá kapitola

Fenomén bohatství a pokladu v britské krásné literatuře

V této kapitole jsem se zaměřil na analýzu a komparaci fenoménu bohatství a pokladu ve vybraných dílech britské krásné literatury konce 19. a začátku 20. století s možnou souvislostí historického kontextu. Otázka, již jsem si položil, zněla, zda v přibližně třicetiletém období, které předcházelo první světové válce, vznikala beletristická díla reflektující výše zmíněný fenomén v souvislosti s proměnami Britského impéria.

4.1 Velká Británie a její materiální bohatství na konci 19. století

V roce 1887 slavila královna Viktorie³³¹ padesátileté - zlaté a o deset let později, roku 1897, šedesátileté - diamantové jubileum (tehdy také poprvé takto pojmenované) od nástupu na trůn. O smyslu fenoménu, který hodlám prozkoumat, tj. pokladu a bohatství, svědčí mimo jiné skutečnost, že i samotná královna-císařovna měla v roce 1897 obdržet od hajdarábábského nizáma jako dar diamant, jehož hodnota byla odhadována na tři sta tisíc liber a který byl naneštěstí ukraden ještě dříve, než se královně vůbec dostal do rukou.³³²

O významu diamantů, šperků, klenotů či, obecněji, „pokladů“ vůbec v pozdně viktoriánské a edwardiánské éře³³³ vypovídá rovněž fakt, že postarší dámy dávaly diamantové šperky, jež získaly v době vlády královny Viktorie, kdy byly dostupným zbožím dokonce i pro dvořící se muže a pro čerstvě zasnoubené dívky z vrstev, o nichž by se řeklo, že si takový luxus nemohou dovolit, na odiv ještě v meziválečném období. Dokazuje to například scénka z románu „Nepokoje“ (*Troubles*; 1970) anglo-irského spisovatele Jamese Gordona Farrella, odehrávající se před plesem v anglickém hotelu v Irsku v roce 1921: „*Stará paní měla na sobě*

³³¹ Viktorie (1819-1901; vládla v letech 1837-1901), britská královna, vnučka Jiřího III. a neteř Viléma IV. Od roku 1840 manželka Alberta (1819-1861), jemuž porodila devět dětí, mimo jiné i budoucího krále Anglie Eduarda VII. Roku 1876 korunována na indickou císařovnu. Za její vlády, nazývané též viktoriánské období, zaznamenalo Britské impérium největší rozmach. Srv. HIBBERT, Ch., *Queen Victoria: A Personal History*, London 2000; LONGFORD, E., *Victoria R I.*, London 1964; ST AUBYN, G., *Queen Victoria: A Portrait*, London 1991; STRACHEY, L., *Královna Viktorie*, Praha 1993.

³³² JUDD, D., *Impérium: Britská imperiální zkušenost od roku 1765 do současnosti*, Brno 1999, s. 149.

³³³ Eduard VII. (1841-1910; vládl v letech 1901-1910), syn královny Viktorie. Odpůrce konkurenčního německého imperialismu a jeden z tvůrců koalice Velké Británie, Francie a Ruska, tzv. Dohody. Ačkoli zemřel 1910, tzv. edwardiánská éra končí až začátkem první světové války. Srv. MAGNUS, P., *King Edward The Seventh*, London 1964; česky MAUROIS, A., *Eduard VII. a jeho doba*, Praha 1934.

*dlouhé šaty z černého sametu, které tvořily součást jejího věna, ale které nikdy pořádně nenosila; do indického klimatu se nehodily vůbec, ale když se s manželem vrátila do mírnějšího podnebí Britských ostrovů, doba jejího mládí byla už tatam. [...] Kupodivu jí pořád ještě dokonale padly, třebaže si je nikdy nedala upravit... Major sjel očima ze třpytícího se diamantového náhrdelníku, který dámě zdobil vrásčité krk, a s povzdechem je upřel na kožené pouzdro s revolverem.*³³⁴

Do Británie plynuly na přelomu 19. a 20. století značné sumy nejen v podobě akcií, ale i v diamantech a zlatých cihlách z oblasti jižní Afriky, kde Cecil Rhodes³³⁵ od počátku sedmdesátých let systematicky a se značnou finanční pomocí Nathana Rothschilda³³⁶ od osmdesátých let 19. století budoval společnost *De Beers* na dolování diamantů a následně i zlata, která měla posléze, kolem roku 1900, v jihoafrické oblasti jako jediná koncesi na těžbu drahého kovu a drahokamů.³³⁷

Také v Indii a Indonésii, kde se Britové pravidelně dostávali do styku s místními vládci již od poloviny 18. století, se naskytlo mnoho příležitostí, které později zavdaly příčinu k mýtům o bohatství indických panovníků, jež ovšem měly zčásti pravdivý základ. Například maharádža z Baródy³³⁸ vlastnil sbírku diamantů, mezi něž patřil tehdy sedmý největší diamant světa „Hvězda jihu“ (*Star of the South*) vážící více jak padesát gramů, dále kámen „Eugenie“ (*Princess Eugenie*), dříve patřící ruské carevně Kateřině Veliké, následně jejímu oblíbenci, knížeti Potěmkinovi, poté francouzskému císaři Napoleonovi III. a jeho manželce Evženie, nebo soubor gobelínů tvořený perlami, rubíny a smaragdy. Největším

³³⁴ FARRELL, J. G. *Nepokoje*, Praha 1989, s. 313-314.

³³⁵ Cecil John Rhodes (1853-1902; 1890-1896 ministerským předsedou Kapské kolonie), britský podnikatel a politik působící v subsaharské a jižní Africe. V 70. letech 19. století majitel diamantových ložisek na jihu Afriky. Roku 1880 založil a následně se stal prezidentem společnosti *De Beers mining Co.* Od 80. let až do své smrti zaštiťoval britské koloniální výboje v jižní Africe. Na jeho počest pojmenována zhruba dnešní území Zimbabwe a Zambie na Jižní a Severní Rhodesii. Na straně Angličanů podporoval búrskou válku (1899-1902). Jeho životním cílem bylo propojení britských území od Kapského města až po Káhiru („From Cape to Cairo“) železnicí a telegrafem. Srv. MAUROIS, A., *Cecil Rhodes*, London 1968; ROTBERG, R. I., - SHORE, M. F., *The Founder: Cecil Rhodes and the Pursuit of Power*, Oxford 1988.

³³⁶ Nathan Mayer Rothschild (1840-1915, od roku 1885 titul První Baron Rothschild), britský bankéř a politik, člen anglické větve mezinárodní rodiny Rothschildů, blízký přítel Benjamína Disraeliho.

³³⁷ JUDD, D., *Impérium: Britská imperiální zkušenost od roku 1765 do současnosti*, Brno 1999, s. 137; FERGUSON, N., *Britské impérium: Cesta k modernímu světu*, Praha 2007, s. 248.

³³⁸ Sayajirao Gaekwad III. (1863-1939, vládl v letech 1875-1939), významný reformátor státu Baródy.

topasem světa se honosil mahárádža z Kapurthaly.³³⁹ Mezi jeden z největších pokladů mahárádži z Džajpuru patřil náhrdelník, „sestavený ze tří řad rubínů, každý velikosti holubího vejce, zvýrazněný třemi smaragdy, z nichž nejtěžší měl devadesát karátů. Zlatým hřebem kolekce mahárádži z Patijály byl perlový náhrdelník, pojištěný u firmy Lloyds v Londýně na půl miliardy starých franků. Nejpozoruhodnějším kouskem jeho kolekce byla náprsenka posetá tisícem a jedním diamantem bleděmodré barvy.“³⁴⁰

V době, kdy knihy, respektive příběhy o fenoménu bohatství a pokladu vznikaly, žilo v Británii převážně na okrajích měst poměrně vysoké procento obyvatel v materiální nouzi.³⁴¹ Příběhy z exotických oblastí o větrem ošlehaných dobrodruzích a sluncem spálených pirátech a námořnících, o zlatě a bohatství mohly mimo jiné vzniknout i z reakce na tísnivou sociální situaci. Lidé, mající možnost se do těchto příběhů začíst, se pak mohli na chvíli zasnít a utéct od každodenních strastí.

4.2 Osmdesátá léta: „Ostrov pokladů“ a „Doly krále Šalamouna“

Když Robert Louis Stevenson³⁴² začal pro nevlastního dvanáctiletého syna Lloyda³⁴³ psát z dlouhé chvíle dobrodružný příběh „Ostrov pokladů“ (*Treasure Island*; 1883) o mladém Jimu Hawkinsovi, bandě hrdlořezů a pohádkovém

³³⁹ Jagatjit Singh Bahadur (1872-1949, vládl od 1877, respektive od 1890). V l. 1926, 1927 a 1929 se zúčastnil zasedání Společnosti národů v Ženevě. Tento kámen měl zasazen ve svém turbanu. LAPIERRE, D. a COLLINS, L., *O půlnoci přijde svoboda*, Praha 1983, s. 111.

³⁴⁰ LAPIERRE, D. a COLLINS, L., *O půlnoci přijde svoboda*, Praha 1983, s. 112.

³⁴¹ Srv. ROWNTREE, S., *Poverty: A Study of Town Life (Chudoba: studie městského života)*, 1899, studie se podrobně zabývá mapováním chudoby v Yorku. BOOTH, Ch., *Life and Labour of the People in London (Život a práce Londýňanů)*, London 1902-1903, dílo se dělí na tři části o šestnácti svazcích a jeden závěrečný. I v dalších Boothových studiích např.: *In Darkest England, Horrible London a The Bitter Cry of Outcast London*, jak napovídají samotné názvy prací, život v Británii na přelomu století byl pro mnoho lidí ponurou záležitostí. Nejvíce trpěli hladem a nakažlivými nemocemi.

³⁴² Robert Louis Stevenson (1850-1894), skotský spisovatel románů a povídek. Pocházel z rodiny stavitelů a provozovatelů majáků. Studoval strojní inženýrství, ale přešel na práva. Žil dosti bohémským životem. Roku 1880 se oženil s o deset let starší americkou malířkou Fanny Osbournovou, matkou tří dětí. Společně pak střídavě trávili roky v Anglii, Skotsku, Francii a Davosu, kvůli Stevensonově podlomenému zdraví se roku 1887 přestěhovali do Ameriky a pak do Tichomoří na ostrov Samoa, kde spisovatel roku 1894 podlehl záchvatu mrtvice. Mezi Stevensonovy nejznámější díla kromě „Ostrova Pokladů“ (*Treasure Island*; 1883) patří: „Podivuhodný případ dr. Jekylla a pana Hyda“ (*The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde*; 1886); „Klub sebevrahů“ (*The Suicide Club*; 1882); „Únos“ (*Kidnapped*; 1886). PROCHÁZKA, M. a kol., *Slovník Spisovatelů*, Praha 1996, s. 641-643. Srv. BALFOUR, G., *The Life of Robert Louis Stevenson*, London 1901; POPE-HENNESSY, J., *Robert Louis Stevenson - A Biography*, London 1974.

³⁴³ Samuel Lloyd Osbourne (1868-1947), americký spisovatel.

pokladu, netušil, že dal základ nové vlně nadšení pro dobrodružnou literaturu tohoto typu.³⁴⁴

Dějová linie je v zásadě velmi jednoduchá. Hlavní hrdinové obdrželi indicie, díky nimž měli na dosah ruky zaručené bohatství, v Bristolu si shodou náhod najali bývalou posádku nechvalně známého kapitána Flinta, „nejkrvežíznivějšího piráta všech věků“,³⁴⁵ jenž poklad zakopal na neznámém ostrově. Po zakotvení loď u Ostrova pokladů hlavní hrdina zjistil, co je posádka loď zač, došlo ke vzpouře a k šarvátce mezi piráty a dobrodruhy. Následně každá skupina hledá poklad, což ale piráty vyjma kapitána Silvera stálo život; když Silver objevil prázdnou jámu, ve které měl být poklad uschován, došlo mezi zbývajícími zklamanými piráty ke krátké přestřelce. Pro některé z kladných postav příběh přesto končil dobře. „A v koutě, kde si jen matně pohrávala zář ohně, jsem spatřil veliké hromady zlatých mincí a hranice zlatých prutů. To byl tedy Flintův poklad, za nímž jsme se vydali a který zaplatilo svými životy sedmnáct mužů z Hispanioly. Ale nikdo nemůže říci, co životů stál, než ho nahromadili, co krve a bolesti, kolik krásných lodí šlo ke dnu, kolik statečných mužů muselo skočit z prkna se zavázanýma očima, co výstřelů stál, co hanby a ukrutností.“³⁴⁶ Zbytek posádky převezl poklad na lodi bezpečně zpět do Anglie, kde z něj každý dostal svůj podíl. Někteří odešli na penzi, jiní ho investovali, ostatní promrhali.

Krátce po Stevensonově Ostrovu pokladů vyšla kniha Henryho Ridera Haggarda³⁴⁷ „Doly krále Šalamouna“ (*King Solomon's Mines*; 1885), ve které se spisovatel volně inspiroval zmíněným příběhem. I zde hraje svou úlohu stará mapa, na níž je zakreslen poklad, a hrdinové musí za pohádkovým bohatstvím vykonat strastiplnou cestu, jež ještě nezaručuje zisk.³⁴⁸

³⁴⁴ STEVENSON, R. L., *Poklad na ostrově*, Praha 1972, s. 197. O časopisech pro chlapce stejně jako o dobrodružné literatuře pojednává v rozmezí cca šedesáti let, zhruba od r. 1880 do vypuknutí druhé světové války ve dvou esejích George Orwell, in: ORWELL, G., *Uvnitř velryby a jiné eseje*, Brno 1997, *Týdeníky pro kluky*, s. 87-109; *Dobré špatné knihy*, s. 329-332.

³⁴⁵ STEVENSON, R. L., *Poklad na ostrově*, Praha 1972, s. 35.

³⁴⁶ STEVENSON, R. L., *Poklad na ostrově*, Praha 1972, s. 190.

³⁴⁷ Henry Rider Haggard (1856-1925), anglický spisovatel. V mládí strávil pět let v Jižní Africe, nejdříve jako koloniální úředník, později na vlastní pěstrosí farmě. Po návratu zpět do Anglie čerpal ze svých zkušeností v dobrodružných románech, těch napsal několik desítek. Kromě nich se věnoval i faktografickým tématům, jakými byly búrská válka a zemědělství. STRÍBRNÝ, Z., *Dějiny anglické literatury*, Praha 1987, II. sv., s. 573-574; PROCHÁZKA, M. a kol., *Slovník Spisovatelů*, Praha 1996, s. 320-321.

³⁴⁸ V této i ostatních knihách, o nichž bude řeč, se objevuje posun. Od jakoby zasněného příběhu, zahaleného do mlžného oparu Stevensonových představ, v němž má čtenář problém určit, kde se Ostrov pokladů nachází, jelikož jeho ostrov obsahuje snad veškerou možnou květenu všech pásem na planetě.

Kniha je napsána ve formě rozšířených zápisků z deníku dobrodruha a lovce Quatermaina pověřeného vykonat záchrannou misi a najít delší dobu pohřešovaného bratra zámožného Henryho Curtise.³⁴⁹ Děj se odvíjí tak, že Quatermaine najde umírajícího Portugalce Josého Silvestru snažícího se objevit poklad, o němž psal před třemi sty lety, zhruba v roce 1590, Silvestrův předek, který rovněž zhotovil mapu. Ve své poslední hodině Portugalce Quatermaina zapřísahal: *„Od té doby byla listina majetkem naší rodiny, ale nikdo si nedal práci, aby ji přečetl, až teprve já. A pro ni umírám, ale snad se to podaří někomu jinému a stane se nejbohatším člověkem na světě – věřte mi, tím nejbohatším člověkem na světě. Jenom tu listinu nikomu nedávejte, vydejte se tam sám!“*³⁵⁰

Událost s mapou se týká i zmizení Curtisova bratra, v důsledku čehož je záchranná výprava nucena jít do Šalamounových hor a spolu se zmizelým bělochem hledat i poklad nevyčíslitelné hodnoty v podobě diamantů, drahokamů a slonoviny.³⁵¹ Během namáhavé cesty přes vyprahlou poušť, přes mrazem a sněhem sevřené hory, dobrodružstvím s kmenem Kukuánců a po mnoha jiných příhodách, zemře několik členů výpravy, včetně několika stovek domorodců ve válečném konfliktu, jenž dobrodruzi svým příchodem vyvolají. Nakonec se přeživším členům výpravy podaří dospět až do jeskyně, kde je ukryt takzvaný Šalamounův poklad.³⁵² Odměnou jim ale měla být smrt v pokladnici, to když je jejich průvodkyně, stará domorodá šamanka, zradila a spustila mechanismus, kterým zatarasila obrovským balvanem jediný východ z pokladnice ven.³⁵³

V tu chvíli si Quatermaine spolu s ostatními uvědomují vážnost situace. *„Teprve teď jsme pochopili, že Gagaúla nám tuto d'ábelskou nástrahu chystala od počátku. Její zrudná mysl se jistě radovala při představě, jak tři bílí muži, které ze záhadného důvodu vždy nenáviděla, pomalu zahynou hladem a žízní ve společnosti pokladu, po němž toužili. Nyní jsem pochopil, na co narážela, když nás posměšně vybízela, abychom se najedli a napili drahokamů.“*³⁵⁴ Tento moment byl pro dobrodruhy zdrcující a šance na záchranu mizivé. *„Byli jsme za*

³⁴⁹ Ten k tomu, co se mezi nimi stalo, podotkl: *„Tehdy měl můj bratr na účtě v bance několik set liber, a aniž mi co řekl, vyzvedl si tuto nepatrnou částku a pod jménem Neville odcestoval do jižní Afriky v bláhové naději, že tam dobude jmění.“* HAGGARD, H. R., *Doly krále Šalamouna*, Frýdek-Místek 2007, s. 20.

³⁵⁰ HAGGARD, H. R., *Doly krále Šalamouna*, Frýdek-Místek 2007, s. 27.

³⁵¹ HAGGARD, H. R., *Doly krále Šalamouna*, Frýdek-Místek 2007, s. 248-249.

³⁵² HAGGARD, H. R., *Doly krále Šalamouna*, Frýdek-Místek 2007, s. 38-246.

³⁵³ HAGGARD, H. R., *Doly krále Šalamouna*, Frýdek-Místek 2007, s. 246-248.

³⁵⁴ HAGGARD, H. R., *Doly krále Šalamouna*, Frýdek-Místek 2007, s. 247-248.

živa pohřbeni a ani hřmění dělostřelectva všech armád světa by nedolehlo k nám do našeho hrobu. Byli jsme odríznuti od zvuků celého světa - byli jsme již počítáni k mrtvým. Po chvíli jsem si uvědomil ironii osudu. Okolo nás leželo tolik pokladů, že by jistě stačily k vyrovnání státních dluhů či k vybudování mohutného válečného loďstva, a přesto bychom je byli rádi vyměnili za sebenepatrnější naději na únik. A nebude jistě trvat dlouho a budeme ochotni je vyměnit za kousek jídla nebo hlt vody a potom dokonce za výsadu urychleně ukončit naše utrpení. Majetek, pro který se lidé celý život pachtí, je nakonec zcela bezcennou věcí.“³⁵⁵

Henry R. Haggard nechal své hrdiny trpět, ale ne zemřít. Po mnoha hodinách strávených v temné pokladnici našli tito živí - mrtví cestu na povrch. Při zpáteční cestě narazila skupinka bělochů na pohřešovaného bratra sira Henryho Curtise a přes téměř neřešitelnou situaci dopadlo všechno dobře. Ve slabé chvílce si Quatermaine naplnil kapsy loveckého pláště velkými diamanty a tak se nakonec výprava nevracela s prázdnou.³⁵⁶ V Londýně potom za jejich „malou ... část [by obdrželi, pozn. V. B.] sto osmdesát tisíc liber.“³⁵⁷

4.3 Devadesátá léta: „Podpis čtyř“ a „Maharadžův náhrdelník“

Tématikou pokladu schovaného kdesi ve starobyklých chrámech a v pevnostech v Indii se zabýval rovněž sir Arthur Conan Doyle v „Podpisu čtyř“ (*The Sign of Four*; 1890) a Rudyard Kipling v knize „Maharadžův náhrdelník“ (*The Naulahka*; 1892). Hlavní hrdina této knihy, Američan Nick Tarvin, přitom s myšlenkou ukrást poklad v podobě drahocenného náhrdelníku pouze „koketoval“. V hlavě osnoval plán, jak by mu mohly utržené peníze za diamantový skvost pomoci v jeho budoucí politické kariéře v Americe. Krkolomná situace donutila hlavního hrdinu nakonec se vzdát drahocenného šperku. Přesto se na konci příběhu vracel Tarvin do Ameriky bohatší, než odjížděl, jelikož po celou dobu vlastnil v americkém městečku Topaz výnosný zlatý důl.³⁵⁸

Jedna z důležitých postav Doylova příběhu „Podpis čtyř“ na rozdíl od předchozích románových zlatokopů takové štěstí neměla. Jonathan Small se

³⁵⁵ HAGGARD, H. R., *Doly krále Šalamouna*, Frýdek-Místek 2007, s. 253-254.

³⁵⁶ HAGGARD, H. R., *Doly krále Šalamouna*, Frýdek-Místek 2007, s. 257, 273-278.

³⁵⁷ HAGGARD, H. R., *Doly krále Šalamouna*, Frýdek-Místek 2007, s. 283.

³⁵⁸ KIPLING, R., *Náhrdelník maharadžů: Povídka západu a východu*, Praha 1927, s. 335-

narodil ve Worcesterském hrabství. Během osmnáctého roku života se zapletl s dívkou a z této „nemilé záležitosti mohl vyváznout jedině tak, že začal brát žold od královny a vstoupil do 3. střeleckého pluku, který právě odjížděl do Indie.“³⁵⁹ Po mnoha dobrodružstvích a peripetiích strávených v Indii byl Small během povstání sipáhíů shodou okolností zapojen do obrany pevnostního města Agry.³⁶⁰ Zde se mu naskytla příležitost uloupit spolu se třemi Sikhy poklad jistého rádži a dostat možnost podělit se o obsah železné truhly. Tento úskok se jim zdařil.³⁶¹ Small ve své výpovědi k tomu řekl: „Samozřejmě - byla to ode mne velká špatnost. Rád bych ale věděl, kolik lidí by se na mém místě dokázalo vzdát podílu na kořisti, kdyby věděli, že jim za odmítnutí podříznu krk.“³⁶² Poklad ukryli do starých pevnostních zdí v Agře a dohodli se, že si lup vyzvednou, až se situace uklidní. Naneštěstí velení anglické posádky se dopídilo, že se v noci stalo něco nekalého. Všichni čtyři byli odsouzeni na doživotní nucené práce v Andamanském souostroví, aniž by bylo tajemství umístění truhly prozrazeno.³⁶³

Small a jeho kumpáni byli v tomto žaláři podvedeni anglickým vojákem – dozorcem, jemuž nabídli podíl na zisku z pokladu, pomůže-li jim na svobodu a ke znovunabytí ukradeného bohatství.³⁶⁴ „Ten gauner Sholto jej ukradl a nesplnil ani jednu z podmínek, za kterých jsme mu tajemství prodali. Od toho dne jsem žil jen myšlenkou na pomstu. [...] Uprchnout, vypátrat Sholta a zakroutit mu krk - na nic jiného jsem nemyslel. Dokonce i o poklad z Agry mi šlo méně než o to, abych zabil Sholta.“³⁶⁵

Smallovi se nakonec po čase podařilo z ostrovů uprchnout a posléze se snažil vyřídit si v Londýně „účty“.³⁶⁶ Když bývalý trestanec utíkal s uloupeným pokladem podruhé, padl do rukou Sherlocka Holmese a doktora Watsona. Poklad, který zapříčinil smrt nejméně tří lidí, byl však nenávratně ztracen.³⁶⁷ „Pro mne by bylo lehčí ho tam hodit a pro vás by bylo lehčí ho vylovit. Člověk, který je dost chytrý na to, aby mě dopadl, je dostatečně chytrý i na to, aby vyzvedl železnou truhlu z říčního dna. Teď je poklad roztroušený po délce pěti mil nebo možná i

³⁵⁹ DOYLE, A. C. s., *Podpis čtyř*, Brno1997, s. 187.

³⁶⁰ DOYLE, A. C. s., *Podpis čtyř*, Brno1997, s. 190.

³⁶¹ DOYLE, A. C. s., *Podpis čtyř*, Brno1997, s. 191-196.

³⁶² DOYLE, A. C. s., *Podpis čtyř*, Brno1997, s. 196.

³⁶³ DOYLE, A. C. s., *Podpis čtyř*, Brno1997, s. 197-199.

³⁶⁴ DOYLE, A. C. s., *Podpis čtyř*, Brno1997, s. 200-201.

³⁶⁵ DOYLE, A. C. s., *Podpis čtyř*, Brno1997, s. 203.

³⁶⁶ DOYLE, A. C. s., *Podpis čtyř*, Brno1997, s. 203-204.

³⁶⁷ DOYLE, A. C. s., *Podpis čtyř*, Brno1997, s. 185-186.

víc.³⁶⁸ V truhle se údajně mělo nacházet „sto třiačtyřicet diamantů první kvality, mezi nimi i ten, který se, pokud vím, jmenuje Velký Mogul a o němž se tvrdí, že je to druhý největší diamant na světě. Dále tam bylo sedmadesát překrásných smaragdů a sto sedmdesát rubínů, z nichž ale některé byly jen malé. Pak tam bylo čtyřicet karbunkulí, dvě stě deset safírů, jedenašedesát achátů a spousta berylů, onyxů, polodrahokamů, tyrkysů a dalších kamenů.“³⁶⁹ To vše v celkové hodnotě kolem pěti set tisíc liber, jak zhruba odhadl cenu Small, leželo na dně řeky, poblíž Londýna.³⁷⁰

4.4 Conradovo hledání pokladu na začátku 20. století

U Josepha Conrada prosvítá tematika pokladu ve čtyřech románech - v knize „Lord Jim“ (*Lord Jim*; 1900), „Srdce temnoty“ (*Heart of Darkness*; 1902), „Nostromo“ (*Nostromo*; 1904) a „Vítězství“ (*Victory*; 1915). Ve dvou ze čtyř příběhů se o poklad nebo bohatství jedná pouze v přeneseném významu, přesto oba příklady „Lord Jim“ i „Vítězství“ dle mého názoru k této tematice patří.

V prvním z obou příběhů přeneseného smyslu se mluví o „klenotu“. Jak píše J. Conrad, chamtiví lidé si začali vyprávět historku „o záhadném bílém muži v Patusanu, který se zmocnil neobyčejného drahokamu - totiž smaragdu neobyčejné velikosti, a vůbec neobyčejně cenného. Jak se zdá, smaragd přitahuje východní fantazii mnohem více než kterýkoli jiný drahý kámen. [...] Historka o pohádkově velikém smaragdu je skutečně tak stará jako příchod prvního bělocha do Indonésie a věří se jí tak tvrdošijně, že tomu není ani čtyřicet let, co holandské úřady začaly vyšetřovat, jak to s ní vlastně je.“³⁷¹ Jim žádný takový drahokam neměl; jeho „klenotem“ byla míšenka, již takto nazýval a s níž na ostrově Patusanu žil spokojeně do té doby, než se náhodou v těchto končinách objevila loď.³⁷² Připlul na ní Brown, „nejvyhlášenější lotr australského pobřeží - ne proto, že by se tam tak často ukazoval, ale protože ho vždycky citovali ve všech zločineckých historkách, které musí návštěvník z domova vyslechnout; a nejmírnější z těch historek, které o něm kolovaly od Cape Yorku až po Eden Bay, by úplně stačila na oběšení, kdyby byla vyprávěna na pravém místě. Mimoto se

³⁶⁸ DOYLE, A. C. s., *Podpis čtyř*, Brno 1997, s. 186.

³⁶⁹ DOYLE, A. C. s., *Podpis čtyř*, Brno 1997, s. 197.

³⁷⁰ DOYLE, A. C. s., *Podpis čtyř*, Brno 1997, s. 186, 200.

³⁷¹ CONRAD, J., *Lord Jim*, Praha 2004, s. 262.

³⁷² CONRAD, J., *Lord Jim*, Praha 2004, s. 262-263, 270, 334.

*z nich každý bez výjimky dozvěděl, že je prý synem baroneta. V každém případě je však jisté, že zběhl z anglické lodi hned na začátku doby, kdy se v Austrálii rozmohlo zlatokopectví, a za pár let se už o něm mluvilo jako o postrachu té neb oné skupiny polynéských ostrovů. Unášel domorodce, okrádal osamělé bílé obchodníky až do poslední košile, a když takového chudáka o všecko obral, nabízel mu obyčejně ještě souboj na pistole někde na břehu - což by samo o sobě bylo docela v pořádku, kdyby v té době ten chudák nebyl už polomrtvý strachem. Brown byl novodobý pirát, politováníhodný případ, tak jako jeho proslulejší vzory; ale od jeho současných bratří v zločinu, jako byl Vztekoun Hayes nebo medově sladký Pease nebo ten navoněný, švihácký darebák s dlouhými kníry známý jako Špinavý Dick, od nich ho odlišovala nadutost, s jakou páchal své zločiny, a zuřivé opovržení k celému lidstvu a zejména ke svým obětem.*³⁷³

Brown nic z toho, co se vyprávělo o smaragdu, nevěděl. Zrovna unášel jakýsi ukradený škuner k Madagaskaru a ostrov, na němž byl Jim obchodním zástupcem holandského obchodníka Steina, měl prostě po ruce. Chtěl zde „doplnit“ zásoby a pokračovat v daleké plavbě.³⁷⁴ Jim v té době v podstatě ovládal celý ostrov i s jeho polynéskými obyvateli.³⁷⁵ V minulosti si naklonil svými činy i jejich „krále“.³⁷⁶ Brownovo střetnutí s Jimem vyústilo v tragédii. Syn jednoho z místních vládců byl úskočným pirátem zastřelen, když se Brown se svými kumpány stahoval zpět po řece z nitra ostrova. Ve vzduchu visela otázka „občanské války“. Avšak zodpovědnost za tento akt vzal na sebe Jim a starý vladař ho popravil.³⁷⁷

O poklad, na který měl Jim nárok v podobě svobodného rozhodování na západní civilizací opuštěném ostrově i v osobě pohledné míšenky, ho připravil nechvalně proslulý pirát. Jejich střetnutí je v tomto příběhu přímým vyústěním. Jim, mající vše, je konfrontován s člověkem nemajícím nic. Poklady, jež si Jim vydobyl svým úsilím, se nakonec po jeho smrti rozplynuly.

V románu „Vítězství“ (*Victory*; 1915) je vyvrcholení příběhu obdobné. Hlavní hrdina, Švéd Axel Heyst, spojil svůj život s pronásledovanou dívkou Lenou, v jejíž povaze našel svůj „poklad“ a společně uprchli na vzdálený ostrov

³⁷³ CONRAD, J., *Lord Jim*, Praha 2004, s. 329.

³⁷⁴ CONRAD, J., *Lord Jim*, Praha 2004, s. 334.

³⁷⁵ CONRAD, J., *Lord Jim*, Praha 2004, s. 256.

³⁷⁶ CONRAD, J., *Lord Jim*, Praha 2004, s. 251-255.

³⁷⁷ CONRAD, J., *Lord Jim*, Praha 2004, s. 385-387.

Samburan, na němž byl kdysi Heyst ředitelem vznikající Uhelné společnosti tropického pásma. Hoteliér Schomberg byl jeho činem popuzen, jelikož chtěl dívku pro sebe, a tak poslal na Samburan trojici „dobrodruhů“, jíž namluvil, že Heystovi patří bohatství, které schovává ve starých uhelných štolách na ostrově, a navíc je tam sám. Lotři se vypravili za Heystem, ale zjistili, že kromě něj a dívky tam s nimi žil ještě jeden bývalý čínský kuli (dělník). Dívku posléze smrtelně zranil jeden z pirátů, načež došlo ke konfrontaci a Heyst s kulim všechny tři zločince pobili.³⁷⁸ „A tak třebaže Lena umírá a Heyst spaluje její tělo i sám sebe v očištném ohni, dosahují oba plného morálního vítězství nad silami zla.“³⁷⁹ Jakmile Heyst zjistil, že banda lotrů zmařila dívčin život - jeho „klenot“, ztratil vůli žít.

Pokud jde o Nostromův příběh,³⁸⁰ jehož hlavními hrdiny jsou angličtí manželé Gouldovi, zejména Charles Gould, jenž po svém otci zdědil v San Tomé ruinu stříbrných dolů. Usadil se v Sulacu v pobřežním městě státěčku Costaguany v Jižní Americe a pozvedl doly na někdejší úroveň. Stejně jako otec ale i on propadl kouzlu dolování výnosného kovu a žil jen pro něj přičemž se vzdálil své manželce i Sulacké společnosti, ačkoli ho otec před touto magií již jako čtrnáctiletého chlapce v dopisech varoval. K pozvednutí celé oblasti si Angličan vypůjčil počáteční kapitál od severoamerického průmyslníka a boháče Holroyda ze San Franciska. Jakmile se ale dolování „rozběhlo“, nebylo problémem půjčený obnos ve stříbrných slitcích vrátit. S tím, jak rostl věhlas obnovených dolů, vzkvétala celá oblast, navíc se tato část světa otevřela vlivu cizího kapitálu, z jehož vkladu do těžby měli zisk Angličané, Francouzi, Američané, Němci a mnozí jiní.³⁸¹

Mezi jednu z nejdůležitějších hlavních postav Conradova příběhu patří muž přezdívaný Nostromo, který věrně sloužil zájmům Gouldových a zároveň měl jejich plnou důvěru. Při jednom z mnoha revolučních povstání v oblasti pověřil Charels Gould Nostroma, aby převezl naložené stříbro v loďce na kotvící parník, který měl posléze pruty odvézt do Ameriky. Nešťastnou shodou náhod se stalo, že poklad padl do rukou Nostroma, aniž se o tom kdokoli dozvěděl - všichni

³⁷⁸ CONRAD, J., *Vítězství: Povídka z ostrovů*, Praha 1929, s. 296-358.

³⁷⁹ STŘÍBRNÝ, Z., *Dějiny anglické literatury*, Praha 1987, II. sv., s. 557.

³⁸⁰ CONRAD, J., *Nostromo: Román z pobřeží*, Praha 1968. Ve zkrácené formě, stejně jako ostatní zmíněné příběhy, je „Nostromo“ velice stručně převyprávěn in: STŘÍBRNÝ, Z., *Dějiny anglické literatury*, Praha 1987, II. sv., s. 551-558.

³⁸¹ CONRAD, J., *Nostromo: Román z pobřeží*, Praha 1968, s. 46-177.

ostatní jej považovali za ztracený v důsledku revoluce. V době, kdy se Nostromo s pokladem „seznámil“, již „*ho stál jednu nespasenou duši a jeden zmařený život. Nejprve zatrnul tupou hrůzou, ale potom jím zalomcovala nesmírná pýcha. Tolik za něj na celém světě nezaplatí nikdo, leda Gian Battista Fidanza, capataz de cargadores, neúplatný a věrný Nostromo. Umínil si, že ho o ten zisk nesmí už nic připravit. Nic. [...] Dokázal to, třebaže byl zrazen; zachránil tím zároveň i santoméjské doly; viděl doly před sebou, jak jsou ohavné a obrovské a jakou svrchovanou moc mají při svém bohatství nad chrabrými, pracovitými, věrnými chud'asy, nad válkou i mírem, nad těžce lopotícím městem, mořem i campem. [...]* „Musím bohatnout znenáhla“, tak uvažoval nahlas.“³⁸²

Nostromo ukryl poklad na opuštěném ostrově Velká Izabela nedaleko jihoamerické pevniny a během let jej proměnil v bohatství, přičemž si uvědomoval svůj „stín“. Navíc se pojistil tím, že do nově postaveného majáku na ostrově s pokladem dosadil vysloužilého vojáka, jenž měl dvě dcery. Nostromo při svých zastávkách na ostrově volil, se kterou z dcer by se oženil a zároveň si nezapomněl vzít i něco málo z pokladu. Starý správce majáku, bedlivě střežící čest svých dospělých dcer, Nostroma bohužel omylem smrtelně postřelil v domněnku, že to je „zvrhlý“ nápadník.³⁸³ Když Nostromo umíral, jeho zpověď paní Gouldové je zároveň obžalobou bohatých: „*Decoud*³⁸⁴ *si vzal čtyři. Čtyři slitky. Nač? [...] Jakpak bych pak mohl poklad vrátit, když z něho čtyři slitky chyběly? Byli by řekli, že jsem je odcizil. [...] Přemýšlel jsem, co se stane se mnou. Teď to vím. Smrt na mě cíhala. Odešel!*“ [Míněn je Decoud, pozn. V.B.] „*Zradil mě. Vy si myslíte, že jsem ho zabil! Jste všichni stejní, vy panstvo. Stříbro mě zabilo. Mělo mě v moci. A má mě dosud. Nikdo neví, kde je. Vy jste žena dona Carlose, který mi je svěřil a řekl: „Zachraň je, i kdyby tě to stálo život.“ A když jsem se vrátil a vy jste si všichni mysleli, že je po něm veta, co jsem se nedověděl? Že prý na něm nezáleží. Aťsi je pryč. Vzhůru, věrný Nostromo, a jed' nás horempádem zachránit! [...] To je báječné! - že se také někomu z vás hnusí bohatství, které tak znamenitě umíte vydírat chud'asům z ruky. Svět spočívá na chud'asech, jak říká starý Giorgio. Vy jste byla na chudé vždycky hodná. Ale*

³⁸² CONRAD, J., *Nostromo: Román z pobřeží*, Praha 1968, s. 365-366.

³⁸³ CONRAD, J., *Nostromo: Román z pobřeží*, Praha 1968, s. 380-404.

³⁸⁴ Francouzský básník a místní novinář, jenž často trpěl pocitem méněcennosti, spáchal sebevraždu, avšak před tím, než se zastřelil na člunu s pokladem, si vzal jako zátěž stříbrné cihly, aby jeho tělo kleslo do hlubiny moře.

v bohatství je kus kletby. Seňoro, mám vám říci, kde je ten poklad?“³⁸⁵ Paní Gouldová to ale vědět nechtěla a Nostromo si své tajemství odnesl do hrobu.

Nostromo i Gould se stali v příběhu kromě jiných dalšími oběťmi bohatství a majetku. Nostromo proti své vůli a s vědomím, že ho poklad připravil o vnitřní klid, o možnost spojit svůj život s dcerou správce majáku, šířil jeho svědomí a postupně ho odcizil celé tamní společnosti. Nakonec za své svázání s pokladem zaplatil životem. To samé prožíval i Gould, pouze s tím rozdílem, že měl možnost svým vlastním úsilím bohatství získat a rozmnožit je.

Mezi klasická díla literatury 20. století se řadí mimo jiné i kniha „Srdce temnoty“³⁸⁶ (*Heart of Darkness*; 1899), v níž Conrad rozebírá stejně jako v Nostromovi rozklad charakteru osobnosti.³⁸⁷ Téma se opět týká touhy po zisku. Tentokrát je komoditou slonovina. Úkolem získat a poslat co největší množství sloních klů zpět do Evropy byl pověřen člověk jménem Kurtz.³⁸⁸ Touha po slonovině ho nutila vydávat se stále na další a další výpravy po vnitrozemí rovníkové Afriky, přičemž se k místnímu domorodému obyvatelstvu choval dost nevybíravými způsoby.³⁸⁹ Co se týče samotného získávání slonoviny, ten drastičtější způsob, kdy se kvůli slonovině sloni stříleli, popisuje H. R. Haggard v „Dolech krále Šalamouna“ (*King Solomon's mines*; 1885). O masakrování slonů vypráví lovec Quatermain: „*Bum! Bum! Bum! ozvaly se rány ze tří těžkých ručnic a slon sira Henryho, střelen přímo do srdce, klesl mrtev k zemi. Můj slon se zhroutil na kolena a už jsem se domníval, že je po něm, když ve zlomku vteřiny byl opět na nohou a pádil přímo ke mně. Uskočil jsem, a když mě míjel, střelil jsem ho mezi žebra. Po této ráně se okamžitě skácel. Spěšně jsem znovu nabil ručnici, přiběhl až ke zraněnému zvířeti, prohnal mu kulku hlavou a tak ukončil jeho smrtelný zápas. [...] Zastřelili jsme devět slonů a trvalo nám dva dny, než jsme odsekali všechny kly, dopravili je do tábořiště a pečlivě je zahrabali pod velkým stromem, který bylo zřetelně vidět na míle daleko. Byla to překrásná slonovina. Nikdy jsem neviděl lepší kusy, každý kel vážil průměrně čtyřicet až padesát liber.*

³⁸⁵ CONRAD, J., *Nostromo: Román z pobřeží*, Praha 1968, s. 405-406.

³⁸⁶ PROCHÁZKA, M. a kol., *Slovník spisovatelů*, Praha 1996, s. 193.

³⁸⁷ Volné zpracování příběhu je známo i díky filmu „Apokalypsa“ (*Apocalypse now*; 1979, režie F. F. Coppola). Jednou z mnoha rovin děje, jež ovšem ve filmu schází, je i zmínka o slonovině, po které Kurtz prahl.

³⁸⁸ CONRAD, J., *Srdce temnoty*, Praha 2010, s. 82.

³⁸⁹ CONRAD, J., *Srdce temnoty*, Praha 2010, s. 92.

*Oba kly velkého slona, který zabil chudáka Khivu, vážily odhadem sto sedmdesát liber.*³⁹⁰

Příběh se slonovinou v „Srdci temnoty“ (*Heart of Darkness*; 1899) v některých částech navazuje až pozoruhodně na to, o čem psal Haggard. „*Slonovina? Myslím, že ano. Hromady slonoviny, kupy. Do té staré hliněné chýše se ani nemohla vejít. Málem byste si byli mysleli, že v celé oblasti nezbyl ani jeden kel, nad zemí či pod zemí. „Většinou jsou to fosilie,“ poznamenal správce snižujícím způsobem. Nebyla o nic víc fosilní než jsem já, říkají však fosilní, když se jedná o slonovinu, která ležela v zemi. Zdá se, že černoši kly pohřbívají - zřejmě však tyhle ty nepohřbili natolik hluboko, aby nadaného pana Kurtze uchránili před jeho osudem. Naplnili jsme slonovinou celý parník a ještě jsme museli udělat velkou hromadu na palubě. Teď ji mohl pozorovat a těšit se z ní tak dlouho, dokud mu sloužil zrak, protože radost z této milosti mu zůstala až do konce. Měli jste slyšet, jak říkal: „Má slonovina.“*³⁹¹ Lačnost po bílých klech „nadaného pana Kurtze“ v tropické Africe k smrti vyčerpala a na zpáteční cestě parníkem zpět k pobřeží tento dobrodruh umřel na několik tropických nemocí spolu s naprostým vysílením organismu.³⁹²

4.5 Závěr

Na základě analýzy dostupné krásné literatury k fenoménu pokladu a bohatství vyplývá dle mého názoru již ze struktury textu k tomuto tématu několik obecněji platných zásad a poznámek. Jako první bych uvedl, že zmínění romanopisci postavili své příběhy z větší části na zkušenostech nabytých v oblastech, jež v době, kdy jejich knihy poprvé vycházely, chápala většina čtenářů, stejně jako dnes, za exotické.³⁹³ O to více takto napsané příběhy přitahovaly pozornost a podporovaly fantastické představy o vzdálených oblastech Britského impéria.³⁹⁴

V zásadě jsem chronologicky rozdělil analýzu reflexe fenoménu pokladu a bohatství do tří skupin. V první z nich se nachází příběhy Roberta Louise Stephensona a Henryho Ridera Haggarda datované do osmdesátých let 19. století.

³⁹⁰ HAGGARD, H. R., *Doly krále Šalamouna*, Frýdek-Místek 2007, s. 55-56, 61.

³⁹¹ CONRAD, J., *Srdce temnoty*, Praha 2010, s. 80.

³⁹² CONRAD, J., *Srdce temnoty*, Praha 2010, s. 110-112.

³⁹³ Výjimky tvoří Stevensonův „Ostrov pokladů“ a Doylův „Podpis čtyř“.

³⁹⁴ ORWELL, G., *Uvnitř velryby a jiné eseje*, Brno 1997, *Dobré špatné knihy*, s. 331.

Tato vyprávění jsou s ohledem na literární módní vlnu tohoto žánru jakýmsi „základními kameny“ a musím podotknout, že na mě působí v určitých pasážích naivním dojmem.³⁹⁵ Podotýkám, že snad právě kvůli jisté naivitě, jež nekoresponduje s realitou, poklad na stránkách krásné literatury v osmdesátých letech získalo daleko větší procento románových postav, než v obdobích, jichž si v textu všímám později.

Ve druhé části této kapitoly analyzuji reflexi fenoménu pokladu a bohatství na stránkách krásné literatury v devadesátých letech. Zde na předložených příkladech ukazuji, že v příbězích psaných v tomto období spisovatelé nezamýšleli své románové hrdiny obohatit, ale zároveň je nenechali ani kvůli pokladu zemřít.

Třetí část je věnována analýze Conradova díla ve vztahu ke zmíněnému fenoménu a spadá do období od začátku 20. století do první světové války, přičemž, dle mého názoru, jde o nejlépe psychologicky propracované příběhy, na jejichž konci poklad, ať už je v jakékoli formě, románového hrdinu, přeneseně řečeno, nekompromisně zabije.

Podle analýzy reflexe tématu pokladu v krásné literatuře, jíž jsem zde provedl, vyvozují obecněji platný závěr, že do jisté míry nejspíše nebude náhodou, že knihy s touto tematikou vznikaly právě v období od osmdesátých let 19. století až do začátku první světové války. Jsem toho názoru, že novoromantičtí romanopisci se ve svých knihách, aniž by to nejspíše tušili, snažili upozornit na možnost následného budoucího úpadku Velké Británie a s ní i jejího impéria skrze dobrodružné příběhy, především jejich morálního poučení.

³⁹⁵ ORWELL, G., *Uvnitř velryby a jiné eseje*, Brno 1997, *Dobré špatné knihy*, s. 331.

Závěr

Cílem práce bylo zjistit, zda a do jaké míry krásná literatura, věnovaná problematice Britského impéria, reflektuje historické události a fenomény způsobem, jakým se skutečně odehrály, či zda je tomu jinak, a pokud ano, proč. Z tohoto pohledu se rovněž jevila jako výzva možnost pokusit se některé z analyzovaných tematických událostí „zrekonstruovat“ pouze na základě analýzy beletristických textů.

V závěru každé kapitoly shrnuji obecnější poznatky, které mi z analýzy komparace reflexí krásné literatury u jednotlivých fenoménů vplynuly. Základní myšlenkou v první kapitole, týkající se každodenního života Britů v Indii, byl pokus o vytvoření obecně platného společenského modelu způsobu života kolonizátorů především na základě studia románů a povídek, věnovaných danému tématu.

Na konci druhé kapitoly jsem poukázal, s využitím metody sondy a prostřednictvím analyzované reflexe názorů u romanopisců, esejistů a povídkářů na ta témata, jež byla na stránkách krásné literatury názorově nejhojněji reflektována, na interakci britské společnosti s domorodým obyvatelstvem v koloniích. V tomto případě mi šlo především o analýzu některých společenských procesů a názorů uvnitř britské společnosti.

Ve třetí části je základní myšlenkou analýza reflexe imperiálních vojenských konfliktů v krásné literatuře a v některých případech i rekonstrukce dobových událostí na základě beletristické reflexe, obě v komparaci s historickou skutečností.

V poslední části jsem analyzoval literární módní vlnu, která podle mého názoru mohla do jisté míry reflektovat celospolečenské nálady obyvatelstva Británie a mimoděk upozorňovat na blížící se možné krizové období Britského impéria v první polovině 20. století.

Co mohu obecně ze svého studia, respektive z analýzy událostí, zkušeností, procesů a modelů života nebo chování reflektovaných v beletrii vyvodit? V zásadě to, že z krásné literatury jakožto z historického pramene lze mimořádně vhodně doplňovat již známé poznatky o nové postřehy, stejně jako „kráčet“ po dosud neprobádaných tematických oblastech na základě komparace reflexí v beletrii k analyzovanému fenoménu, a tím pádem rozšiřovat a

obohacovat historický diskurz týkající se v tomto případě Britského impéria.
Rozbor konkrétních případů je součástí dílčích kapitol této práce.

Seznam pramenů a literatury

Odborná literatura

- ACKERLEY, J. R., *E. M. Forster: A Portrait*, London 1970
- ADELSON, R., *London and the Invention of the Middle East: Money, Power, and War, 1902-1922*, Cambridge 1995
- AINSWORTH, J., *The Black & Tans and Auxiliaries in Ireland, 1920-1921: Their Origins, Roles and Legacy*, Annual Conference of the Queensland History Teachers' Association in Brisbane 2001, http://eprints.qut.edu.au/9/1/Ainsworth_Black_conf.PDF, 17. 4. 2012.
- ALDER, G. J., *British India's Northern Frontier 1865-1895: A Study in Imperial Policy*, London 1963
- ANDERSON, C., *Indian Uprising of 1857-8: Prisons, Prisoners and Rebellion*, New York 2007.
- ANURAG, K., *Recalcitrance: a novel based on events of 1857-58 in Lucknow*, Lucknow 2008.
- ARNOLD, D., Social Crisis and Epidemic Disease in the Famines of Nineteenth-Century India, in: *Social History of Medicine*, 1993/12
- ARTHUR, G., *Life of Lord Kitchener*, London 1920
- BAGBY, W. M., *America's international relations since World War I*, Oxford 1999
- BALFOUR, G., *The Life of Robert Louis Stevenson*, London 1901
- BAMGART, W., *The Crimean War, 1853-1856*, London 2002
- BARTHORP, M., *Afghan Wars and the North-West Frontier 1839-1947*, London 2002
- BATCHELOR, J., *The Life of Joseph Conrad: a Critical Biography*, Oxford 1996
- BEAUMAN, N., *Morgan*, Londýn 1993
- BECHYNĚ, J., Imperiální zájmy a britská zahraniční politika v 19. století, in: *Historický obzor*, 8. roč., č. 1-2

- BERGHAHN, V. R., *Imperial Germany, 1871-1914: Economy, Society, Culture, and Politics*, New York 2005
- BEW, P. a kol., *Northern Ireland 1921- 2001: Political Forces and Social Classes*, London 2002
- BILGRAMI, A. H., *Afghanistan and British India 1793-1907*, New Delhi 1972
- BIRMINGHAM, D., *The Decolonization of Africa*, London 1995.
- BOOTH, Ch., *Life and Labour of the People in London*, London 1902-1903
- BOWKER, G., *George Orwell*, Praha 2006
- BOWKER, G., *Through the Dark Labyrinth: A Biography of Lawrence Durrell*, New York 1997
- BRELSFORD, W. V., *Handbook to the Federation of Rhodesia and Nyasaland*, London 1960
- BRENDON, P., *The Decline and Fall of the British Empire, 1781-1997*, London 2007
- BROWN, J. M., *Modern India: The Origins of an Asian Democracy*, Oxford 1994
- BUŠKOVÁ, Š., Postavení ženy ve viktoriánské Británii (1. část), *Historický obzor*, roč. 19, č. 9-10, roč. 20, č. 1-2, roč. 20, č. 3-4
- CALDWELL T. C., *The Anglo-Boer War: Why was it Fought? Who was Responsible?*, Boston 1965
- CLEGG, E., *Race and Politics: Partnership in the Federation of Rhodesia and Nyasaland*, Westport 1960
- COHEN, B. B., Networks of Sociability: Women's Clubs in Colonial and Postcolonial India, *Frontiers: A Journal of Women Studies*, roč. 30, č. 3
- CONNAUGHTON, R. M., *The War of the Rising Sun and the Tumbling Bear - A Military History of the Russo-Japanese War 1904-1905*, London 1988

- COTTRELL, P., *The Anglo-Irish War, The Troubles, 1913-23*, Oxford 2006
- CREIGHTON, T. R. M., *Southern Rhodesia and the Central African Federation: The Anatomy of a Partnership*, London 1960
- CRICK, B., *George Orwell: A Life*, London 1992
- DALY, M. W., *The Cambridge History of Egypt: Modern Egypt from 1517 to the End of the Twentieth Century*, Cambridge 1998
- DAVENPORT, S., *South Africa: A Modern History*, London 2000
- DODWELL, *Cambridge History of India*, 4 svazky, *A Sketch of the History of India 1858-1918*, 1925;
- DUTT, R., *Indian Famines: Their Causes and Prevention*, London 1901
- EDWARDES, M., *Red Year: The Indian Rebellion of 1857*, London 1975
- FAUGHT, C. B., *Gordon: Victorian Hero*, Washington 2008
- FENN, C. R., *For the Old Flag: A Tale of the Mutiny*, London 1899
- FERGUS, N., *The Sword of the Prophet: The Mahdi of Sudan and the Death of General Gordon*, Sutton 2004
- FERGUSON, N., *Britské impérium: Cesta k modernímu světu*, Praha 2007
- FERGUSON, N., *Empire. How Britain Made the Modern World*, London 2003
- FERRO, M., *Dějiny kolonizací: Od dobývání po nezávislost 13.-20. století*, Praha 2007
- FIGES, O., *Crimea: The Last Crusade*, London 2010
- FITZPATRICK, D., *Politics and Irishlife 1913-1921: A Provincial Experience of war and revolution*, Dublin 1977
- FORREST, G. W., *History of the Indian Mutiny, 1904-1912*

- FRANKLIN, H., *Unholy Wedlock: The Failure of the Central African Federation*, London 1963
- FRASER, G. M., *Flashman in the Great Game*, London 1975
- GILBERT, M., *Churchill*, Praha 2002
- GILBERT, M., *Churchill: A Life*, Londýn 1992
- GILMARTIN, M., *Empire and Islam: Punjab and the Making of Pakistan*, Berkeley 1988
- GILMOUR, D., *The Long Recessional: The Imperial Life of Rudyard Kipling*, New York 2003
- GILMOUR, D., *The Ruling Caste: Imperial Lives in the Victorian Raj*, London 2007
- GOODLAD, G. D., *British foreign and imperial policy, 1865-1919: Questions and Analysis in History*, London 2000
- GOOCH, J., *The Boer War: Direction, Experience and Image*, London 2000.
- GRANT, J., *First Love and Last Love: A Tale of the Mutiny*, New York 1869
- GREACEN, L., *J. G. Farrell: The Making of a Writer*, London 1999.
- GUPTA, P. CH., *Nana Sahib and the Rising at Cawnpore*, Oxford 1963
- HAMILTON, R. F., *Origins of World War One*, Cambridge 2003.
- HARGREAVES, J. D., *Decolonization in Africa: The Postwar World*, London 1990, LACINA, K. a kol., *Nejnovější dějiny Afriky*, Praha 1987
- HART, P., *The IRA at War, 1916-1923*, Oxford 2003
- HIBBERT, Ch., *Queen Victoria: A Personal History*, London 2000
- HIBBERT, Ch., *The Great Mutiny: India 1857*, London 1980
- HOLDERNESS, H., *Lost Chance: Southern Rhodesia 1945-1958*; Harare 1985

- HÖLLRIEGEL, A., *Dervíšské bubny v Súdánu: Život očekávaného Mahdího*, Praha 1997
- HOLMES, R., *Sahib: The British Soldier in India 1750-1914*, New York 2011.
- HOLMES, T. R. E., *History of the Indian Mutiny*, 1883
- HOLT, E., *Protest in Arms: The Irish Troubles 1916-1923*, London 1960
- HOLT, P. M. - DALY, M. W., *A History of the Sudan*, London 1988
- HOLT, P. M., *The Mahdist State in the Sudan, 1881- 1898*, Oxford 1970
- HOPKINSON, M., *The Irish War of Independence*, London 2002
- HOPKIRK, P., *The Great Game*, New York 1992.
- HOPKIRK, P., *The Great Game: The Struggle for Empire in Central Asia*, New York 1992.
- HUGGINS, M., *The Victorians and Sport*, London 2004
- HYAM, R., *Britain's Imperial Century, 1815-1914: A Study of Empire and Expansion*, London 2002
- CHARMLEY, J., *Splendid Isolation? Britain and the Balance of Power 1874-1914*, London 1999.
- CHAUDHURI, B. B., *Peasant history of late pre-colonial and colonial India*, VIII. sv., 2. část, Delhi 2008
- CHURCHILL, W., *The River War: An Account Of The Reconquest Of The Sudan*, London 1899
- IKRAM, S. M., *Indian Muslims and Partition of India*, Delhi 1995
- JOHNSON, R., *Spying for Empire: The Great Game in Central and South Asia, 1757-1947*, London 2006
- JUDD, D., *EMPIRE. The British Imperial Experience, from 1765 to the Present*, London 1996
- JUDD, D., *Impérium: Britská imperiální zkušenost od roku 1765 do současnosti*, Brno 1996,

- JUDD, D., *The Victorian Empire. A Pictorial History 1837-1901*, London 1970
- KAISER, M., *The World in Play: A Portrait of a Victorian Concept*, *New Literary History*, roč. 40, č. 1, 2009,
- KAYE, M. M., *Shadow of the Moon*, New York 1979
- KAYE, S. J., *History of the First Afghan War*, London 1860
- KAYE, W., - MALLESON, G. B., *History of the Indian Mutiny*, 1897
- KENNY, J. T., *Climate, Race, and Imperial Authority: The Symbolic Landscape of the British Hill Station in India*, in: *Annals of the Association of American Geographers*, roč. 85, č. 4, 1995
- KHAN, Y., *The Great Partition: The Making of India and Pakistan*, London 2007
- KOVÁŘ, M., „Nepokoje“. Příspěvek k analýze rozhodující fáze boje Irů za nezávislost na Velké Británii v letech 1916/1919-1922, in: „Dvacáté století“. *Ročenka Semináře nejnovějších dějin Ústavu světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*, Praha 2004
- KRÁSA, M., MARKOVÁ, D., ZBAVITEL, D., *Indie a Indové: Od dávnověku k dnešku*, Praha 1997
- KUMAR, D., *The Cambridge Economic History of India*, Cambridge 1984, II. sv.
- LAWRENCE, J., *The Rise and Fall of the British Empire*, London 1997
- LEASOR, J., *Follow the Drum*, London 1972
- LEE, S., *Aspects of British political History, 1815-1914*, London 1994
- LEJEUNE, A., *The Gentlemen's Clubs of London*, London 1979
- LELLENBERG, J., (ed.) *Arthur Conan Doyle: A Life in Letters*, London 2007
- LEWIS, D. L., *The Race for Fashoda*, New York 1987

- LITTON, H., *The Irish Civil War: An illustrated History*, Dublin 1995
- LLOYD, T. O., *The British Empire 1558- 1995*, Oxford 1996
- LONGFORD, E., *Victoria R I.*, London 1964; ST AUBYN, G., *Queen Victoria: A Portrait*, London 1991
- LYONS, F. S. L., *Culture and Anarchy in Ireland 1890-1939*, Oxford 1989
- MACNIVEN, I., *Lawrence Durrell - A Biography*, London 1998.
- MACROY, P., *Retreat from Kabul: The Catastrophic British Defeat in Afghanistan, 1842*, Guilford 2002
- MAGNUS, P., *King Edward The Seventh*, London 1964
- MAJUMDAR, R. C., *An Advanced History of India*, Lodnín 1946
- MAJUMDAR, R. C., *The History and Culture of the Indian People*, Vol. 9, *British Paramountcy and Indian Renaissance*, I. a II. sv., Bombaj 1970;
- MARSHALL, P. J., *The Cambridge Illustrated History of the British Empire*, Cambridge 1996
- MASTERS, J., *Nightrunners of Bengal*, New York 1951
- MAUROIS, A., *Cecil Rhodes*, London 1968
- MAUROIS, A., *Cecil Rhodes*, London 1968
- MAUROIS, A., *Eduard VII. a jeho doba*, Praha 1934
- MAY, G. H., *British Supremacy in South Africa 1899-1907*, Oxford 1965
- MCKITTRICK, D. a kol., *Lost Lives: The stories of the men, women and children who died as a result of the Northern Ireland troubles*, Edinburgh 1999
- MCLEOD, J., *J. G. Farrell*, Tavistock 2007
- MEYER, K. - BRYSAK, S., *'Tournament of Shadows: The Great Game and the Race for Empire in Asia'*, 2006
- MEYERS, J., *Joseph Conrad: a Biography*, New York 1991

- MILLER, N., *New World Coming: The 1920s and the Making of Modern America*, Cambridge 2003
- MILNE-SMITH, A., *London Clubland: A Cultural History of Gender and Class in late-Victorian Britain*, London 2011
- MOFFAT, W., *E. M. Forster: A New Life*, Bloomsbury 2010
- MOMMSEN, W., *Imperial Germany, 1867-1918: Politics, Culture, and Society in an Authoritarian State*, London 1995
- NAJDER, Z., *Joseph Conrad: a Life*, Rochester 2007
- NERAD, F., *Búrská válka*, Praha 2004; NERAD, F., Lord Kitchener a britsko-búrská válka, *Historický obzor*, roč. 14, č. 3-4
- NISH, I. H., *The Origins of the Russo-Japanese War*, London 1985
- Ó BROIN, L., *Fenian Fever: An Anglo-Irish dilemma*, London 1971
- O'DONOGHUE, F., *No Other Law: The Story of Liam Lynch and the Irish Republican Army 1916-1923*, Dublin 1954
- O'MALLEY, L. S. S., *Modern India and the West*, Oxford 1941; YUSUF ALI, A., *A Cultural History of India during the British Period*, New York 1940
- OLENDER, P., *Russo-Japanese Naval War 1904-1905*, 2 svazky, Sandomierz 2009-2010
- PAKENHAM, T., *The Boer War*, London 1979
- PAKENHAM, T., *The Boer War*, New York 1979
- PAKENHAM, T., *The Scramble for Africa*, London 1991
- PARSONS, T., *The British Imperial Century, 1815-1914: A World History Perspective*, Lanham 1999
- PÁTEK, J., *Vývoj v Severní a Jižní Rhodésii a Nasku v letech 1956-1963*, Praha 1964
- PELLING, H., *Winston Churchill*, Londýn 1974
- PILÁT, J., *Dobyvatelé, proroci, patrioti*, Praha 1965
- POLÁČEK, J., *Národně osvobozené hnutí v tropické Africe v boji za nezávislost po druhé světové válce*, Praha 1980

- POLLOCK, J., *Gordon: the Man Behind the Legend*, London 1993
- PONTING, C., *The Crimean War*, London 2004
- POPE-HENNESSY, J., *Robert Louis Stevenson - A Biography*, London 1974
- PORTER, A., *The Oxford History of the British Empire: Volume III: The Nineteenth Century*, Oxford 2001
- PROCHÁZKA, M. a kol., *Slovník spisovatelů*, Praha 1996
- PYRAH, G. B., *Imperial Policy and South Africa 1897-1905*, Oxford 1955
- RAIKES, W. S., *12 Years of a Soldier's Life In India*, Boston 1860
- RAZA, H. S., *Moubatten and the partition of India*, New Delhi 1987
- RICKETTS, H., *Rudyard Kipling: A Life*, New York 2001
- ROBERTS, M., *Britain 1846-1964: The Challenge of Change*, Oxford 200
- ROTBERG, R. I., - SHORE, M. F., *The Founder: Cecil Rhodes and the Pursuit of Power*, Oxford 1988
- ROTBERG, R. I., - SHORE, M. F., *The Founder: Cecil Rhodes and the Pursuit of Power*, Oxford 1988
- ROWNTREE, S., *Poverty: A Study of Town Life*, 1899
- ROY, J., *Churchill: A Biography*, Londýn 2001
- ROYCE, S., *The Crimean War and Its Place in european Economic History*, London 2001
- RYAN, M., *Fenian Memories*, Dublin 1945
- SEN, S. N., *1857, 1957*
- SHARMA, S., *Famine,Philanthropy and the Colonial State: North India in the early Nineteenth Century*, Delhi 2001
- SHILLINGTON, K., *History of Africa*, London 1989
- SCHOLLGEN, G., *Escape into War? The Foreign Policy of Imperial Germany*, Oxford 1990

- SKŘIVAN, A., Británie na sklonku viktoriánské éry, in: *Historický obzor*, 3. roč. č. 7-8
- SMITH, J. B., *General Gordon The Christian Soldier and Hero*, London 1896
- SMITH, V. A., *The Oxford History of India*, Oxford 1965
- SPEAR, P., *The Oxford History of Modern India: 1740-1947*, Dillí 1974
- STRACHEY, L., *Královna Viktorie*, Praha 1993.
- STRÍBRNÝ, Z., *Dějiny anglické literatury*, Praha 1987, II. sv.
- STÜRMER, M., *The German Empire, 1870-1918*, New York 2000.
- ŠVEJNAR, Z. – ŽIŽKA, A., *Industrializace Indie: Změny v zahraničním obchodě a koloniální závislosti*, Praha 1964.
- TOMLINSON, B. R., The Political Economy of the Raj: The Decline of Colonialism, in: *The Journal of Economic History*, roč. 42, č. 1, The Tasks of Economic History, 1982
- TOWNSHEND, Ch., *The British Campaign in Ireland 1919-1921*, London 1969
- TOWNSHEND, Ch., The Irish Republican Army and the Development of Guerrilla Warfare, 1916-1921, *The English Historical Review*, roč. 94, č. 371, 1979
- VAMPLEW, W. – KAY, J., *Encyclopedia of British Horseracing*, New York 2005
- VANĚK, J., *Afrika na prahu samostatného politického a ekonomického rozvoje*, Praha 1963;
- VOLL, J. O., The Sudanese Mahdi: Frontier Fundamentalist, *International Journal of Middle East Studies*, 1979/10
- WANNER, M., Nabobové v Bengálsku: Obrazy ze života britsko-indické komunity v letech 1757-1800, in: *Historický obzor*, 17. roč., č. 7-8
- WANNER, M., Nabobové v Bengálsku: Obrazy ze života britsko-indické komunity v letech 1757-1800, in: *Historický obzor*, roč. 17, č. 7-8

- WELENSKY, R., *Welensky's 4000 days. The Life and Death of the Federation of Rhodesia nad Nyasaland*, London 1964
- WILKINSON-LANTHAM, R., *North-West Frontier 1837-1947*, London 1977
- WILLIAMS, T. D., *The Irish Struggle 1916-1926*, London 1966
- WORTHAM, H. E., *Gordon: An Intimate Potrait*, London 1933

Beletrie

- CONRAD, J., *Lord Jim*, Praha 2004
- CONRAD, J., *Nostromo: Román z pobřeží*, Praha 1968
- CONRAD, J., *Srdce temnoty*, Praha 2010
- CONRAD, J., *Vítězství: Povídka z ostrovů*, Praha 1929
- DAVIDSON, B., *Peřeje*, Praha 1962
- DOYLE, A. C. sir, *Podpis čtyř*, Brno 1997
- DOYLE, A. C. sir, *Poslední poklona Sherlocka Holmese*, Praha 1975
- DURRELL, L., *Alexandrijský kvartet*, Praha 1989
- FARRELL, J. G., *Nepokoje*, Praha 1989
- FARRELL, J. G., *Obléhání Krišnapuru*, Praha 1990
- FOSRTER, E. M., *Cesta do Indie*, Praha 1974
- GALSWORTHY, J., *Sága rodu Forsythů*, Praha 1971
- HAGGARD, H. R., *Doly krále Šalamouna*, Frýdek-Místek 2007
- CHURCHILL, W., *Mé životní začátky*, Praha 1996
- CHURCHILL, W., *Příběh Malakandského sboru*, Brno 1997
- KIPLING, R., *Kim*, Praha 2006
- KIPLING, R., *Náhrdelník maharadžů: Povídka západu a východu*, Praha 1927
- KIPLING, R., *Obrázky z Indie*, Praha 1896
- KIPLING, R., *Písně mužů*, Praha 2007
- KIPLING, R., *Prosté povídky z hor*, I. a II. díl, Praha 1927
- KIPLING, R., *Stopka & spol.*, Praha 1971

- LAPIERRE, D. - COLLINS, L., *O půlnoci přijde svoboda*, Praha 1983
- ORWELL, G., *Uvnitř velryby a jiné eseje*, Brno 1997
- SAKI, (MUNRO, H. H.), *Léčba neklidem*, Praha 1989
- SMITH, W., *Hromobití*, Frýdek-Místek 1998
- SMITH, W., *Triumf Slunce*, Frýdek-Místek 2005
- STEVENSON, R. L., *Poklad na ostrově*, Praha 1972
- STEWART, D., *Hvězdy nad Orontem*, Praha 1958